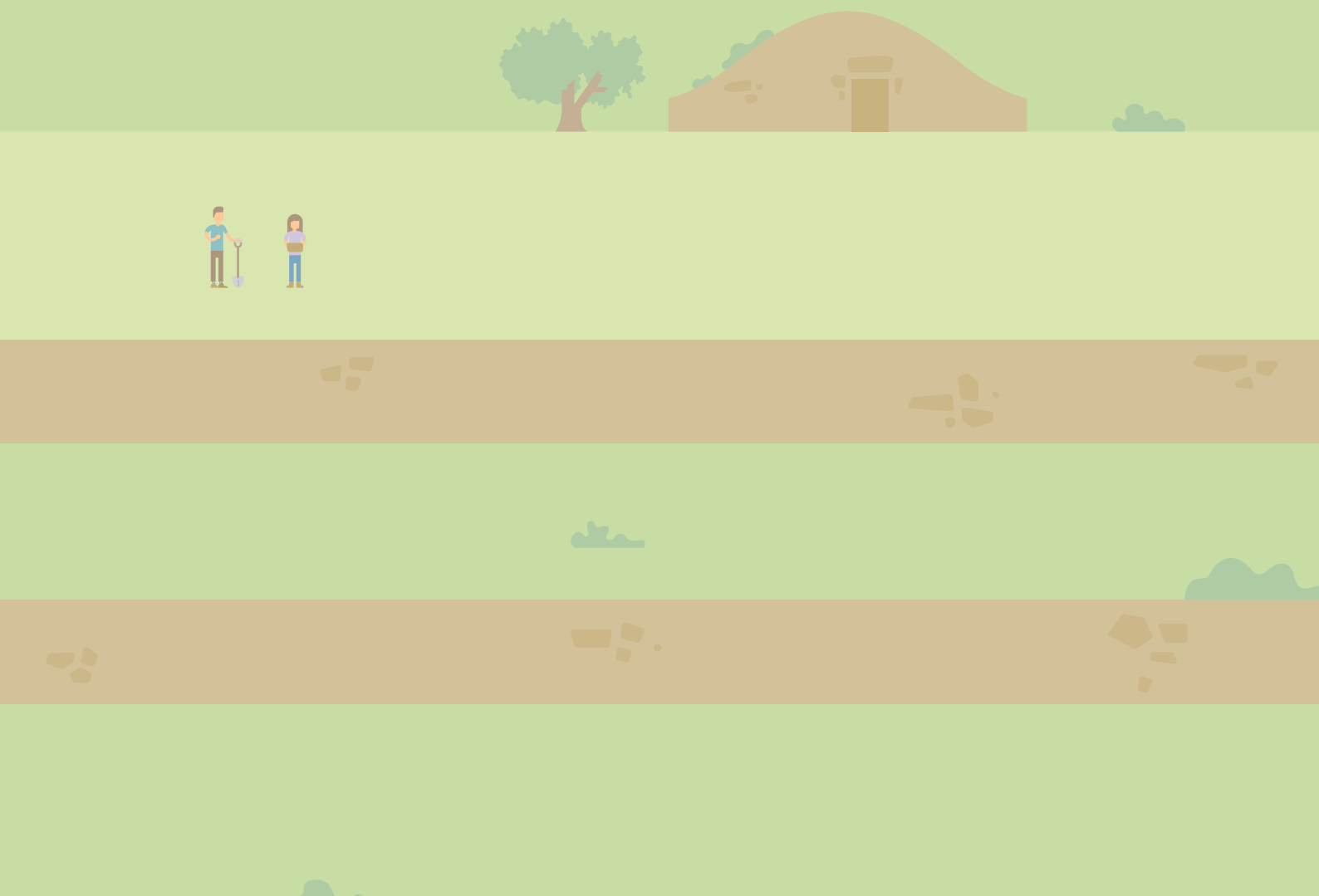

La pedra seca

com a motor de desenvolupament
econòmic i social

La pedra seca

com a motor de desenvolupament
econòmic i social

Associació per al Desenvolupament Rural Integral de la Zona Nord-Oriental de Catalunya (ADRINOC)

Joan Espona. President

Edita

Associació per al Desenvolupament Rural Integral de la Zona Nord-Oriental de Catalunya (ADRINOC)
Av. Onze de Setembre, 22
17800 Olot
www.adrinoc.cat

Coordinació

Maite Oliva. Tècnica del projecte COL·LABORAxPAISATGE de l'Associació per al Desenvolupament Rural Integral de la Zona Nord-Oriental de Catalunya (ADRINOC)

Equip assessor

Jordi Terrades. Gerent de l'Associació per al Desenvolupament Rural Integral de la Zona Nord-Oriental de Catalunya (ADRINOC)

Jordi Grau. Tècnic de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

Sílvia Vidal. Tècnica de l'Associació per al Desenvolupament Rural Integral de la Zona Nord-Oriental de Catalunya (ADRINOC)

Redacció

Xandra Troyano

Correcció de català

Joan-Lluís Quilis

© **Textos:** ADRINOC

© **Fotografies:** els autors respectius

Primera edició

Setembre 2018

Disseny gràfic

Portada i portadella: Toni Colom
tonicolom.ws
Interior: Maite Oliva

Impressió

Exaprint Iberia SL

Dipòsit legal

DL GI 1473-2018

Agraïment

A totes les persones que, amb les seves idees, aportacions i treball han fet possible aquesta publicació.

Aquesta publicació està subvencionada pel Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació (DARP) dins els ajuts per al desenvolupament de projectes de cooperació dels grups d'acció local de Catalunya, en el marc del Programa de desenvolupament rural de Catalunya 2014-2020 i cofinançada pel Fons Europeu Agrícola de Desenvolupament Rural (FEADER). Regulat per la convocatòria 2017, resolució arp/2559/2017, de 25 d'octubre. Exercici 2018.

Índex

04 Presentacions

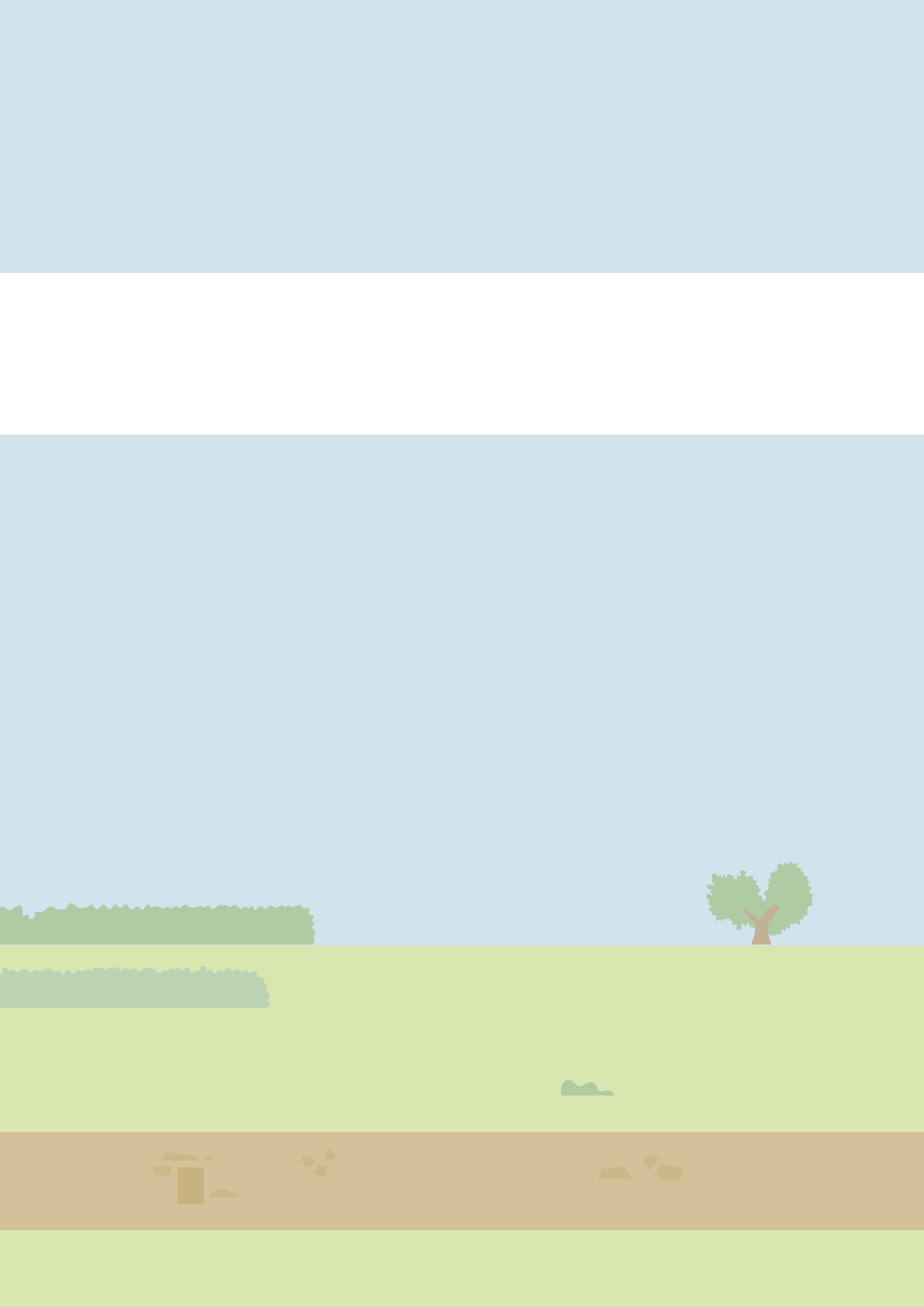
- 06 Joan Espona. President d'ADRINOC
- 07 Pere Sala. Director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya
- 08 Montserrat Moya. Presidenta d'APSAT

10 Introducció

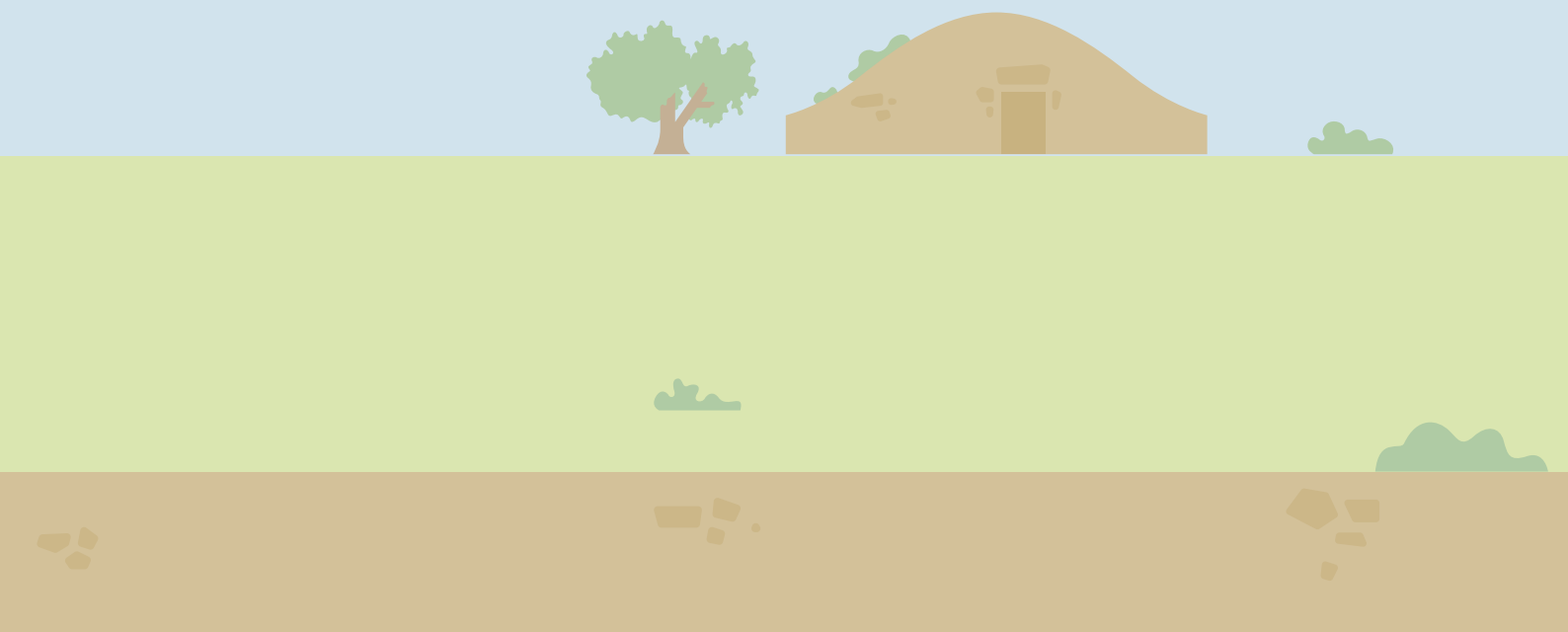
- 12 Els valors de la pedra seca
- 17 Dinàmiques del sector de la pedra seca
- 17 Sobre l'estructura de la publicació

18 Projectes

- 20 Patrimoni etnogràfic i associacionisme: Els forns d'oli de ginebre i els Amics de Riba-roja
Entrevista a Josep Aguilà
- 24 Publicació i divulgació: Revista *Pedra Seca*
Entrevista a Agustí Esteve
- 28 Taller ocupacional: «Vive la piedra, trabájala»
Entrevista a Carlos Julián
- 32 Comercialització turística: «Tines a peu de vinya», Bagesterradevins.cat.
Entrevista a Ricard Vilalta
- 36 Experiència enoturística: Barraca entre Vinyes
Entrevista a Lluís Carsí
- 40 Espai d'interpretació patrimonial: Centro de Visitantes de la Piedra en Seco
Entrevista a Beatriz Díez
- 44 Custòdia del territori i turisme: Parc Nacional de Cinque Terre
Entrevista a Patrizio Scarpellini
- 48 Pedra seca des de la gestió municipal: el cas de Torrebesses
Entrevista a Mario Urrea
- 52 Formació de margers: Unitat de Pedra en Sec i Senderisme
Entrevista a Antoni Reynés
- 56 La pedra seca com a atractiu turístic sostenible: Unitat de Pedra en Sec i Senderisme
Entrevista a Antoni Reynés
- 60 Consolidació de l'ofici de la pedra seca: Parc Natural Regional del Pirineu Català
Entrevista a Frédéric Berthommier, David Oliete, Sébastien Barrere, Pedro Lopes, Jean-Luc Albert i Jérémy Tissier
- 64 Restauració del paysage: Naturalea
Entrevista a Albert Sorolla
- 68 La professió de marger al segle XXI: La Feixa Pedra Seca
Entrevista a Roger Solé
- 72 La pedra seca al món de l'art: *El Forn de la Calç*, Centre d'Art Contemporani i Sostenibilitat
Entrevista a Roser Oduber
- 76 Recuperació de terrasses de vinya: Espelt Viticultors
Entrevista a Anna Espelt
- 80 Recuperació de productes relacionats amb la pedra seca: Mas Arboset
Entrevista a Miquel Palau

Presentations

Joan Espona

President de l'Associació per al Desenvolupament Rural Integral de la Zona Nord-oriental de Catalunya (ADRINOC)

Aquesta publicació que us presentem té com a objectiu donar a conèixer diferents experiències vinculades a les construccions de pedra seca que han servit de referent per a un territori, ja que darrere la recuperació d'aquesta tècnica constructiva sovint trobem interessants iniciatives de dinamització local, projectes que van més enllà de les pedres i que es converteixen en motors econòmics del món rural.

Des d'ADRINOC, l'Associació per al Desenvolupament Rural Integral de la Zona Nord-oriental de Catalunya, amb l'assessorament i el suport tècnic de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, impulsem el projecte «Col·labora x Paisatge. Desenvolupament rural a través del paisatge i la col·laboració ciutadana (construccions de pedra seca)», un projecte que pretén posar en valor el patrimoni paisatgístic de l'arquitectura tradicional de pedra seca com a element predominant i definitori de bona part dels paisatges rurals de Catalunya. El projecte pretén crear desenvolupament rural a través d'elements que configuren el nostre paisatge (construccions de pedra seca) tot facilitant eines i mitjans a la ciutadania. Els paisatges, com també les construc-

cions que l'home ha creat al voltant de la natura, com ara les construccions de pedra seca, tenen un gran valor històric i identitari per als habitants dels territoris on es troben. Són un patrimoni rebut en herència, una herència que deixa constància de les estretes relacions que sempre han mantingut humanitat i medi natural. Aquest vincle emocional amb el nostre paisatge explica l'atracció que les construccions de pedra exerceixen. Per això trobem diferents iniciatives de recuperació de patrimoni paisatgístic, perquè són un element clau de dinamisme del món rural, un retorn al passat, un retorn als orígens, una manera d'entendre la nostra història i la nostra cultura. Però a més a més, perquè també tenen un impacte sobre la biodiversitat, atès que generen uns rics ecosistemes per a moltes espècies animals i vegetals, són un paradigma de sostenibilitat, ja que han permès habilitar els territoris per a l'agricultura i la ramaderia amb el mínim de recursos i el màxim d'eficiència i amb total respecte pel medi ambient.

Les construccions de pedra seca són una oportunitat per als territoris rurals. Els paisatges rurals de la pedra seca actualment estableixen sinergies amb tots els sectors econòmics del seu

voltant, ja sigui amb el sector primari, el turisme o fins i tot la construcció. Així doncs, projectes vinculats amb la pedra seca han permès recuperar l'antic ofici de marger i formar gent especialitzada en la tècnica constructiva de la pedra seca, tècnica que també es pot aplicar en noves construccions i, d'aquesta manera, donar nous usos a aquesta tradició. També trobem moltes iniciatives que vinculen pedra seca i viticultura o pedra seca i turisme. Observem, doncs, que al voltant de la pedra seca es genera dinamisme econòmic i ocupació, perquè la pedra seca s'ha convertit en l'eix o el motor econòmic de cada cop més territoris.

Així doncs, les setze iniciatives que es recullen en aquesta publicació ofereixen un ampli ventall d'experiències de recuperació de paisatges i construccions de pedra seca vinculades a projectes diversos de dinamització territorial, ja sigui des d'un vessant turístic, cultural o social, o fins i tot empresarial. Iniciatives com aquestes, centrades en la revalorització dels paisatges de pedra seca, volem que serveixin d'inspiració per a nous projectes. Donem a la pedra seca el reconeixement que es mereix.

Pere Sala i Martí

Director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

El paisatge és cada cop més una peça clau del desenvolupament local i un recurs econòmic de primer ordre, i no tan sols per a sectors que en viuen directament, com el turístic i el vitivinícola. Constatem com arreu apareixen un munt d'iniciatives innovadores i emprenedores que són capaces de generar ocupació i que troben en el paisatge la seva font d'inspiració. Si això és així és perquè cada cop és més evident el potencial competitiu i d'atracció d'oportunitats de negoci i emprenedoria que té el paisatge, sempre que no s'hagi banalitzat ni hagi perdut la seva identitat. I això val tant per a l'economia convencional com per als sectors econòmics alternatius.

Els paisatges de la pedra seca no en són cap excepció. Així ho corrobora aquesta publicació, que recull catorze iniciatives, totes ben diverses i reeixides, que afavoreixen el desenvolupament econòmic i social de les àrees rurals i, al mateix temps, vetllen, en més o menys mesura, pel manteniment i la millora de la qualitat i la singularitat dels paisatges de la pedra seca. Les iniciatives assoleixen aquests objectius des d'àmbits molt diversos, com, per exemple, el turisme, la producció agrícola local, la custòdia del territori,

la formació, l'art, la generació directa d'ocupació i la restauració paisatgística.

Aquesta publicació s'emmarca en el projecte «Col·labora x Paisatge. Desenvolupament rural a través del paisatge i la col·laboració ciutadana (construccions de pedra seca)», impulsat per l'Associació pel Desenvolupament Rural Integral de la Zona Nord-oriental de Catalunya (ADRINOC), amb l'assessorament tècnic de l'Observatori, i del qual ja va sorgir l'any 2017 la publicació *Paisatge, desenvolupament rural i ciutadania. Bones pràctiques de col·laboració ciutadana en la gestió del paisatge a Europa*. La cooperació entre institucions del sector públic i del privat en temes de paisatge no solament es fa imprescindible, tal com ens recorda el Conveni europeu del paisatge, sinó que, a més, ha format part de la raó de ser de l'Observatori des de l'inici de la seva activitat.

La fructífera col·laboració entre ADRINOC i l'Observatori, que ja ha complert tres anys, està posant en valor i reforçant el caràcter dels paisatges de la pedra seca de Catalunya, i molt especialment tota l'arquitectura que genera (murs, construccions

d'aixopluc, d'emmagatzematge d'aigua, forns, etc.). Ens apassiona compartir-ho amb la valuosa participació d'experts en pedra seca del país, a través, sobretot, de les entitats que formen part de l'Associació per la Pedra Seca i l'Arquitectura Tradicional (APSAT). Aquest projecte no tindria cap sentit sense la implicació i la dedicació d'aquest ric teixit associatiu.

En definitiva, aquest nou document posa a disposició d'administracions, entitats i ciutadania en general iniciatives ben diverses que contribueixen al desenvolupament econòmic a partir de posar en valor els paisatges de la pedra seca, i que es converteixen en nous referents i noves eines i idees aplicables o adaptables a cada realitat.

Montserrat Moya

Presidenta de l'Associació per la Pedra Seca i l'Arquitectura Tradicional (APSAT)

Tenim a les mans una publicació que va molt més enllà de la catalogació d'elements de pedra seca que s'ha fet en els últims anys. Aquesta tasca ja s'està portant a terme de manera exemplar amb la Wikipedra, amb la perseverant col·laboració de l'associació El Drac Verd i de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, que a hores d'ara ja compta amb més de 18.000 barraques introduïdes, i des de fa aproximadament un any també s'hi estan catalogant construccions per emmagatzemar aigua, forns, murs i altres construccions.

Com deia abans, aquest llibre pretén ser una mostra del ventall de possibilitats que ofereix el treball de la pedra seca. Si bé és veritat que antigament havia estat essencial per a l'agricultura, la ramaderia i la protoindústria, ara esdevé una eina dinamitzadora del sector turístic, cultural i, també, enològic.

Quan l'any passat ADRINOC ens va proposar aquesta idea, vam pensar que seria una bona manera de poder visibilitzar el munt d'iniciatives que de manera embrionària ja s'estaven desenvolupant en el nostre territori català però que els faltava la projecció

i la difusió adequades per esdevenir referents per tenir en compte. De fet, a la IX Trobada d'Estudis per a la Preservació del Patrimoni de la Pedra Seca als Països Catalans, que es va celebrar la tardor passada als municipis de les Valls del Montcau, ja es va voler destacar la feina que estaven fent, des del camp de l'enologia i la recuperació de formes tradicionals de fer el vi al Bages fins a la recuperació dels paisatges agrícoles de l'Alt Empordà, amb la construcció de parets margeres per a les terrasses de la serra de l'Albera, passant per la combinació de conservació i turisme actiu, com la que estan desenvolupant a Cinqueterre, a Itàlia.

De totes les experiències presentades aquí se'n desprèn una idea: hi ha molta feina a fer i hem d'aconseguir que aquesta feina estigui degudament reconeguda i dignificada. El fet que durant molt de temps fos una tasca més de les que feien els pagesos i els agricultors podia transmetre la sensació que qualsevol la podia fer, i que el fet que no hi hagués plànols pel mig ni projectes signats restava importància a la tècnica de la pedra seca i a la construcció resultant. Però heus aquí que les persones que antigament feien i dirigien les construccions de pedra

seca ara ja no hi són, o ja no estan en condicions de treballar, i és ara, quan ja no hi són, que ens adonem que la tècnica de la pedra seca és molt més que posar una pedra damunt de l'altra sense cap tipus de ciment o argamassa, i hi ha tot un coneixement que, sense voler, hem deixat perdre.

És per això que ens produeix una emoció especial el fet que la UNESCO s'hagi interessat pel reconeixement de la tècnica de la pedra seca perquè esdevingui patrimoni immaterial de la humanitat a partir de la candidatura internacional presentada per diversos països d'Europa com ara Croàcia, Eslovènia, França, Itàlia, Suïssa i Espanya. Creiem que aquesta iniciativa ajudarà a la conservació i, sobretot, al manteniment i la transmissió del coneixement. Ja hi ha moltes associacions i entitats que estan fent cursos de formació als Països Catalans, però, a diferència de França, encara no disposem d'un codi normatiu de construcció de pedra seca. Aquest buit tècnic desperta inseguretats en els tècnics de les administracions públiques, que no gosen signar nous projectes en pedra seca i opten per sistemes constructius sobradament testats i normativitzats.

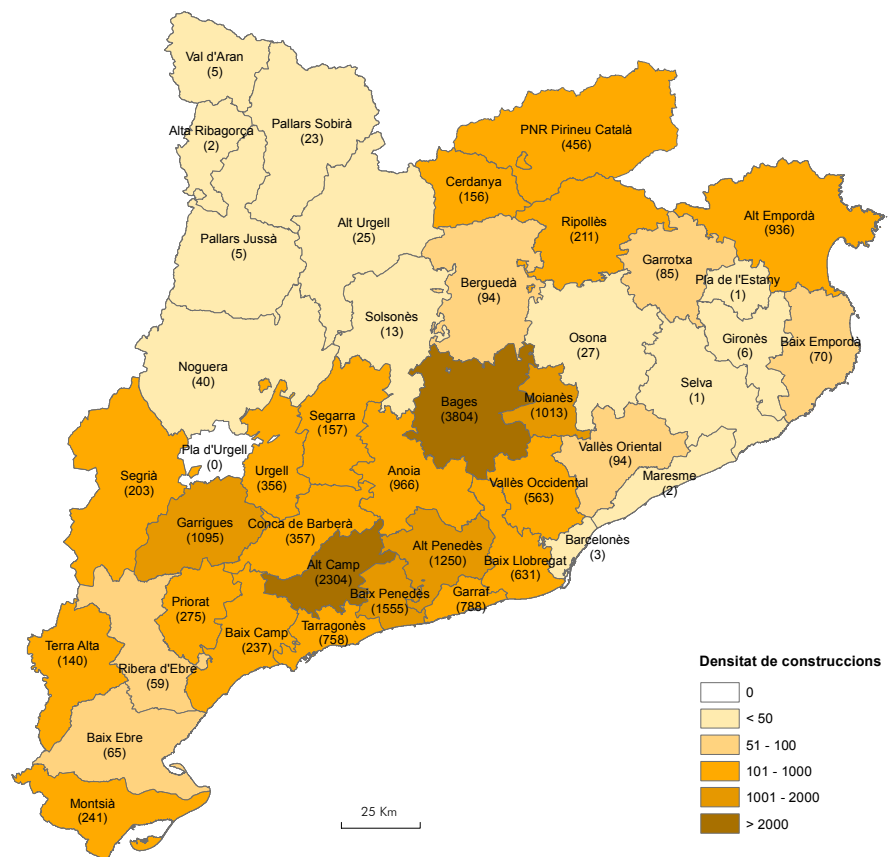
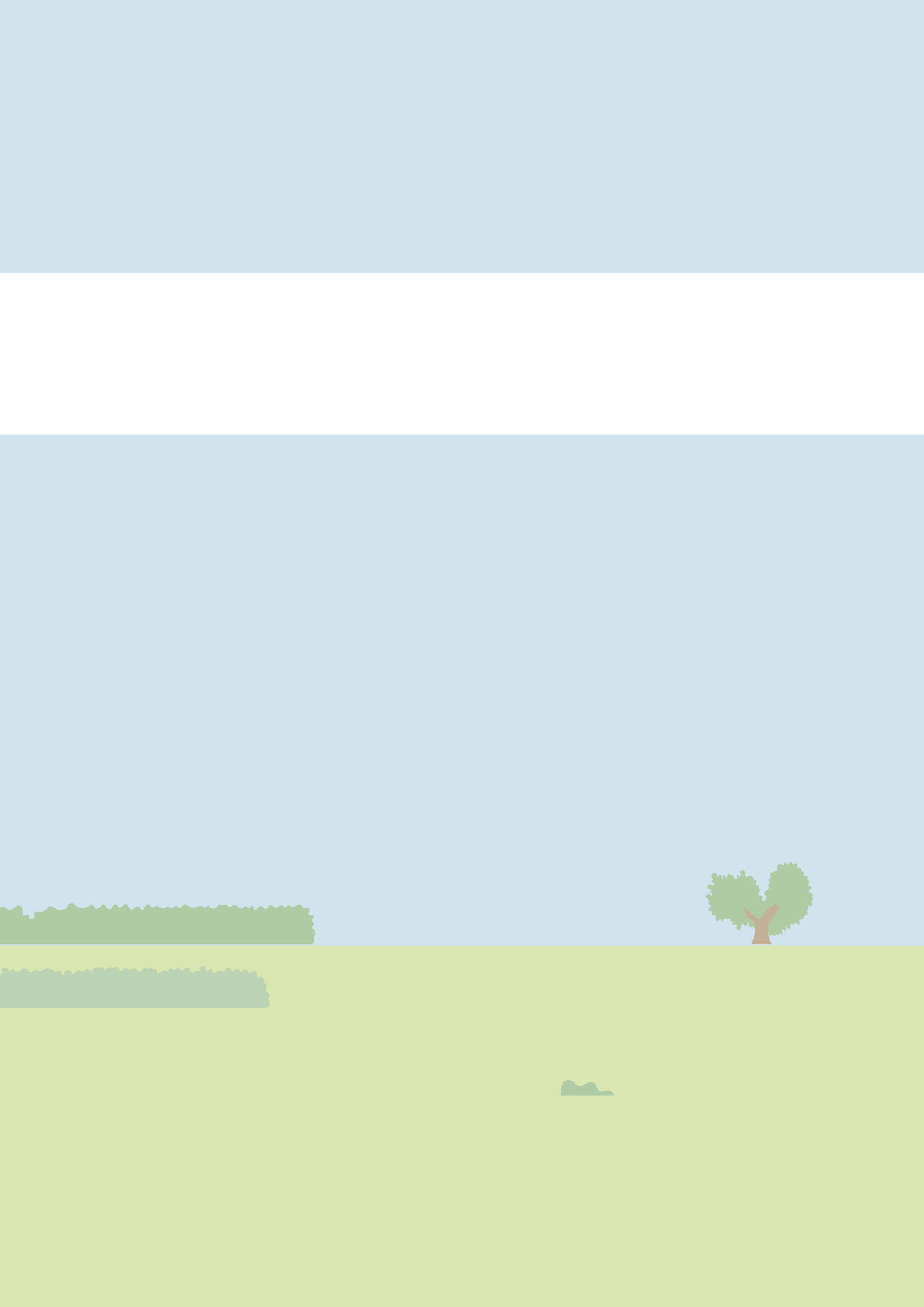

Figura 1 | Densitat de construccions de pedra seca a Catalunya i al Parc Natural Regional del Pirineu Català. | © Observatori del Paisatge de Catalunya.

Des de l'Associació per la Pedra Seca i l'Arquitectura Tradicional tenim, per tant, un seguit de grans objectius estratègics per assolir en els propers anys: en primer lloc, fer veure a la societat que la pedra seca és un element constructiu de futur; segonament, aconseguir persones que sàpiguen treballar la pedra, i en tercer lloc, i com a objectiu més estratègic, dissenyar un codi tècnic de construcció que sigui un referent per a arquitectes, enginyers i constructors per projectar construccions i obra pública en pedra seca arreu del territori.

Les setze propostes presentades aquí volen ser un referent, una punta de llança, un exemple de tot allò que es pot arribar a fer en pedra seca. Volem que aquesta publicació arribi a tots aquells municipis i territoris que tenen la pedra seca com un element estructural que defineix el seu paisatge, perquè s'adonin que no el poden deixar perdre i que la seva revalorització pot ajudar en gran manera a la dinamització econòmica del territori.

Introducció

Introducció

Els valors de la pedra seca

Què és la *pedra seca*, *paret seca* o *pedra en sec*?

«S'entén per *pedra seca* la tècnica emprada en tota construcció que, en l'aixecament de la paret, no utilitza calç ni cap altre material de cohesió. És a dir, l'element bàsic, en aquest cas la pedra, es col·loca en filades sobreposades sense cap material que les fixi.»¹

La pedra seca com a patrimoni

Qualsevol aproximació que es fa a la pedra seca des de la desconexió s'acostuma a iniciar identificant el fenomen com a patrimoni. Un patrimoni sovint omnipresent en les perifèries dels nuclis rurals i que normalment passa desapercebut, integrat i mimetitzat amb el paisatge. Un patrimoni que llueix com ho fa el món que el va generar, però del qual tenim abundants mostres a tota la Mediterrània, associades principalment al conreu de secà de la vinya i de l'olivera, o als pastors i els agricultors de latituds més septentrionals que van recórrer a la pedra seca com un recurs lògic. També a Àfrica, a Amèrica o a Àsia, els humans han deixat mostres del desenvolupament d'una tècnica que els permetia adaptar l'entorn a les seves necessitats. És fàcil concloure que allà on hi havia pedres —no a tot arreu n'hi ha— i la necessitat de conduir

un ramat, protegir-lo, conduir aigua o frenar-la, despedregar camps de conreu i fixar sòls, per exemple, les pedres esdevien un recurs amb el qual van construir i modelar paisatges.

La tècnica de la pedra seca ha acompanyat la humanitat des de la prehistòria i les seves evidències tenen valor arqueològic, etnològic i paisatgístic. En el context europeu, el coneixement que ha generat aquest patrimoni ha arribat als nostres dies transmetent-se entre generacions fins a l'actualitat, moment en què el relleu per rebre aquest coneixement ancestral ha quedat compromès d'ençà el procés d'industrialització i l'abandó del medi rural.

Ens trobem en un punt clau on les construccions, el patrimoni material de la pedra seca, han caigut en decadència, i el coneixement, el patrimoni immaterial de la pedra seca, es troba en procés de caure en l'oblit.

Malgrat aquesta afirmació, que se

sustenta en el reiterat toc d'atenció que els responsables dels projectes recollits en aquesta publicació transmeten amb alarma davant les amenaces que es van assenyalant, hi ha una resposta positiva tant per part del món acadèmic com per la societat i els responsables del patrimoni col·lectiu. En els darrers anys s'aborda la identificació, la documentació i la catalogació —pas previ a la protecció— del patrimoni material, en uns casos, i en d'altres s'assumeix la restauració d'elements fets amb pedra seca, cosa que implica, forçosament, la recerca i la recuperació del coneixement de la tècnica.

Les estructures tradicionals de la pedra seca (forns, sínies, barraques, fonts, marges, tines, etc.) són susceptibles d'ésser recollides per l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya, que, a la vegada, forma part de l'Inventari del Patrimoni Cultural Català definit a la Llei del patrimoni cultural català i, en conseqüència, poden ser protegides sota les qualifica-

cions de BCIL (béns culturals d'interès local) o BCIN (béns culturals d'interès nacional). Alguns conjunts on la pedra seca és protagonista han aconseguit a Catalunya la protecció de bé cultural d'interès nacional dins de la categoria ZIE (zona d'interès etnològic), concretament les barraques de pedra seca de Mont-roig del Camp i les tines enmig de les vinyes de les valls del Montcau, al Bages.

Per la seva banda, el reconeixement de la tècnica de la pedra seca per la UNESCO com a patrimoni immaterial de la humanitat segons la candidatura internacional presentada per Croàcia, Eslovènia, França, Itàlia, Suïssa i Espanya, amb el nom de «Art de la pedra seca: coneixements i tècniques», pot obrir tot un procés de protecció i recuperació patrimonial.

La conservació d'aquest patrimoni alimenta una esperança, no solament pel reconeixement acadèmic de la seva importància i la consegüent

protecció per part de les administracions, sinó sobretot per l'acció d'una comunitat de voluntaris activa i molt vital que s'organitza en associacions i que assumeix tasques de catalogació, com ara el projecte de la Wikipedra, impulsat per l'Observatori del Paisatge de Catalunya i entitats com el Drac Verd de Sitges, on ja es recullen més de 19.000 construccions, les quantioses jornades de restauració de barraques, marges, forns, etc., o la divulgació i la reivindicació que fan associacions com l'Associació per la Pedra Seca Tradicional (APSAT), que exerceixen, de facto, de veritables curadors del nostre paisatge i el nostre patrimoni comú.

També cal destacar un dels fets que condicionen la conservació del llegat de la tècnica de la pedra seca. L'ingent volum de pedres aixecades conformant marges, barraques o altres construccions que ha arribat als nostres dies resulta aclaparador. Només a la serra de Tramuntana de Mallorca es calculen

prop de 20.000 km lineals de marges fruit de la feina de generacions. Es fa evident que, sense el concurs de la mà d'obra voluntària i el suport de les administracions públiques aportant recursos i finançament públic, seria impossible conservar el patrimoni de la pedra seca.

El gran handicap del volum fàcilment ens porta a assumir que s'ha de renunciar a part d'aquest patrimoni, que s'ha de valorar, classificar i racionalitzar on és més efectiu concentrar els esforços trobant criteris de conservació. Potser cal conservar les construccions singulars i renunciar a la major part dels marges? Potser cal incentivar la conservació i la recuperació de pedra seca per part dels propietaris dels terrenys on es troba? Sigui quina sigui l'estratègia que s'acabi adoptant, a banda del fet patrimonial, cal considerar altres factors essencials com ara els mateixos valors que van fer de la tècnica de la pedra seca un recurs al llarg de la història.

El volum

«A Mallorca hi ha aproximadament 20.000 km lineals de paret seca. Construir-les avui tindria un cost mínim orientatiu de 1.400 milions d'euros.»

Menorca diferente. *Muros de paret seca* [en línia]. <https://menorcadiferente.com/paret-seca-muros/> [consulta: 7.08.2018]

La pedra seca com a recurs en l'actualitat

La conservació del patrimoni material i immaterial de la pedra seca constitueix un fenomen que desperta un gran moviment social animat per l'amor a la cultura. Un vincle emocional establert amb la memòria col·lectiva que ens connecta amb el passat i d'on neix el compromís per fer perviure el llegat i entregar-lo a la generació següent. Sent aquest un aspecte clau, bàsic, no és però l'únic. Algunes de les raons per les quals es van fer terrasses als vessants de les muntanyes són totalment vigents avui dia:

- Millora dels sòls agrícoles

Els nostres avantpassats agricultors tenien la necessitat de fer terrasses als pendents i guanyar superfície cultivable als vessants muntanyosos. En relació amb això, professionals i especialistes de la pedra seca coincideixen a assenyalar el problema d'un cert automatisme mental estès popularment i que ens fa deduir que ho van fer amb pedres perquè no tenien res més i que, si ho haguéssim d'escometre avui, que tenim molts més recursos, ho faríem amb alternatives més eficients. Podríem dir que és la supèrbia de la modernitat la que ens fa menystenir el saber ancestral. Afortunadament, aquest perjudici es va superant de mica en mica gràcies als esforços per recollir i divulgar aquest coneixement que corroboren estudis com el liderat pel Consell de Mallorca l'any 2006 amb fons europeus, el projecte Terrisc, al qual ens referirem més endavant.

Es pot afirmar que la millor manera d'aconseguir superfícies planes aptes per al cultiu salvant pendents, optimitzant l'espai i sumant gruixos on esfondrar arrels és mitjançant una paret de pedra seca, no solament per repartir el

pendent escalant verticals, sinó també perquè les parets de pedra seca fixen la terra i en preserven els nutrients, frenen la velocitat de l'aigua de pluja i afavoreixen la seva infiltració i la retenció de la humitat, però, alhora, permeten que l'excés dreni sense comprometre la solidesa del mateix mur, com passaria, amb més facilitat, amb una paret feta de formigó. Un marge de pedra seca és la millor estratègia per evitar l'erosió del sòl i, alhora, conduir la força torrencial de la pluja aprofitant un bé preuat com és l'aigua en el règim pluviomètric mediterrani.

- Suport per a la vinya i altres conreus de secà

La viticultura va motivar la major part de l'arrabassament de nous camps de cultiu i la consegüent construcció de marges en territoris com el Principat, i en altres territoris com ara àmplies zones a les Balears el cultiu predominant era l'olivera. En tots dos casos, però molt especialment en el de la vinya, les varietats de raïm, les tècniques vitivinícoles i la cultura pròpia de cada celler, o territori vitivinícola, es configuren al llarg de generacions.

La tècnica de la pedra seca arriba als nostres dies vinculada a les vinyes tradicionals i al caràcter propi que avui tots els cellers s'afanyen per identificar, conservar i divulgar com a tret diferenciador dels seus productes en el competitiu mercat dels vins de qualitat.

Aquests valors d'autenticitat són identificables en altres cultius de secà com ara l'olivera i les plantes aromàtiques de la Provença francesa, per exemple, però cap altre producte de la terra no sintetitza el paisatge que el fa créixer com ho fa el vi, en cap altre mercat no són tan preuats els matisos que li aporta, en cap altre el retorn de la inversió en paisatge no és tan evident com en el món del vi. A França,¹ Alemanya o Portugal, el manteniment de la tècnica de la pedra seca forma part dels criteris d'acceptació dins de les DO.

Interacció de la pedra seca i la vinya

«El fenomen és particularment espectacular al cantó suís del Valais, on, per mantenir les terrasses en un pendent pronunciat, la tècnica de la pedra seca encara està present. Al costat assolat, la pedra acumula la calor del Sol durant el dia, i la

transmet a la nit, tot creant un microclima per a la vinya. La humitat a les gruixudes parets i les esquerdes entre les pedres són molt populars entre la fauna i la flora que es refugia en l'equilibri de l'entorn d'aquest ecosistema. Aquesta manca de material adhesiu a les juntes entre les pedres i la presència de material drenant (reble) a la part posterior del parament facilita el drenatge i contribueix a la lluita contra l'erosió de la terra. Als plecs d'especificacions tècniques dels consells reguladors dels distintius de qualitat d'àrees vitivinícoles (denominacions d'origen, indicacions geogràfiques protegides, AOC, etc.) la pedra seca és un element d'interès i se'n regulen aspectes com les alçades i amplades dels marges o el tipus i grandària de les pedres, amb la finalitat de mantenir el paisatge característic de cada zona.

Alguns territoris estan invertint en la formació dels seus equips per recuperar o augmentar la presència de parets i terrasses de pedra seca per aprofitar els seus punts forts. És el cas del Domains Schlumberger, a Alsàcia, o el Grand Site de França de Roche de Solutré.»

Fédération Française des Professionnels de la Pierre Seche. Lasica, Y.; Naudet, F. (2014). *Etude du marché national de la pierre sèche* [en línia]. <http://www.cohesion-territoires.gouv.fr/IMG/pdf/rapport-pierre-seche-final-2014.pdf>. [consulta: 7.08.2007]

Recuperar l'aliança entre la viticultura actual i la pedra seca seria una de les estratègies que més ajudarien a l'ús i la conservació de la tècnica i del patrimoni. Per aquesta raó, la presència de projectes relacionats amb la viticultura és intensa a les pàgines següents.

- Mitigació de catàstrofes naturals

Segons el geòleg Jaime Palacio, expert en erosió de sòls, a la península Ibèrica cada any es perden entre 2.500 i 4.000 t/km2 de sòls fèrtils.² L'erosió és una amenaça que empobreix la terra i ens resta recursos, però també implica un desplaçament de materials arrossegats pels elements, especialment l'aigua, que poden tenir efectes com ara el reblliment de conques i embassaments, però també, com indiquen les conclusions del projecte Terrisc i s'afanyen a evitar a Cinque Terre, poden posar en perill vides humanes a

causa d'esllavissades d'aigües i terra.

«En aquestes àrees, la presència d'elements de drenatge característics d'aquest tipus d'enginyeria popular afavoreix l'escolament controlat i redueix la infiltració de l'aigua en profunditat, amb la qual cosa s'evita la saturació hídrica dels materials, principal factor desencadenant d'aquests processos (d'esllavissades)»

Consell de Mallorca. *Marjades i prevenció de riscos naturals* [en línia]. <http://www.consejodemallorca.net/media/15191/marjadesiprevencio.pdf> [consulta: 7.08.20018]

L'altre gran risc natural amb el qual interaccionen les feixes és la prevenció d'incendis. L'antropització del paisatge (com ho va ser l'arrabassament de camps i la creació de feixes) afecta el comportament dels fluxos de la natura, i incrementa els riscos per a l'ésser humà i el seu entorn. En el cas del foc, s'ha de tenir en compte que als vessants naturals, sense feixes, el pendent actua com un accelerant quan el front del foc avança de manera ascendent, i com un retardant en cas contrari. Els penya-segats o les parets de pedra seca (les verticals) actuen com un obstacle per a l'avenç del foc, especialment si les dinàmiques hídriques dels sistemes de terrasses es conserven. Malgrat aquest efecte positiu, el grau de benefici depèn del manteniment de la coberta vegetal en bones condicions, i s'ha de tenir en compte que les feixes pateixen greument els efectes dels incendis, cosa que fa necessària una anàlisi posterior.

Es pot arribar a la conclusió que el paisatge modelat per la pedra seca ofereix avantatges evidents en la prevenció de riscos naturals, però cal una aliança amb l'agricultura que cuidi del bon estat de les infraestructures que gestionen sòls i hidrografia als vessants amb terrasses.

- Valors per a la biodiversitat i l'agricultura sostenible

Des de líquens a heures i des d'insectes, rèptils i ocells a petits mamífers. Un dels aspectes menys estudiats i que passa més desapercebut és l'excel·lent integració de la pedra seca en el seu medi. Les parets de pedra seca són un refugi de vida per a la flora i la fauna amb una biodiversitat extraordinària i contribueixen a un ecosistema equilibrat òptim per al desenvolupament de l'agricultura sostenible, com afirma Albert Sorolla.

«La fauna i flora necessiten punts de refugi, forats, llocs on es pugui retenir humitat i en altres casos retenir calor. [...] Trobem més vida en el marge d'un prat que en un bosc.»

Naturalea. Sorolla, A. (n. d.). *El papel biológico de los muros de piedra seca* [en línia]. https://www.naturalea.eu/Ntr/wp-content/uploads/2018/07/el_papel_biologico_de_los_muros_de_piedra_seca.es.pdf [consulta: 7.08.2018]

Les parets normalment es fan amb la mateixa pedra del sòl d'on s'aixequen, són elements propis del paisatge on alterem d'alguna manera les dinàmiques físiques, però de cap manera s'altera la química del paratge, i això és important a l'hora de gestionar entorns en claus sostenibles i de respecte a la natura.

«Els murs de pedra seca i l'agricultura tenen molt bona relació, ja que s'hi refugien o hi crieu molts insectes que són depredadors naturals de les espècies que poden convertir-se en plagues per a l'agricultura; així doncs, els cultius de petites terrasses tenen un paper important en el control de plagues. Un exemple és el cas del *Syrphus ribesii*, que s'alimenta del pugó i té els marges entre els seus hàbitats habituals. Entre els molts insectes relacionats amb els murs podem destacar també la cuca de llum, *Lampyrus noctiluca*.

També trobem entre els avantatges dels insectes que viuen en els murs la pol·linització entomòfila, que consisteix en la participació dels insectes en la distribució del pol·len que possibilita el creixement del fruit. En conclusió, els murs de pedra seca tenen una incidència molt positiva en la salut dels cultius pel seu paper diversificador.»

Naturalea. Sorolla, A. (n. d.). *El papel biológico de los muros de piedra seca* [en línia]. https://www.naturalea.eu/Ntr/wp-content/uploads/2018/07/el_papel_biologico_de_los_muros_de_piedra_seca.es.pdf [consulta: 7.08.2018]

- Utilització en la bioconstrucció

Durant les darreres dècades, un dels reptes als quals l'arquitectura i el paisatgisme han hagut de respondre és la reducció de la petjada de carboni de les construccions en el moment de fer-les i durant la seva vida útil. Reduir la despesa energètica i oferir entorns agradables, orgànics i saludables com

a habitatges o com a entorns públics.

L'experimentació amb materials i fonts d'energia alternativa, com també la innovació i la recuperació de tècniques que integren i aprofiten recursos naturals, sembla un escenari fet a mida per aplicar la pedra seca en construccions dissenyades amb els interessos de la bioconstrucció.

Sabem que la pedra és un material noble que regula la temperatura d'una manera òptima, sobretot si es juga amb una bona orientació, ajuda a la gestió de l'aigua i aporta un valor estètic innegable a les construccions.

- Potenciació dels valors estètics i paisatgístics

Artistes com Nils Udo o Andy Goldsworthy, coneguts internacionalment pel fet de treballar amb elements de la natura com a inspiració i primera matèria, exemplifiquen, de manera precisa, el vincle entre pedra seca, paisatge i art.

Sorgit a finals dels anys seixanta i principis dels anys setanta, el *Land art* o Art de la terra és un moviment artístic en el qual paisatge i obra es troben íntimament relacionats. Utilitza la pròpia natura com a material (fusta, pedra, terra, aigua, foc, etc.) per intervenir sobre ella mateixa, generant obres situades a mig camí entre l'escultura i l'arquitectura de paisatge.

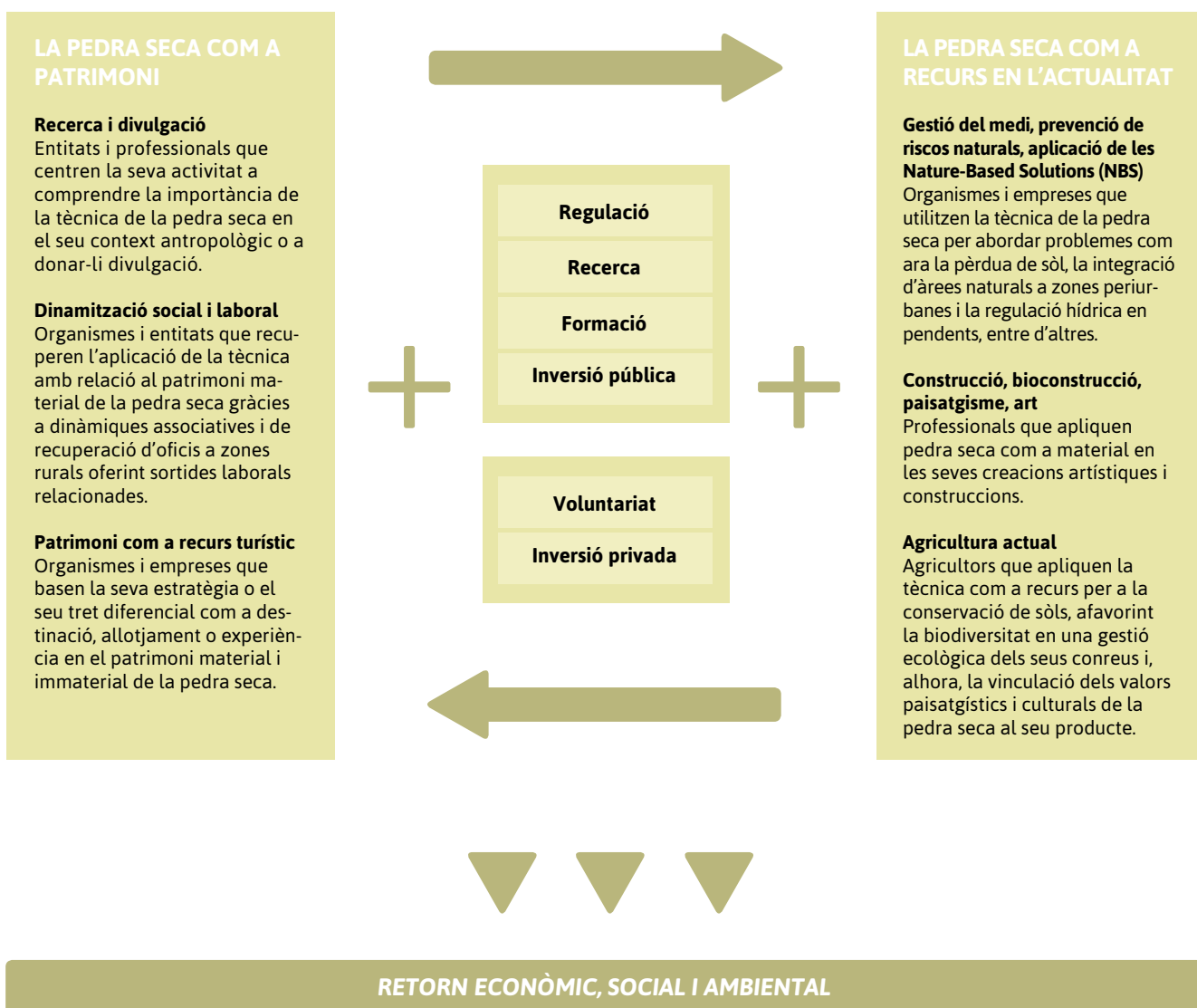
El principi fonamental del *Land art* consisteix en alterar, amb un sentit artístic, el paisatge, per produir el màxim d'efectes i sensacions a l'observador que s'enfronta a un paisatge determinat.

L'art contemporani reconeix el valor simbòlic de la pedra seca i explora sensacions que hom capta però no és capaç de verbalitzar. La connexió humana amb allò tel·lúric es fa molt vívida per mitjà de la manipulació d'elements naturals i primaris com la pedra.

¹ AAVV (2010). *La pedra seca. Evolució, arquitectura i restauració*. Figueres: Brau Edicions.

² Ministerio de Agricultura y Pesca, Alimentación y Medio Ambiente. Palacio, J. (2003). *Inventario nacional de erosión de suelos (2002-2012: Principado de Asturias* [en línia]. https://www.mapama.gob.es/es/desarrollo-rural/temas/politica-forestal/libro33_ines_asturias_tcm30-153916.pdf [consulta: 20.08.2018]

Figura 4 | Esquema de sinèrgies del sector de la pedra seca.

Dinàmiques del sector de la pedra seca

L'esquema de sinèrgies proposat a la pàgina anterior és el resultat de traçar les relacions entre els projectes analitzats en aquesta publicació, i ens permet dibuixar i proposar unes dinàmiques que podrien articular el sector de la pedra seca com a motor de desenvolupament i en el qual les administracions públiques tenen un paper clau: casos com el Parc Nacional de Cinque Terre, el Parc Natural Regional del Pirineu Català o el Consell de Mallorca són un bon exemple de com la planificació pública pot contribuir en la consolidació de la pedra seca com a element dinamitzador econòmic i social.

El bloc «La pedra seca com a patrimoni» (que s'ha d'entendre com un conjunt permeable i molt imbricat amb l'altre bloc, «La pedra seca com a recurs en l'actualitat») inclou els agents i activitats que centren el seu interès en el patrimoni, la recerca i la recuperació de l'ofici. S'hi troben des d'associacions centrades en l'etnografia local fins a tallers d'ocupació, passant per administracions públiques o empreses privades.

L'activitat d'aquests agents es divideix en tres grups: d'una banda, aquelles activitats que tenen a veure amb la recerca i la divulgació, és a dir, la posada en valor. En segon lloc, aquelles activitats relacionades amb les

dinàmiques de mobilització de voluntaris per construir utilitzant la pedra seca i formar-se en el coneixement d'aquesta la tècnica, amb la voluntat que aquestes activitats esdevinguin una llavor per a la recuperació de l'ofici. La relació entre la tasca de recerca i la de reconstrucció és òbvia, però cal posar en valor l'enorme importància de poder disposar de publicacions, reculls o manuals que supleixin mancances d'informació en un moment crític com l'actual, en què s'ha perdut la transmissió oral de la tècnica i la pràctica constructiva. Al tercer grup d'aquest bloc s'evidencia una dinàmica de retorn, que esdevé possible gràcies al turisme cultural. La indústria turística és capaç de monetitzar atractius immaterials o abstractes com els que conformen el paisatge o qualsevol esdeveniment cultural a través de l'oferta de serveis. Almenys sis projectes recollits a la present publicació es relacionen amb el turisme, però concretament el de l'Anglesola exemplifica, molt clarament, aquesta relació en una petita destinació turística que ha estat possible gràcies la iniciativa de l'Administració pública, que va invertir en recerca, formació, reconstrucció, creació de producte turístic i divulgació d'aquest producte.

El segon bloc, «La pedra seca com a recurs en l'actualitat», evidencia com la recuperació de la tècnica està sent utilitzada a l'actualitat per donar resposta a problemàtiques conegudes

com l'erosió o la regulació hídrica, però també per ser aplicada a nous usos, funcions i formats.

La pedra seca és un recurs inesgotable, sostenible, sense cap impacte negatiu i que pot contribuir a respondre als reptes plantejats pel canvi climàtic. A més a més, té totes les característiques per ser reconeguda com una gran aliada entre les tècniques recollides per les anomenades *Solucions Basades en la Natura* (NBS, Nature-Based Solutions) que proposa la UE dins de l'agenda de R+D (recerca i desenvolupament) del programa Horitzó 2020. Convé que aquests valors es reconeguin i s'incorporin dins del catàleg de recursos al qual recorren les administracions públiques quan liciten obra pública i, com molts agents consultats indiquen, hi ha una gran necessitat de disposar de manuals i codis tècnics per a l'aplicació de la tècnica a diferents usos, com també una regulació que clarifiqui, codifiqui i impulsi la qualificació professional de l'ofici de marger, per garantir una bona aplicació de la tècnica en les construccions més delicades o d'iniciativa pública.

Després d'analitzar diferents perfils i trajectòries professionals, podem concloure que hi ha segments professionals que necessiten la complicitat de l'Administració pública per posar en marxa les seves dinàmiques de mercat, tal com estan fent en països veïns com França o Itàlia, experiències també recollides en aquesta publicació.

Sobre l'estructura de la publicació

L'objectiu d'aquesta publicació és identificar les sinèrgies i oportunitats que poden fer de la pedra seca un motor de dinamització econòmica i social al món rural. D'una banda, s'ocupa de les associades al patrimoni sovint vehiculades mitjançant el turisme cultural i, de l'altra, de la tècnica constructiva mateixa obrint vies efectives de revitalització i, per què no, innovació.

A través de les experiències analitzades, s'identifica un esquema de sinèrgies entre els diferents agents econòmics i socials que intervenen en el sector, que es retroalimenten mútuament i, alhora, generen noves oportunitats.

Els criteris seguits per seleccionar els agents i els projectes analitzats en aquesta publicació tenen a veure amb el sistema de relacions que es proposa, i ajuden a il·lustrar els diferents sectors i dinàmiques reals identificades. Partint de l'anàlisi dels casos, s'estableixen un conjunt de relacions i fluxos que s'exposen a la introducció de la publicació.

Per poder establir comparacions, paral·lelismes i divergències, es presenta cadascun dels setze projectes analitzats amb el mateix model de fitxa, però amb categories prou àmplies per poder donar cabuda tant a empreses complexes o departaments d'administracions autonòmiques com a professionals autònoms o associacions conformades per voluntaris.

La fitxa consta de cinc apartats:

presentació de l'empresa o projecte relacionat amb la pedra seca, vinculació amb la tècnica de la pedra seca, motivació per conservar o invertir en pedra seca, reptes per dur a terme el projecte o aposta i, per acabar, resultats o fites assolides amb relació a la pedra seca.

A continuació d'aquesta fitxa d'anàlisi, i per aprofundir en les peculiaritats de cada projecte i, alhora, humanitzar i conèixer diferents perfils personals i professionals que sustenten el present i el futur de la pervivència de la tècnica de la pedra seca, s'entrevista a la persona responsable de cada projecte, o la persona més vinculada amb l'aspecte destacat de cada cas.

Projectes

Projecte

Patrimoni etnogràfic i associacionisme

Els forns d'oli de ginebre i els Amics de Riba-roja d'Ebre

Associació Amics de Riba-roja d'Ebre
Riba-roja d'Ebre, Tarragona
Catalunya (Espanya)

amicsderibaroja@gmail.com
www.amicsderibaroja.cat

@AmicsdeRibaroja

@AmicsdeRibaroja

Figura 4 | Restes d'un forn d'oli de ginebre. | © Associació Amics de Riba-roja d'Ebre.

Presentació

L'associació d'Amics de Riba-roja d'Ebre es dedica a conèixer, estudiar, classificar, difondre i posar en valor el patrimoni local en sentit ampli, és a dir, la natura, la història, la cultura popular, les tradicions, els oficis antics o les construccions a l'àmbit rural del municipi.

Les principals activitats que duu a terme l'associació se circumscriuen a la descoberta, la documentació i la classificació del patrimoni etnològic del poble i la seva posterior divulgació organitzant fires i jornades.

Durant els darrers anys, els membres de l'associació han fet troballes importants, relacionades amb la indústria de l'oli de ginebre i les seves

restes arqueològiques i, també, forns per a la destil·lació d'oli construïts amb pedra seca.

Molt meritòriament, l'associació aplega més 300 col·laboradors i simpatitzants entre els habitants de Riba-roja i les poblacions veïnes.

Tot i que destacats membres de l'associació han mantingut activitats relacionades amb la recuperació de la memòria durant dècades, ha estat en els darrers cinc anys quan s'ha intensificat l'activitat de l'associació.

Vinculació

Amb uns 1.300 habitants, el municipi de Riba-roja d'Ebre ocupa una extensió de 99,14 km² i se situa al nord-oest de

la comarca de la Ribera d'Ebre (Tarragona) poc després de confluència de l'Ebre amb el Segre, fet que ha vinculat la vida dels seus habitants a l'aigua de manera intensa.

Al terme de Riba-roja hi ha diverses construccions rurals que han anat caient en l'oblit durant els segles XIX i XX, les pròpies que evidencien activitats d'aprofitament i adaptació del medi: un pou de gel, forns de pa, forns de calç, teuleries i forns d'oli de ginebre, totes fetes en pedra seca.

La troballa més insòlita entre totes aquestes construccions són els forns d'oli de ginebre, sobretot per la seva abundància a la zona. A Riba-roja d'Ebre s'hi han trobat setze forns d'oli de ginebre i se'n té notícia de vuit més, que encara no s'han localitzat.

Es calcula que al conjunt del Principat hi ha 35 forns, cosa que ens pot donar peu a parlar d'una «indústria de l'oli de ginebre» a Riba-roja, on es produïen un miler de litres d'oli anualment; tractant-se d'un producte amb una gran rendibilitat, es pot considerar una producció molt quantiosa.

Com divulguen els membres de l'associació, «l'oli de ginebre té moltes propietats conegudes: antisèptic, astringent, diürètic, calmant del dolor de músculs i articulacions... Tradicionalment es feia servir en abundància per al bestiar, sobretot per tractar-ne afeccions de la pell. [...] Per obtenir-lo s'escalfava la part llenyosa del ginebre o del càdec, de la qual, a una temperatura determinada, en supurava un líquid espès, fosc i amarg». Les seves propietats el feien un producte molt preuat.⁺

patrimoni, se succeeixen la motivació i els objectius.

S'han interessat pel fenomen historiadors, antropòlegs i arqueòlegs. Aquest interès motiva a continuar, per exemple, la realització de prospeccions arqueològiques dels forns per datar-los, excavar dins un dels forns que es presenta reblert (on possiblement es pot trobar material arqueològic), un estudi de l'interior del tupí amb un espectrògraf de masses o la col·laboració de la Universitat de Barcelona i el Museu Etnològic de Barcelona per divulgar les troballes dels darrers anys.

Els seus avanços en recerca l'han portat al llarg dels darrers anys a organitzar actes divulgatius, com ara la reconstrucció d'un forn i demostracions empíriques del procés de destil·lació de l'oli en el context festiu de la Fira de l'Oli de Ginebre.

Comercialització de l'oli de ginebre de Riba-roja

Els fabricants d'oli de ginebre venien el seu producte al mateix poble i a pobles del voltant, als pastors i als pagesos per poder fer cures veterinàries als seus animals. Tot i així, quan se'n produïen grans quantitats necessitaven distribuir-lo i vendre'l a l'engròs. Llavors, la comercialització de l'oli de ginebre produït a Riba-roja arribava fins als Pirineus, per exemple, a la fira de Salàs de Pallars. Una filera de fins a deu animals de càrrega transportaven el preuat líquid cap als Pirineus. La comitiva fins i tot anava escoltada amb quatre trabucaires i gossos per protegir-se dels bandolers. D'anada portaven un gran tresor líquid, i de tornada, una gran quantitat de diners.

S'han trobat documents a la Paeria de Lleida de transaccions comercials portades a terme per gent de Riba-roja de l'any 1601.

Actualment, queden les restes de les construccions dels forns d'oli de ginebre, unes construccions en pedra seca, grans, esveltes, cilíndriques amb cúpula arrodonida, algunes de les quals eren de dimensions importants, 7 m d'alçada per 8,5 m de diàmetre a la base.

Motivació

La motivació que impulsa els membres de l'associació és, com es dedueix de la seva presentació, l'amor al coneixement i la recuperació de la memòria del passat d'un món rural que s'està perdent.

La gran troballa dels forns de ginebre i la seva indústria els ha portat a una dinàmica que combina la recerca i la divulgació, on una troballa alimenta l'acte divulgatiu. Aquest acte encoratja la recerca i, a mesura que s'avança en el coneixement i el reconeixement del

bre, que organitzen i que pretenen que sigui anual, i tota mena d'actes divulgatius com ara xerrades, la participació en espais televisius especialitzats,...

Declaren una ferma determinació per continuar treballant en projectes que van des de fer circuits temàtics assenyalats fins a crear un centre d'interpretació del fenomen.

Reptes

L'ús de l'oli de ginebre actualment és anecdòtic i la memòria que es té dels forns d'oli de ginebre és escassa. Aquest fet, sumat a la manca d'informació, documentació i coneixement del fenomen dels forns d'oli de ginebre tant a l'àmbit popular com per part dels sectors acadèmics els obliga a invertir molts esforços en divulgació prèvia abans d'afrontar qualsevol projecte.

Resultats

El grau de dinamisme i d'implicació dels membres d'Amics de Riba-roja d'Ebre i els seus veïns ha donat fruits importants. Estem davant d'un exemple del que pot arribar a aconseguir un grup de persones motivades per fer viure i reviure un patrimoni cultural comú. Com a mostra enumerem algunes de les seves fites:

Fa 4 anys es coneixia un únic forn d'oli de ginebre a Riba-roja, mentre que avui són 16 d'inventariats i 8 més de documentats. S'ha impulsat la declaració de BCIL (Be Cultural d'Interès Local) de la majoria dels forns i s'han iniciat tràmits per assolir la declaració de ZIE (zona d'interès etnològic) de la regió durant l'any 2019.

La tasca de divulgació engegada per l'associació ha fructificat, a nivell acadèmic, en treballs de recerca com el de la historiadora Judit Vidal i l'antropòloga Marina Orobí, *Els forns d'oli de ginebre, una indústria a Riba-roja d'Ebre*, en la tasca iniciada el maig de 2018 per la Universitat Rovira i Virgili amb estudi dels forns a partir de la fotogrametria i d'un escàner que permetrà la seva reconstrucció tridimensional facilitant-ne la "visita virtual", o a l'exposició comissariada per l'associació que tindrà lloc al Museu Etnològic i de Cultures del Món de Barcelona a partir del juny de 2019.

Pel que fa a la popularització dels coneixements etnològics vinculats als forns, l'associació ha dut a terme actuacions com la construcció d'un petit forn en col·laboració amb Antonio i Bernardo Pérez, en el qual s'han fet diverses demostracions d'aquest ofici perdut fa més de 80 anys, la celebració de la primera fira de l'Oli de Ginebre de Riba-roja l'any 2017 i la programació de la seva segona edició al novembre del 2018 o la construcció d'una maqueta d'un forn que ha esdevingut una eina molt didàctica en visites, conferències i presentacions realitzades a diverses localitats.

En la seva tasca de recerca, divulgació i dinamització patrimonial, l'associació Amics de Riba-roja ha aconseguit el suport de nombrosos organismes oficials, ens i associacions, així com també l'interès i la repercussió en diferents mitjans de comunicació.

Entrevista

Josep Aguilà

Soci fundador de l'Associació d'Amics de Riba-roja d'Ebre.

Què us impulsa, què us ha interessat d'aquest recurs dels forns d'oli de ginebre i la pedra seca?

Nosaltres estem treballant des de fa quatre o cinc anys i som un grup que havíem fet coses de manera puntual quan ens trobàvem al nostre poble, però des que alguns de nosaltres estem jubilats ens hem decidit a recuperar el patrimoni local de Riba-roja d'Ebre. Del grup, alguns ens coneixem des de la infància i altres ens hem trobat pel camí, des que tenim temps per dedicar a un tema tan delicat com el patrimoni, sobretot local. Nosaltres entenem el patrimoni en el sentit més ampli de la paraula, des de fotografies —en tenim entre 4.000 i 5.000 de classificades— de portalades o escuts heràldics fins a visites a l'ermita o la vinculació tan estreta del poble amb *lo riu*.

Quines sorpreses heu documentat del patrimoni de Riba-roja?

Aquest interès ens ha portat a trobar un pou de glaç, un forn de pa, teuleries, que no deixen de ser un forn per coure teules i totxanes. Una de les coses a les quals no donàvem gaire importància al principi va ser el forn d'oli de ginebre. Un pagès en sabia d'un, una veïna d'un altre, i així, de mica en mica, en vam localitzar 25 a la zona de Riba-roja, dels 35 que potser hi havia a tot Catalunya.

Aquestes construccions de pedra seca eren molt grans, podien fer 7 m d'alt per 8'5 m de diàmetre. Encara en tenim quatre en perfecte estat, que es

podrien fer servir, i ens ho vam arribar a plantejar, però això comportaria recollir 5.000 kg de fusta de ginebre i arrasaríem amb tot per obtenir una producció de 700 litres d'oli, i després no sabríem què fer-ne. Llavors vam optar per fer un forn d'oli de ginebre en miniatura d'1 m d'alt per fer demostracions. Ja n'hem fet dues i hem fet una fira de l'oli de ginebre, que volem que sigui anual.

Aquestes construccions de pedra seca eren molt grans, podien fer 7 m d'alt per 8'5 m de diàmetre. Encara en tenim quatre en perfecte estat, que es podrien fer servir

Documentar, reconstruir, divulgar. Heu fet un gran esforç per a la recuperació d'aquesta memòria. Quines compensacions us aporta aquesta feina?

Som molt amants de la nostra pàtria petita i ens agrada molt donar a conèixer el nostre patrimoni. Per exemple, fa goig que a la fira que he dit abans l'any passat vinguessin visitants interessats de 25 poblacions diferents, però també ens motiva conèixer patrimoni d'arreu començant per l'entorn, Flix, la Fatarella, els més propers, però també el Lluçanès, la Garrotxa...

Penso que la interconnexió és molt important, desplaçar-te per conèixer gent d'arreu de Catalunya i de la Franja que ens han convidat a fer excursions per visitar el seu patrimoni provoca una relació molt interessant, perquè no és el mateix anar de turista tu sol que

Figura 5 | Grup de col·laboradors dels Amics de Riba-roja. | © Associació Amics de Riba-roja d'Ebre.

Figura 6 | *Juniperus communis*. Il·lustració del llibre *Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz*. Dr. Otto Wilhelm Thomé, Alemanya, 1885. | Imatge de domini públic.

el fet que t'ho expliqui amb tot detall algú que t'acompanya i que ho ha viscut de primera mà tota la vida.

La motivació del grup és molt alta i sostinguda en el temps...

Sí, per exemple, una altra cosa que hem fet sempre són exposicions temporals sobre temes etnològics, fins i tot vam arribar a obrir un museu etnològic que va tenir activitat durant un temps. Ara el voldríem tornar a obrir. Ens agraden els oficis antics i voldríem poder organitzar demostracions d'alguns d'aquests oficis, com la feina de portar els pous de glaç, igual que hem fet amb els forns d'oli de ginebre.

A la gent jove del poble, als veïns, els interessa el que feu? Hi ha algun tipus de dinàmica dintre mateix del poble?

Doncs sí, és una cosa que ens ha sorprès molt. Al principi, quan buscàvem els forns, que molts estan en finques particulars, alguns propietaris en recelaven, tenien por que ens apropiéssim de l'espai, però de seguida que ens vam poder fer entendre només hem rebut col·laboració de veïns que s'ofereixen per arreglar camins, senyalitzar, etc.

Fins i tot un propietari ha habilitat un

pàrquing al costat d'un pou de glaç amb l'ànim de fer un bé per al poble. Sí, creiem que la resposta del poble ha estat molt positiva.

Fruit del vostre entusiasme o hi ha hagut un altre factor?

Suposo que hi va contribuir el fet que vinguessin experts, que ens van explicar la gran importància que tenia aquest patrimoni i que no estava ni tan sols declarat BCIL, i que ens van informar del que s'havia de fer. Això ens va fer adonar que cuidar aquest patrimoni era cosa de tothom.

També vam rebre la visita de Francesc Roma, un historiador que porta una revista a Internet que es diu *Excursionisme Científic*, que el 2014 va publicar alguns articles sobre els forns d'oli de ginebre i té molta difusió. Allò va fer venir historiadors, antropòlegs... Fins i tot un antropòleg de la Universitat d'Oxford, a Anglaterra, s'hi va interessar, va venir, ens va donar moltes bones idees i ens va oferir ajuda, perquè li va agradar molt la implicació de tothom, especialment dels joves de 20 anys, que treballaven entusiasmats. Ell deia que això era garantia de futur.

També hem fet xerrades en instituts i escoles i el més bonic és que els adolescents fins i tot paraven atenció,

preguntaven. Aquest estiu, en un camp de treball que es va fer al poble ens van demanar si podíem anar a fer una xerrada i una visita a aquest grup. Va ser fantàstic i ens van donar les gràcies dos cops, per la feina que fem i per anar a explicar-ho. Que persones de quinze i setze anys ho valorin i mostrin interès és molt gratificant.

Recuperar el patrimoni és molt interessant, però si a més a més hi ha algú que l'humanitza i l'interpreta, la pervivència d'aquesta memòria té garanties. Relacionat amb això, com veieu el futur?

Fa uns quants dies, el Museu Etnològic de Barcelona ens va donar l'alegria de comunicar-nos que volen col·laborar amb nosaltres i plantejar una exposició sobre els forns d'oli de ginebre, i una de les coses que més han valorat és la dinamització que estem fent entorn d'aquest patrimoni, que estem coneixent i donant a conèixer.

També tenim a impremta un llibre que sortirà aviat i s'acaba de publicar un article a la revista *Temas de l'Instituto Aragonés de Antropología* sobre l'oli de ginebre i, en especial, de Riba-roja d'Ebre, on es reconeix que és la troballa més important de tot l'Estat, per la quantitat, la grandiositat i l'estat de conservació.

Usos medicinals de l'oli de ginebre

L'oli de ginebre fou usat en veterinària i perfumeria i s'obtenia per la combustió dels troncs d'aquest arbust. De color fosc, consistència molt densa, fort aroma balsàmica i molt amarg. És sudorífic, depuratiu i en la ramaderia es feia servir per treure la ronya (malaltia de la pell) del bestiar.

El seu ús està ben documentat des de l'antiguitat i s'ha aplicat indistintament a persones i animals en forma d'ungüent, cataplasma o com a poció. Va ser especialment utilitzat per a malalties de la pell i com a parasitocida, molt efectiu contra les paparres, els polls i les llèmenes. D'ús tòpic, mitjançant fregues, es va utilitzar per al mal de queixal, el reumatisme, els dolors articulars, la gota, les coïssors, els èczemes i les berrugues. Com a cataplasma es va emprar per al dolor de pit, les angines i els catarros. Com a infusió o poció, per a trastorns digestius, cucs intestinals, com a diürètic i com a calmant nerviós.

En veterinària s'aplicava com a ungüent per a malalties, ferides i infeccions de la pell d'ovelles i conills i, també, els paràsits intestinals d'espècies domèstiques. Mitjançant fregues s'aplicava per combatre el mal de peülles de porcs, desinfectar els cascos de cavalleria i guarir el bec de les gallines. El metge grec Dioscòrides, del segle I de la nostra era, va esmentar un ús no terapèutic de l'oli de ginebre per repel·lir serps abocant-ne unes quantes gotes al llindar i les finestres de cases i corralles. També es va utilitzar per purificar les cases i els camps.

Amics de Riba-roja d'Ebre. AAVV (2014). *La indústria de l'oli de ginebre al poble de Riba-roja (I)* [en línia]. <http://amicsderibaroja.blogspot.com/2014/05/la-industria-de-loli-de-ginebre-i.html> [consulta: 10.09.2018]

Projecte

Publicació i divulgació

Revista *Pedra Seca*

Patronat de Sant Galderic

Passeig Maragall, 92 àtic
08041 Barcelona
Catalunya (Espanya)

620 023 826

edatmitjana@gmail.com
www.edatmitjana.cat

Figura 7 | Mur acabat en rastell al Cap de Creus (Alt Empordà). | © Jènar Fèlix Franquesa.

Presentació

La revista *Pedra Seca* és una de les dues publicacions que edita el grup Edat Mitjana, al qual pertany el Patronat de Sant Galderic, patró dels pagesos catalans, entitat sense ànim de lucre impulsora de la iniciativa, on col·laboren cinc persones que assumeixen les funcions de direcció, redacció, maquetació i disseny.

La trajectòria d'aquesta revista es remunta gairebé vint anys enrere. El número zero va sortir a la llum el desembre del 2000 i, des de llavors, s'ha publicat dos cops l'any, a l'abril i a l'octubre. A la revista hi tenen cabuda totes les novetats relacionades amb el món de la recuperació de la pedra seca i la seva memòria, monogràfics, articles de fons i imatges.

Es distribueix per subscripció o sota demanda al seu web. Actualment té 150 subscriptors.

El patronat també publica mensualment el *Full Informatiu de la Pedra Seca*, gràcies al qual els subscriptors reben informacions puntuals, convocatòries i una fitxa d'alguna ruta que transcorri entre barraques i altres elements de pedra seca.

Vinculació

El Patronat de Sant Galderic centra la seva atenció en el món de la pagesia i el seu passat. En aquest context, es pren consciència del perill de desaparició que pateix l'imaginari de la vida a pagès i, en concret, l'arquitectura tradicional de la pedra seca, que donava

ús a les pedres que el pagès retirava dels seus camps per fer barraques, tan-cats per al ramat, aljubs, forns, pous...

Es pren consciència del perill de desaparició que pateix l'imaginari de la vida a pagès i, en concret, l'arquitectura tradicional de la pedra seca

La revista *Pedra Seca* es dedica a la divulgació de les construccions de pedra seca i de les activitats que al voltant d'aquest tema es duen a terme a Catalunya, tot i que també analitza el patrimoni d'altres parts del món i informa d'activitats d'arreu.

El patrimoni material requereix els coneixements que ens permetin entendre'n tota la dimensió i importància

Motivació

El patrimoni material requereix els coneixements que ens permetin entendre'n tota la dimensió i importància.

La intenció dels promotors és estimular els interessats en la pedra seca a visitar i conèixer els diferents elements que conformen el catàleg de la pedra seca, com també donar suport a iniciatives que conduixin al coneixement i la conservació d'aquest maltractat — per desconegut — patrimoni.

Els promotors van optar per tirar endavant una publicació que transcendís els àmbits locals i comarcals mitjançant la concentració i la posterior divulgació del flux de notícies del món de la pedra seca, amb la intenció que la revista esdevingués un referent per al sector.

Reptes

La dificultat principal assenyalada és trobar un finançament tant públic com privat que contribueixi a la viabilitat econòmica de la publicació i la seva projecció futura.

La situació econòmica general dels darrers anys i els canvis de lleis relatius a l'administració d'entitats sense ànim de lucre i associacions obliguen a invertir un temps molt valuós en tasques administratives que no tenen a veure amb l'objectiu de la publicació.

Tot i l'activa aportació d'informació que fan algunes entitats, és important l'esforç que l'equip de redacció ha de fer per captar tota la informació que s'emet, ja sigui a Internet o en altres mitjans, relacionada amb la pedra seca.

Cada número implica una gran tasca de recerca i no sempre arriben a temps de traslladar les convocatòries d'esdeveniments relatius a les activitats promogudes pel col·lectiu d'aficionats a la pedra seca, de manera que no s'arriba a formular una agenda efectiva.

Fites assolides

La revista Pedra Seca ha assumit durant divuit anys les tasques de recollir l'actualitat del fenomen que mou en moltes comarques catalanes l'inventari i la recuperació de barraques, marges i altres elements i fer-se'n ressò.

Ha promogut la recerca i la posada en valor d'un patrimoni en un moment en què el seu reconeixement encara era molt minoritari. Podem dir que ha estat un dels motors, des de la seva reconeguda modèstia de mitjans, de l'interès que vivim avui dia per la pedra seca.

La revista, passats gairebé vint anys, ha esdevingut un repositori d'informació molt valuós per a l'estudi del fenomen de la pedra seca i l'evolució del seu moviment associatiu de recuperació i estudi.

Ha estat un dels motors, des de la seva reconeguda modèstia de mitjans, de l'interès que vivim avui dia per la pedra seca

Figura 8 | Exemplant de la revista Pedra Seca i del Full Informatiu de la Pedra Seca. | © Observatori del Paisatge de Catalunya.

Entrevista

Agustí Esteve

President del Patronat de Sant Galderic i cap de continguts de la Revista *Pedra Seca*.

La feina sostinguda al llarg de tants anys necessita una gran motivació. Què els impulsa?

Ens preocupa recuperar la memòria i les claus interpretatives que ens ajuden a entendre el passat. Sovint, la manca de coneixements, per exemple, en el cas de la simbologia medieval, ens porta a cometre errors que després els estudiosos arrossegueu en els seus estudis; de vegades falla la base per desxifrar el passat. Nosaltres ens esforcem per millorar el coneixement del passat i divulgar-lo. En el cas del Patronat de Sant Galderic, patró dels pagesos, vam incloure la feina que fem a la revista *Pedra Seca*, perquè en unes jornades d'estudis medievals un ponent va advertir que el patrimoni i el coneixement de la tècnica de la pedra seca estaven greument amenaçats, les barraques s'estaven perdent molt ràpidament els darrers temps. Per tant, vam iniciar una recerca per esbrinar què estava passant i amb un altre col·laborador, August Bernat, vam voler fer una entitat, una associació, però una associació a escala de tot Catalunya és complicada per les distàncies, i vam concloure que una revista era una bona eina per concentrar esforços, que hi poguéssim col·laborar tothom i poguéssim arribar a tothom.

Fa divuit anys que fem aquesta feina, des del 2000, però ens agrada, és una feina de la qual gaudim molt fent-la.

Quantes persones formen l'equip de redacció?

Entre cinc o sis persones, tres o quatre col·laboradors com a corresponents de comarques, un coordinador i un maquetador. Tots voluntaris, perquè som una associació sense ànim de lucre. Pertanyem a un grup d'entitats que es diu Edat Mitjana, on hi han cinc entitats: el Cercle d'Investigació i Documentació Medieval de Catalunya (CIDOMCAT), el Patronat de Sant Galderic, el Capítol General dels Germans de Sant Armengol —que és un orde de cavalleria avui sense la seva utilitat medieval; és una cosa romàntica—, el Cercle Català d'Estudis Heràldics i Nobiliaris i, finalment, els Amics de la Bandera de Sant Jordi. Tot està relacionat amb la història de Catalunya.

Entre aquest grup d'entitats publiquem dues revistes: *L'Edat Mitjana* i *Pedra Seca*.

És evident que, en una trajectòria tan llarga i sense l'incentiu econòmic, l'acceptació de la seva feina per part del seu públic és essencial. Quina tirada té la revista *Pedra Seca*?

Actualment uns 150 exemplars, s'edita cada sis mesos, a l'abril i a l'octubre. 150 perquè són els subscriptors i els socis que tenim, persones que s'estimen la natura i especialment el món de la pedra seca, estudiosos del tema, pagesos, ajuntaments, etc. Entre aquests socis n'hi han una cinquantena que també fan la feina d'investigadors. Les subscripcions i les aportacions ens permeten fer la revista dos cops a l'any, en blanc i negre amb les portades a color.

Però, a més, els mesos que no s'edita es publica el *Full Informatiu de la Pedra Seca*, que reben tots els subscriptors i on hi han notícies que ens arriben a la redacció i una ruta de barraques per diferents indrets de Catalunya.

Com distribueixen la revista?

Només a través de socis numeraris i subscriptors. Es fa una mica de publicitat en alguns centres i pàgines web i si algú la demana s'envia per correu postal o bé en edició digital.

Treballen de manera voluntària, però com financen les altres despeses?

Totes les tasques es fan per amor a l'art. Sort en tenim, de les quotes dels socis i els subscriptors, també alguns membres de l'entitat contribueixen amb algun extra, però moltes despeses les assumim els membres que hi treballem, com passa en bona part del món associatiu.

Van decidir no crear una estructura per la dificultat de les distàncies. Així, com s'articulen al territori per rebre notícies?

Normalment, els mateixos socis i subscriptors ens nodreixen de les notícies sobre les activitats del món de la pedra seca. També recollim notícies que es publiquen en pàgines web d'altres entitats o anem simplement a Google i contactem amb els autors. És un món on ens acabem coneixent tots i hi ha una certa comunicació, no tanta com seria òptim, però n'hi ha.

Quina funció fa la revista en el món de la pedra seca?

La divulgació del coneixement de la construcció, els sistemes, les tècniques..., i una part molt important, que ja hem esmentat, és la publicació d'unes quantes rutes: en aquest moment ja en disposem de més de 80. En el terreny popular, la gent pot saber què és la pedra seca, però manca la voluntat de saber-ne més, d'investigar. Sortir al camp i veure patrimoni és fantàstic, però és interessant aprofundir en el fenomen per entendre'l, i aquesta feina és la que nosaltres volem promoure. I ho fem sempre des del respecte: per exemple, a les rutes que promovem des del *Full Informatiu* sempre demanem que les persones vagin en compte amb la feina dels pagesos quan s'apropen a les barraques, perquè els camps poden estar llaurats. Intentem que la gent connecti amb el món rural.

Promouen activitats pròpies relacionades amb la pedra seca al marge de la publicació?

Si ens ho demanen, fem exposicions fotogràfiques i de maquetes, també

Sortir al camp i veure patrimoni és fantàstic, però és interessant aprofundir en el fenomen per entendre'l, i aquesta feina és la que nosaltres volem promoure

sortides i visites, etc., però una mica esporàdiques. El que sí que estem fent són edicions especials, com per exemple la *Relació de 561 pous de gel, de neu i congestes inventariats a Catalunya*, que va fer Gener Aymamir i Domingo, del Patronat de Sant Galderic.

Fa alguns anys, vam recollir 20.000 signatures que vam entregar a la Generalitat perquè es creés una normativa per recuperar les barraques de pedra seca; a un pagès no el pots obligar que conservi les barraques perquè prou feina té ja, però sí que pots incentivar que ho faci. Aquestes activitats també són necessàries per a les persones que estimem la cultura.

Quan van iniciar l'activitat va ser perquè van trobar una necessitat. Creuen que estan assolint els seus objectius?

Va ser una necessitat promoguda per la destrossa que se'n feia i se'n fa encara, encara que menys. Va ser un dels motius per començar una campanya de recollida de signatures per crear una llei que evités la destrossa, cosa que no va servir de res perquè les autoritats no en van fer cas.

En poques paraules, quines consideren que són les principals fites assolides?

Continuar fent conèixer el món de la pedra seca, a través de la revista, el *Full Informatiu de la Pedra Seca* i les rutes mensuals que es fan.

I les principals dificultats amb què s'han trobat?

Hem anat superant les dificultats econòmiques amb prou feines perquè no hem rebut cap col·laboració per part de les autoritats, ja sigui Generalitat, ajuntaments, Diputació, etc.

Respecte als articles, és un gran esforç, hem d'estar molt atents a tot el que es treballa i demanar col·laboració. Les informacions no arriben soles, sinó que són fruit de la recerca i, malgrat estar amatents, molt sovint ens assabentem dels esdeveniments quan ja han passat, quan s'explica el que ja ha passat en comptes del que passarà, que seria el desitjable.

Què necessitarien per continuar la seva feina i millorar-la?

Seguint el fil de la pregunta anterior, estaria bé aconseguir una agenda nodrida de notícies actuals, sobretot amb tota aquesta participació que ha sorgit darrerament, perquè ara cal navegar moltes hores per Internet per estar mínimament al dia.

Pel que fa a la pervivència del projecte, convindria augmentar la llista de socis i subscriptors, alguna subvenció, ja que al capdavant estem fent una part de la feina per l'interès comú, i que se simplifiqués la gestió administrativa de les entitats sense ànim de lucre petites. Nosaltres no movem diners, però hem de presentar comptes com si fóssim una empresa. Això ens complica moltíssim el dia a dia i augmenta innecessàriament les nostres despeses.

Figura 9 | Visualització digital del *Full Informatiu de la Pedra Seca*. | © Patronat de Sant Galderic.

Projecte

Taller ocupacional

«Vive la piedra, trabájala»

 Ajuntament de l'Anglesola
L'Anglesola, Terol
Aragó (Espanya)

 964 443 325

 www.laiglesueladelcid.es

 @AyuntamientoDeLaiglesiaDelCid

 @IglesuelaCid

Figura 10 | Construccions de pedra seca a l'Anglesola. | © Carlos Julián.

Presentació

El projecte «Vive la piedra, trabájala» va ser elaborat conjuntament pels municipis de Vilafranca (Castelló) i l'Anglesola (Terol), entre els anys 2008 i 2009, dins el marc del programa de tallers d'ocupació pluriregionals cofinançats pel Fons Social Europeu i el Servei Públic d'Ocupació, on ens homòlegs de regions diferents però que compartien problemes i reptes establien sinergies gràcies a projectes de col·laboració vinculats a la generació d'ocupació.

Les dues poblacions comparteixen característiques i necessitats: són poblacions d'interior, allunyades de les seves respectives capitals de província i ubicades en una orografia abrupta i muntanyenca, eminentment rurals

i amb una densitat de població de 13,22 hab./km², amb 2.518 habitants en el cas de Vilafranca i 498 en el de l'Anglesola (la densitat mitjana de població del conjunt estatal és de 88,59 hab./km²). Es tracta d'una de les àrees menys poblades d'Espanya, on l'estructura demogràfica està notablement envellida. Té un teixit empresarial feble, on destaca l'existència d'una gran empresa de confecció que dona ocupació directa a 650 persones, amb la qual s'estableix una forta dependència econòmica a la seva àrea d'influència. Alhora, les dues poblacions comparteixen un ric patrimoni històric, cultural i etnogràfic vinculat a la pedra seca.

En aquest context, els ajuntaments, amb l'ajuda de l'INEM, van optar per la creació del taller d'ocupació pluri-

regional anomenat «Vive la piedra, trabájala», que va tenir dues edicions. Amb aquesta iniciativa, ambdues institucions pretenien millorar, a través d'una formació de qualitat, la capacitat d'ocupació dels aturats més grans de 25 anys i, d'aquesta manera, facilitar-los la seva posterior inserció al mercat laboral. Alhora, pretenien recuperar un ofici, el de *paredador* (marger), en vies de desaparició, al qual reconeixien importants expectatives laborals de futur tot posant en valor un patrimoni comú tan important com és el de la pedra seca a la zona.

Cada edició del taller d'ocupació va tenir una durada d'un any, i van tenir lloc entre novembre de 2008 i desembre de 2010. Al llarg de cadascun dels dos cursos, quinze persones van ser contractades sota la modalitat del contracte de

formació i van percebre un salari brut mensual aproximat de 900 euros (1,5 vegades el salari mínim). Amb vista a la capacitat tècnica per a l'exercici futur de la professió de marger, van rebre formació teòricopràctica en matèria de pedra seca i, al mateix temps, van fer una feina productiva.

El producte de la feina feta va consistir en la recuperació i la posada en valor de parets, murs, barraques i altres elements constructius de pedra seca als dos municipis.

El producte de la feina feta va consistir en la recuperació i la posada en valor de parets, murs, barraques i altres elements constructius de pedra seca als dos municipis

A la finalització del taller, els alumnes participants van rebre un certificat en el qual constava el nivell formatiu adquirit i els mòduls formatius cursats, amb la intenció de ser convalidats, totalment o parcialment, per un possible certificat de professionalitat futur.

Vinculació

Un dels elements patrimonials més singulars i significatius d'aquestes terres és l'arquitectura de pedra seca. Si bé aquest tipus de construccions estan presents en nombrosos països i en la pràctica totalitat de les regions espanyoles i poblacions properes, la zona de l'Anglesola i Vilafranca és considerada un paradís per als amants de l'arquitectura popular, representada per milers de quilòmetres de parets i murs, barraques, refugis i altres elements destinats a l'aprofitament d'una aigua escassa, elaborats amb l'únic material de la pedra que cobreixen bona part de la geografia dels dos municipis.

Els promotors del projecte ho anomenen arquitectura ecològica, perquè és el resultat de la col·laboració home-natura. Testimoniatge de formes de vida anteriors, però amb plena utilitat i vigència avui dia, els propis reconeixen en aquest magnífic i peculiar llegat cultural, declarat bé d'interès cultural pel Govern d'Aragó l'any 2002, una enorme projecció de futur, si es conserva.

Motivació

Coneixedors de la realitat de la zona, els promotors del taller van assumir l'arquitectura de la pedra seca com un element revitalitzador i motor de desenvolupament de la zona i van considerar prioritari abordar necessitats comunes evidents. D'aquesta manera, el taller va néixer amb quatre objectius bàsics:

- Restaurar el patrimoni cultural de la pedra seca, que, com passa en molts indrets, pateix un clar procés de deteriorament i que per perviure depèn dels ajuts de l'Administració, que, en períodes de crisi com el que s'ha patit en els darrers anys, desapareixen.

- Crear ocupació, una de les necessitats més evidents a la zona i un dels objectius directes a l'hora de plantejar el taller ocupacional.

- Satisfer la demanda de professionals especialitzats en el treball de la pedra seca. La introducció de mesures de foment de la restauració i el manteniment dels elements de pedra seca, en uns casos, i l'obligació de dur a terme aquest tipus d'actuacions per part de propietaris de finques segons les tendències de les polítiques europees, els permetia pronosticar un increment notable de la demanda, tant pública com privada, de margers (paredadors). La recuperació d'aquest ofici s'entenia com a primordial, davant la necessitat urgent de disposar de professionals capaços de restaurar, amb la tècnica i la qualitat apropiades, les diverses construccions.

- Promocionar el patrimoni de pedra seca. La posada en valor d'aquest patrimoni i la seva integració dins de nous productes turístics (museus, centres d'interpretació, rutes culturals, senderisme) havia de servir per potenciar el sector turístic, d'una importància cabdal per al desenvolupament futur del territori.

Reptes

Passats deu anys d'aquella experiència, podem analitzar les dificultats del projecte, que, alhora, va ser pensat per contribuir a la superació de les dificultats socioeconòmiques de la zona.

Segons l'entrevista realitzada al tècnic promotor del programa de col·laboració interregional, Carlos

Julián Centelles, el taller d'ocupació va complir els objectius que tenia programats, però, malgrat tota una sèrie de fites assolides, no va tenir la continuïtat que hom esperava, a causa de la conjuntura econòmica i els reajustaments pressupostaris derivats de la darrera crisi.

De moment, un dels efectes positius previstos, el fet que aquesta zona entre dues províncies esdevingués un referent estable en la formació de la tècnica de la pedra seca acollint una escola, ha quedat posposat.

Resultats

Gràcies al taller d'ocupació «Vive la piedra, trabájala», 30 persones, reparades en dues edicions, van assolir els coneixements que els capaciten com a margers, o paredadors, experts en la tècnica de la pedra seca. Transcorreguts deu anys, un bon nombre dels alumnes van aconseguir un lloc de treball en empreses constructors de la zona que demanaven treballadors experts en el maneig de la pedra. De la darrera edició, almenys dos dels quinze alumnes van accedir al mercat fent-se treballadors per compte propi, gràcies, igualment, a la seva expertesa en pedra seca.

El taller va fructificar gràcies a la recuperació d'una sèrie d'elements arquitectònics que formen part del patrimoni reconegut com a bé d'interès cultural pel Govern de l'Aragó.

Durant l'any en què es va fer el segon taller i vinculat a aquest, es van inventariar 412 barraques de pedra seca de diferents tipologies a l'entorn de l'Anglesola. Es van revisar 2.200 m lineals de murs de pedra seca a Vilafranca i 2.600 a l'Anglesola, on se suma la reconstrucció d'una barraca (caseta), que ha esdevingut un punt d'interès important a la població.

Béns inventariats i recuperats han constituït la matèria primera d'un nou recurs turístic que ha facilitat la creació de nous productes turístics com la Ruta de la Pedra Seca (PR-TE70) a l'Anglesola, una ruta circular de 6,5 km, molt recorreguda pels habitants del poble i visitants i que ha aconseguit allargar l'estada dels turistes i justificar una pernoctació, una de les fites més desitjades en microdestinacions com l'Anglesola, un municipi de menys de 500 habitants.

Entrevista

Carlos Julián

Tècnic de l'Agència Comarcal de Empleo y Desarrollo Local, comarca del Maestrat.

Vas ser un dels responsables del taller d'ocupació. Com vau aconseguir l'equip de formadors i en què us vau basar per configurar un programa de formació?

L'aprenentatge de la tècnica es transmetia tradicionalment de generació a generació mitjançant el boca-orella. Per sort, a la zona encara hi havia persones que coneixien la tècnica i eren capaces de transmetre-la.

Per a la part més teòrica sí que disposàvem de gent que ha escrit llibres sobre aquesta tècnica constructiva.

Però no eren professors...

No, però eren persones que en la seva feina estaven acostumades a tenir personal al seu càrrec i a ensenyar la tasca que havien de fer. Estaven acostumats a transmetre coneixements de la manera tradicional mestre-aprenent.

Us vau preocupar de documentar i divulgar tot el procés. Teníeu un interès etnogràfic, també?

Això va ser paral·lel, és a dir: a la zona de Vilafranca ja s'havien dut a terme treballs de publicacions per divulgar-ho, per exemple el llibre *Els homes i les pedres*.¹ En el cas de l'Anglesola, de manera paral·lela al desenvolupament del taller, també va haver-hi una persona que es va encarregar de la recopilació de tots els elements constructius de pedra seca i de la seva divulgació en forma de llibre, *Piedra sobre piedra*,² de Carlos Julián Rochela,

on apareix catalogada tota aquesta arquitectura.

Com que un dels propòsits del projecte era la recuperació de béns d'interès cultural, durant el taller també fèiem el treball de documentació per a la catalogació.

Vau plantejar el taller perquè, a banda de capacitar professionalment nous treballadors especialitzats en la tècnica de la pedra seca, hi hagués uns fruits materials concrets. La recuperació d'aquests béns ha tingut algun impacte en la zona?

Sí, d'una banda hi ha la inserció laboral directa durant el taller, la capacitat professional i la dotació dels alumnes amb un diploma que els permet acreditar que tenen coneixements a l'hora de realitzar la tècnica constructiva.

Com a conseqüència dels dos tallers va haver-hi gent que de manera directa ha dut a terme aquest tipus de treballs com a treballadors autònoms o bé, de manera indirecta, s'ha inserit en una empresa d'obra de paleta o en una entitat pública que tenien necessitat de treballadors amb aquests coneixements i han trobat feina. D'altra banda, el patrimoni que s'ha recuperat i s'ha posat en valor ens ha dotat amb un recurs turístic que és, potser, el que més transcendència ha tingut.

El patrimoni que s'ha recuperat i s'ha posat en valor ens ha dotat amb un recurs turístic que és, potser, el que més transcendència ha tingut

Figura 11 | Terrasses de pedra seca a l'Anglesola. | © Carlos Julián.

Figura 12 | Grup de participants del taller «Vive la piedra, trabájala». | © Carlos Julián.

És a dir, no tan sols s'han recuperat els béns en sentit estricte, sinó que en el cas de l'Anglesola s'ha revalorat tota la zona gràcies a una ruta circular de la pedra seca, que està servint per completar l'oferta turística que ja teníem. És una ruta molt utilitzada al llarg de l'any, començant pels mateixos veïns per fer exercici i passejar i, també, d'una manera molt evident, pels turistes que la transiten. Molts ja venien per veure el poble i el seu entorn, que té un elevat interès natural, paisatgístic, històric, i amb la ruta hem afegit un complement a aquesta visita.

Ens ha servit per augmentar les estades, és a dir: el visitant no solament fa la visita guiada del municipi i dels altres recursos turístics que ja hi ha, com una casa museu o el centre d'interpretació de tèxtil. Afegir la ruta ens permet allargar la seva estada. Si abans s'estava un sol dia, amb un nou recurs turístic es justifica fer una estada d'una nit.

L'avantatge més evident que hem aconseguit, després de gairebé deu anys d'aquells tallers, és la creació d'un nou recurs turístic.

Aconseguir un avantatge permanent per al poble gràcies a un taller d'inserció laboral és una gran amortització de la inversió pública que es va fer al seu dia.

Sí, a més, cal tenir en compte que la inversió material no va ser molt elevada. És a dir, les pedres ja estaven allà,

simplement havien caigut. La despesa essencialment va ser formar i pagar els alumnes-treballadors, perquè eren alumnes però estaven treballant i cobrant un salari equivalent a l'1,5 del salari mínim interprofessional. La inversió material va ser aquesta, no va caldre comprar materials ni contractar empreses externes de cap tipus.

Era un plantejament molt rodó i al vostre projecte inicial ja recollíeu la gran demanda que està rebent, a escala europea, la recuperació de la tècnica, a més d'altres valors que s'estan reconeixent a les terrasses de pedra seca per a la prevenció de riscos naturals. Per això, la vostra idea inicial era consolidar-vos com un dels referents a escala formativa. Amb quines dificultats us heu trobat?

Sí, però no hem arribat a aconseguir-ho. Preteníem institucionalitzar aquesta formació seguint l'exemple de les illes Balears. Crear una escola, igual que hi ha escoles d'hostaleria o de qualsevol formació professional. Què succeeix? Que tot això requereix l'ajuda de les administracions públiques quant a inversió per adaptar unes instal·lacions, pagar un professorat... No preteníem que fos una formació gratuïta, comptàvem amb el fet que els alumnes paguessin per la seva formació, però les administracions hi havien de contribuir parcialment. Però amb l'arribada de la crisi, l'Administració va haver de reduir-se i aplicar moltes limitacions pressupostàries, i el projecte es va quedar en aquest punt.

Mirant cap al futur, teniu previst reprendre la iniciativa? Quines estratègies seria interessant engegar per contribuir a la reactivació?

Sí, ens agradaria continuar. Estem a l'expectativa del reconeixement de tècnica de la pedra seca per la UNESCO com a patrimoni de la humanitat. Seria un revulsiu important.

Una via interessant per dinamitzar la gestió del paisatge —i dins d'aquest paquet s'inclou l'aplicació de la tècnica de la pedra seca— són els ajuts de la Política Agrària Comuna (PAC) de la Unió Europea. Que ramaders i agricultors cobrin els ajuts a canvi d'adquirir una sèrie de compromisos de manteniment del paisatge. Que al teu bancal, a la teva finca, si restaures els murs cobris l'ajut, per contribuir, amb la teva feina, al manteniment del paisatge, a compensar els gasos d'efecte hivernacle, etc. Però cal fer-ho ara, perquè cada vegada queden menys agricultors i ramaders amb coneixements per fer-ho i, si això es perd, serà molt difícil recuperar-ho.

¹ Miralles, F.; Monfort, J.; Marín, M. *Els homes i les pedres. La pedra seca a Vilafranca: un paisatge humanitzat*. Castelló: Ajuntament de Vilafranca, 2008.

² Julián, C. *Piedra sobre piedra: las casetas de la Iglesuela del Cid*. Benicarló: Onada Edicions, 2011.

Projecte

Comercialització turística

«Tines a peu de vinya», Bagesterradevins.cat

La Brocada Serveis SL
Manresa, Barcelona
Catalunya (Espanya)

686 10 87 24

www.bagesterradevins.cat

@bagesterradevins

@bagesterravins

Figura 13 | Activitat de tast de vins. | © Bages Terra de Vins.

Presentació

«Tines a peu de vinya» és una de les línies de comercialització enoturística que planteja el portal Bagesterradevins.cat.

Al portal, a més de presentar tots els cellers de la DO Pla de Bages, les rutes i els atractius turístics més importants de la comarca, s'hi recullen un conjunt de propostes d'enoturisme de caràcter cultural, gastronòmic i d'aventura.

Al darrere de Bagesterradevins.cat hi ha l'empresa La Brocada Serveis, SL, iniciativa dels socis Ricard Vilalta i Francesc Brunet. Va començar la seva activitat el març del 2015 com una plataforma de venda d'experiències de turisme cultural. A finals del 2016 es va convertir en agència de viatges, per poder incloure

paquets amb pernoctació en compliment de la legislació vigent.

Aprofitant aquesta evolució, el portal passa a especialitzar-se en paquets enoturístics, gràcies a un conveni de col·laboració entre l'empresa i la DO Pla de Bages, per oferir bona part de les propostes d'enoturisme vinculades a la denominació.

La Brocada Serveis es configura com una agència de viatges receptiva totalment vinculada a la comercialització, la dinamització i la consolidació del Bages com a destinació turística. Aquest plantejament sintonitza amb l'estratègia de l'ens administratiu competent, Bages Turisme, assumint noves línies de paquetització de propostes vinculades al Geoparc o al Camí Ignasià.

El concurs de l'activitat d'iniciatives privades, en especial de les d'agències de viatges receptives, és clau en les estratègies de gestió sostenible de destinacions on s'implica tots els sectors de la societat.

Vinculació

La DO Pla de Bages, a més dels catorze cellers que en formen part, es caracteritza per la seva relació amb les tines a peu de vinya, un patrimoni insòlit que en els darrers anys està essent redescobert i posat en valor.

Les tines a peu de vinya⁺ són un patrimoni únic al món i gairebé totes es troben al Bages. Són construccions que es van utilitzar durant el segle XIX per fer vi en aquells llocs de la comarca on

es van plantar vinyes allunyades de les cases dels productors, que, en la majoria dels casos, eren arrendataris que van voler aprofitar l'oportunitat que representava per a ells l'arribada de la fil·loxera a Europa abans que la plaga arribés també al cor de Catalunya. La superfície de la vinya plantada al Bages es va multiplicar de tal manera que el període és conegut com la febre d'or de la vinya al Bages.

que va motivar l'elaboració d'un estudi de mercat i un pla de negoci.

La creació del portal Bagesterradevins.cat és el resultat d'una anàlisi empresarial que pretén aglutinar l'oferta que ja existia d'enoturisme amb les noves propostes enoturístiques al voltant de les tines a peu de vinya, amb el propòsit de destacar aquest tret identitari únic de la DO Pla de Bages.

neixement de la UNESCO del Geoparc, però el Bages i el seu patrimoni encara és un gran desconegut del gran públic.

Malgrat l'excepcionalitat d'elements patrimonials com les tines a peu de vinya, sumades a la gran quantitat de barraques i marges de pedra seca que té el Bages, els promotors han constatat que no són, per si sols, pols atractors de turisme. De tota la diversitat d'itineraris i zones del Bages que inicialment formaven el conjunt de propostes de Bagesterradevins, i per tal de concentrar l'estratègia de comunicació, finalment els promotors han optat per reduir la oferta a un parell d'itineraris i no més de tres propostes, les més solvents i espectaculars.

Alhora, reconeixen un excés de confiança a obtenir col·laboracions d'altres agents i entitats pel fet de centrar-se en un patrimoni poc conegut però sí reivindicat, cosa que els ha portat a haver de teixir la seva pròpia xarxa de sinèrgies i complicitats.

Les tines a peu de vinya

Les tines són construccions utilitzades per produir el vi i que al llarg de la història s'han anat utilitzant en diferents formes i materials. Són l'evolució de la tina de fusta i el follador, on el follador servia per aixafar el raïm i la tina per fermentar el most.

És a finals del segle XVI i sobretot al segle XVII quan la construcció de la tina de pedra s'estén arreu de la comarca. Un sol recipient feia les dues funcions: a la part superior de la tina s'hi col·locaven unes fustes anomenades posts, on s'abocava el raïm i es trepitjava, i ben aixafat s'apartava una de les fustes i es feia caure tot cap a l'interior de la tina. Un cop fermentat, s'extreia per una sortida a la part inferior anomenada boixa.

Les tines es solien construir als masos, i durant la verema servien per elaborar el vi de tota la terra pertanyent al mas. Al Bages, a causa de la concessió de porcions de terres als rabassaires, nom que ve del tipus de contracte, «a rabassa morta», i a l'explotació de vinyes cada vegada més allunyades dels masos, van aparèixer les tines a peu de vinya. Tenien la peculiaritat que eren fetes a peu del tros, aprofitant normalment un desnivell del terreny on fos fàcil abocar el raïm per la part superior i buidar-lo per la part inferior, cosa que permetia reduir els costos del transport de raïm. D'aquesta manera només s'havia de transportar el vi o vendre'l a peu de tina als traginers. [...]

Bages terra de vins. Plans, Jaume (n.d.). *Les tines a peu de vinya* [en línia]. <https://bagesterradevins.cat/patrimoni>. [consulta: 20.08.2018]

Avui, 150 anys després, les tines són monuments que estan, la majoria, perduts en boscos de pins i alzines, i encara que molts es troben en estat ruïnós, n'hi ha de restaurats en itineraris per conèixer els conjunts de tines més espectaculars.

Bagesterradevins es va crear després d'un any fent recerca de tines, coneixent les que estaven documentades en els diferents llibres que s'han escrit¹ i, sobretot, fent un inventari propi que ha recollit fins a quasi 180 tines fins al moment, i que es pot consultar al mateix web Bagesterradevins.cat.

Motivació

Un cop elaborat l'inventari de tines esmentat, els promotors de la iniciativa van detectar una gran desvinculació d'aquest patrimoni amb l'àmbit de l'enoturisme de la DO Pla de Bages. Això ho van assumir com una necessitat i una oportunitat de negoci, cosa

L'inici de l'activitat s'ha basat en la identificació dels diferents itineraris de tines i creant nous productes d'enoturisme específic per a cada zona i s'ha concretat en productes com ara caminades amb tast de vins, rutes a cavall i rutes amb bicicleta.

El patrimoni material i immaterial constitueix el reclam que permet bastir una agència receptiva especialitzada. Les agències actuen com a catalitzadores dels valors del paisatge, que els transformen en productes que monetitzen el patrimoni. Bagesterradevins respon a aquest mecanisme.

Reptes

La comarca del Bages és una destinació turística que tot just ara es comença a articular basant-se en el seu patrimoni divers. Ha identificat línies de treball i estratègies col·lectives i integradores que ja han donat fruits, com el reco-

Resultats

L'empresa identifica com a èxit la comercialització de la ruta de les tines amb tast de vins, per la seva singularitat com a producte dins de l'oferta d'enoturisme a Catalunya, cosa que ha provocat que ens turístics com l'Agència Catalana de Turisme o el Cercle de Turisme de la Diputació de Barcelona s'hagin interessat en aquesta proposta dins del marc de la promoció de l'enoturisme a Catalunya o a les comarques barcelonines.

En els tres anys d'activitat, han arribat a establir un model de paquet relacionat amb les tines a peu de vinya que inclou: ruta circular, visita a les tines, tast de vins de la DO Pla de Bages i pícnic de productes de la zona, que poden qualificar com a model d'èxit, atès que els permet transmetre fàcilment el relat patrimonial (enogastronòmic i cultural), ànima del producte, entre un públic creixent any rere any.

¹ Ballbè, Miquel (1993). *Tines al mig de les vinyes a la comarca del Bages una elaboració del vi insòlita a Catalunya*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages.

Consorci de les Valls del Moncau (2005). *Tines a les Valls del Montcau. Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*. Sant Vicenç de Castellet: Farell Editors.

Entrevista

Ricard Vilalta

Soci fundador de Bagesterradevins.cat.

Un enginyer de telecomunicacions i un bomber que van arribar al turisme de rebot, de la passió per posar en valor el patrimoni de les tines de la pedra seca i de la innovació tecnològica.

Sí, un estava boig per trobar tines i rescatar la seva memòria, i l'altre havia desenvolupat un mapa per geolocalitzar punts interessants. Vam saber que altres persones, com ara la gent de Mura, Talamanca i Rocafort, estaven treballant de valent per donar valor a aquest patrimoni i hi vam veure una oportunitat, per la singularitat de les tines aparellada a tota la història de vi, i això ens va acabar animant per traslladar aquesta vinculació a un pla de negocis on vam veure que hi havia una manca per visualitzar aquest patrimoni, començant per un web amb un directori de restaurants i cellers, i ho vam fer de la mà de la DO Pla de Bages. La idea ja va ser crear una agència vinculada al territori, l'enoturisme, però especialment a les tines, que és l'element que ens distingeix, tot just ara que totes les denominacions d'origen busquen la manera de diferenciar-se de la resta.

Us ha costat molt bastir un negoci com una agència receptiva al voltant d'un element patrimonial com les tines?

Sí, ens està costant molt. Ara que ja fa un temps que ens hi dediquem i podem fer una mica de balanç, veiem què ha funcionat i què no. En un principi vam confiar massa que, pel fet de centrar-nos en patrimoni i territori,

comptàriem amb moltes complicitats i ens ho posarien una mica més fàcil. Malgrat això, tot i que la nostra aposta és 100% Bages, hem de fer l'esforç de comercialitzar aquells productes amb més potencial, crear les sinèrgies adequades i encertar en la comunicació més efectiva. Les tines, tanmateix, continuaran sent un dels nostres pals de pal·ler, sens dubte.

Muntar una agència receptiva no és fàcil i pot captar propostes de molts agents petits del territori. Heu detectat aquesta tendència?

Una de les motivacions per les quals ens vam decidir a muntar una agència és perquè des d'institucions com el Consell Comarcal del Bages ens arribaven missatges que calia una agència receptiva⁺ que oferís paquets turístics pensats des del territori i per vendre el territori. Nosaltres ja ho estem fent, i

ara ens cal comunicar-ho bé i esdevenir una eina efectiva perquè altres empreses comercialitzin les seves propostes.

La idea va ser crear una agència vinculada al territori, l'enoturisme, però especialment a les tines, que és l'element que ens distingeix, tot just ara que totes les denominacions d'origen busquen la manera de diferenciar-se de la resta

Qui s'està interessant per la vostra oferta?

De moment ens adrecem al mercat català i cada cop estem fent el cercle

Figura 14 | Tines del Tosques a la Vall del Flequer. | © Bages Terra de Vins.

de la nostra influència més ampli, començant pel Vallès, perquè coneixen el parc natural i l'enoturisme atreu molt, però podem dir que ens arriben d'arreu de Catalunya, que venen a fer escapades al Bages, sempre acompanyades d'un àpat, i ara ja comencen a fer el cap de setmana sencer.

Fora d'aquí, l'any passat vam arribar a un 20% de públic estranger —americans, australians, centre i nord d'Europa...—, però venien en grups molt grans.

Tenim pendent fer un esforç de comercialització amb operadors turístics i accions comercials internacionals.

Parlem de turisme però us enfronteu a un turisme basat en el recurs patrimonial i enogastronòmic, i no és una oferta simple. Us esteu trobant amb dificultats per això?

Moltes, i especialment perquè la nostra zona no té una tradició turística i el mateix desconeixement del patrimoni de pedra seca ho posa difícil.

Amb aquest escenari, què penses que hauria de fer l'Administració pública?

Invertir a recuperar i fer accessible el patrimoni de zona, per començar. Nosaltres, que toquem molt el terreny, veiem la diferència entre els espais on s'ha actuat i els espais on no s'ha fet res o s'ha fet poc. Per exemple, la nostra ruta principal, la de la les tines de la vall del Flequer, està ben rehabilitada, senyalitzada i interpre-

Figura 15 | Grup de participants. © Bages Terra de Vins.

tada, i això ens obre la possibilitat de construir-hi un producte turístic. Altres possibles rutes amb un potencial molt gran com les tines del Llobregat no les fem perquè no ho veiem factible.

Si tornessis a començar, què faries diferent?

Al principi, ens deixàvem portar molt pel nostre entusiasme, tot el patrimoni ens semblava interessant per fer un paquet. Després, hem après que cal focalitzar en menys productes però molt ben treballats, sense renunciar a dissenyar productes propis i diferenciats. Això és important.

Què em pots dir del futur?

Nosaltres creiem que té molt recorregut, estem aprenent aquest negoci a base de l'experiència directa i confiem que de mica en mica anirem ampliant la nostra oferta arribant a més persones. És la nostra aposta de futur.

Agència de viatge receptiva

És aquella especialitzada a oferir serveis i productes turístics d'una destinació concreta. Acostumen a dissenyar els seus propis paquets turístics basats en el coneixement profund de la destinació i els poden comercialitzar directament o mitjançant un operador.

Projecte

Experiència enoturística

Barraca entre Vinyes

Barraca entre Vinyes
L'Arboçar, Barcelona
Catalunya (Espanya)

640 71 70 95

www.barracaentrevinyes.com

@barracaentrevinyes

@Barracaenvinyes

Figura 16 | Una de les barraques habitades. | © Lluís Carsí.

Presentació

Barraca entre Vinyes és una iniciativa empresarial netament enoturística. Neix de la iniciativa de tres socis: Imma González, Fina González i Lluís Carsí, arrelats al territori que dona cos a la seva proposta, l'Arboçar, al massís del Garraf, un poble mil·lenari de només 170 habitants a la comarca de l'Alt Penedès en el límit amb la del Garraf, on en Lluís, viticultor de professió i d'herència familiar, aixeca un petit celler, Vins de Foresta.

És a les vinyes del celler, envoltades d'una extensa zona forestal i muntanyosa, plantades en terrasses amb marges de pedra seca centenaris, on se centra l'activitat de Barraca entre Vinyes.

La proposta consisteix a oferir tres

barraques de pedra de dues places cadascuna a peu de vinya, amb les comoditats bàsiques per poder passar-hi 24 hores. Les barraques no disposen d'electricitat ni aigua corrent. Malgrat l'austeritat, aconsegueixen bastir una experiència especial, fins i tot luxosa, gràcies als materials orgànics emprats en la decoració de les barraques, l'aïllament (les barraques no tenen contacte visual entre si) i l'exclusivitat d'una experiència insòlita, vinculada a la viticultura i sempre envoltada de natura. S'inspiren en iniciatives com les cabanes als arbres de Sant Hilari o Dosrius, seguint la tendència del *glamping*.⁺

Sumat a la mateixa barraca i els serveis d'esmorzar, tast de vins al celler, etc., s'ofereixen una sèrie d'activitats que complementen l'oferta. Destaca

El glamping

És una de les darreres tendències turístiques i combina l'experiència d'acampar a l'aire lliure amb el luxe i les atencions propis d'un bon hotel. El terme, encunyat a finals del segle XIX als safaris africans, és una fusió de paraules *glamour* i *càmping*. Consisteix a gaudir de la natura i la llibertat que proporciona l'acampada, sense renunciar per això a les comoditats i els atractius dels allotjaments més sofisticats. Cabanes als arbres, iurtes o tipis són alguns dels allotjaments que pren el *glamping* com a base de la seva oferta.

L'«Experiència com a viticultor», on ofereixen una visita guiada, explicacions sobre viticultura i, també, la

possibilitat d'aprendre i fer les tasques que realitza el viticultor en cada moment de l'any (plantar, empeltar, poda en verd, veremar). Amb aquesta oferta complementària s'obre la porta a un altre corrent turístic que fuig de la banalització del turisme i que acostuma a procurar experiències turístiques i humanes profundes, el *turisme creatiu*.⁺

Turisme creatiu

Dins dels corrents del turisme d'experiència, sostenible i cultural es configura amb força el mercat d'un híbrid molt interessant, el *turisme creatiu*.

Cellers que ofereixen activitats com la possibilitat de veremar de manera tradicional o pobles que reuneixen els seus ceramistes per impartir classes als visitants són alguns dels exemples que il·lustren el concepte de *turisme creatiu*, que es basa en la necessitat humana de sentir-se part i no simple espectador del fet que motiva algú a viatjar, en aquest cas la curiositat per altres cultures, altres usos. S'entén com un turisme antropològic que busca la connexió a través del foment de la creativitat i l'aprenentatge i que ens obre una via de comunicació de gran qualitat entre persones que visiten i persones que reben.

Per definició, és una de les màximes expressions de turisme sostenible, ja que respecta, protegeix i posa en valor un territori i contribueix a generar ingressos per a la població local, sense oblidar que després d'una experiència creativa, que almenys ha de ser més intensa o profunda que la visita turística tradicional, el visitant es vincula amb l'escenari on ha viscut i es converteix en un ambaixador entusiasta.

Els emprenedors d'aquesta iniciativa tenen una visió del seu negoci emmarcada en els preceptes del turisme sostenible,⁺ que vinculen a totes les seves actuacions i comuniquen com un dels seus atractius:

«El nostre projecte respira una gran consciència ecològica i respecte pel medi ambient, a més d'un desig per conservar i recuperar les construccions tradicionals de pedra seca. Per tot això, per a la construcció de les barraques hem utilitzat pedres procedents de la desconstrucció dels marges de vinya de la zona i el mateix sistema constructiu tradicional. Per aconseguir una màxima integració amb el medi, les

Turisme sostenible

Segons l'Organització Mundial del Turisme, és aquell que té plenament en compte les repercussions econòmiques, socials i mediambientals —actuals i futures— per satisfer les necessitats dels visitants, de la indústria, de l'entorn i de les comunitats amfitriones.

barraques no disposen d'electricitat ni aigua corrent, i el vàter és sec i 100% biodegradable».

Barraca entre Vinyes és un exemple clar de com es poden complementar models de negoci en l'hàbit rural partint d'un bé material bàsic com és una vinya. L'emprenedor analitza totes les possibilitats i desplega diverses estratègies combinant sinergies entre si, amb una visió clara que ho aglutina tot i li dona coherència a l'hora de presentar-se al mercat.

Vinculació

La vinculació del projecte amb la pedra seca neix de la necessitat ancestral de gestionar pendents, canalitzar l'aigua i frenar l'erosió dels sòls. També, és obvi, de la disponibilitat de pedres, que, en el cas de les vinyes del Celler Vins de Foresta, és el massís del Garraf, on, a finals del segle XVIII i durant el segle XIX, amb l'activitat de rompuda de terrenys improductius i boscosos i la introducció de les arades de ferro per posar el sòl en condicions per al conreu, es van generar grans quantitats de pedra. Aquestes pedres són les que posteriorment van ser utilitzades per fer les construccions de pedra seca (barraques, forns de calç, corrals, pous d'aigua, marges de feixes, delimitació de parcel·les i propietats) del territori.

A les barraques de pedra d'aquest projecte, que són de nova construcció, s'han utilitzat pedres provinents de les vinyes, bosc i desconstrucció de marges de pedra seca per la millora i l'ampliació de parcel·les.

Motivació

Els promotors d'aquesta iniciativa cercaven una estratègia que diversifiqués l'explotació agrícola mitjançant el patrimoni propi de la viticultura amb una proposta de contacte intens amb

la natura. Van prendre com a model les cabanes als arbres que trobem en altres indrets de Catalunya i d'arreu del món, però la construcció de cabanes penjades, en aquest cas concret, plantejava problemes de seguretat importants.

És la dificultat el motiu disparador que fa buscar alternatives i, en aquesta cerca, es troba que l'element arquitectònic on tradicionalment les persones s'aixoplugaven en una vinya, les barraques de pedra, era no tan sols la solució, sinó també el tret diferencial i l'argument definitiu per bastir una proposta enoturística singular i intensa.

Reptes

La dificultat més destacada en el relat de la creació d'aquesta empresa és, sens dubte, el complicat procés de legalització, tant del projecte arquitectònic com de l'activitat mateixa. L'Administració endreça les possibilitats i la gestió segons la realitat, i projectes pioners com aquest no troben un camí traçat i fàcil de seguir.

Les barraques de pedra seca no encaixen en els estàndards descrits pels organismes que regulen el turisme i les normatives de seguretat habituals.

Resultats

Un dels èxits principals del projecte és haver superat el procés administratiu de legalització. Aquest tipus de dificultats desencoratgen molts emprenedors i frustren moltes iniciatives. Els emprenedors van haver d'estudiar i adaptar la tècnica a la nova utilitat, construir les barraques ells mateixos, agencar-les i decorar-les fins a aconseguir un model viable per transformar-les en un producte turístic.

El projecte es va començar a gestar el 2013 i va rebre els primers clients el 2015. Des de llavors ha guanyat clients any rere any i ha arribat a perfilar el seu públic objectiu (catalans, classe mitjana, d'entre 20 i 65 anys).

La singularitat i la novetat de Barraca entre Vinyes ha captat l'atenció en diverses ocasions dels mitjans de comunicació a escala de Catalunya i de l'Estat. Aquesta publicitat beneficia la mateixa unitat de negoci enoturística i la unitat de negoci que complementa, el celler.

Entrevista

Lluís Carsí

Viticultor, propietari del celler Vins de Foresta i soci fundador de Barraca entre Vinyes.

Barraca entre Vinyes és només una de les teves activitats. En una economia rural és necessari complementar activitats per arribar a un model de negoci econòmicament sostenible?

Bé, en el meu cas jo soc viticultor, és la meva feina. A banda d'això, tinc un celler com a complement de la viticultura, i una extensió més és el projecte enoturístic de Barraca entre Vinyes, però tot funciona per si sol, encara que per a mi siguin complements de la meva activitat diària.

Com va néixer el projecte?

Buscant maneres de diversificar, vam pensar en la idea de fer un projecte inspirat en les cabanes als arbres. Dintre de la nostra finca tenim arbres, però aquests arbres poden caure sols en un dia de vent, així que imagina què podria passar! A més, aquestes cabanes tenen un impacte visual molt gran. Li vam donar moltes voltes i, aquí, el que tenim són barraques de pedra. Al voltant en tenim entre 20 i 30 en un radi de dos quilòmetres i mig. T'adones que fins i tot tu les has fet servir per aixoplugar-te, i vaig pensar que seria una alternativa a les cabanes dels arbres molt adequada. Vaig trucar als meus socis i, sense explicar-los què volia fer, els vaig portar a una cabana perquè la sentissin. Ens vam decidir. A partir d'aquí van començar les traves administratives.

Així, us ha costat aconseguir els permisos necessaris?

Quan vam anar el primer dia a veure l'arquitecte municipal per explicar-li el que volíem fer, de seguida ens va dir que no, no pas pel projecte en si, sinó perquè des del punt de vista tècnic hi havia coses que no veia clar com es podien tirar endavant. Hi vam insistir i la segona vegada ja ens va aconsellar una miqueta. Finalment, a la tercera reunió, ens va dir que les peces encaixaven i ja vam tirar endavant sense cap problema per part seva. Després, quan això s'havia de portar al col·legi d'arquitectes, ens van trucar diverses vegades en una tarda per demanar: què és això? On s'ha de construir? Com són les barraques? Ho havien d'entendre.

Finalment, un altre cop amb l'enginyer municipal, perquè ens havien de donar la llicència d'activitat i segons quina fos la finalitat no ens la podrien donar. En definitiva, vam parlar amb la Diputació, amb la Generalitat..., i vam anar explicant a tothom el projecte, perquè un cas com el que plantejàvem no estava previst.

No estàvem fent res mal fet, però era un projecte pioner i l'Administració, lògicament, hi va darrere amb tota la seva maquinària. Però, amb paciència, hem pogut avançar amb tots els permisos i fent-ho tot ben fet. Per exemple: quan tu vas a buscar una llicència per a allotjament, com que una barraca en una vinya no encaixa en cap normativa de seguretat d'allotjaments (mides de portes, llums d'emergència, quan a les barraques no hi ha llum...), et desquadra tot. Per tant, el que nosaltres

oferim no és un allotjament, som una empresa enoturística que ofereix una experiència molt singular.

De fet, això és el que també es troben els promotors d'altres tipus de cabanes d'ús turístic...

S'ho troba tothom. Quan nosaltres començàvem, vaig trucar als promotors d'una iniciativa també de cabanes i ens van encoratjar a continuar malgrat els problemes que ells també havien tingut per materialitzar la seva idea. Havien passat el projecte a Medi Ambient, d'allà a Urbanisme... En definitiva, un projecte pot anar voltant i ningú no sap què dir-te, però no et pots aturar per això. Quan la necessitat real de regulació es presenta,

Figures 17 i 18 | Barraca entre vinyes. | © Lluís Carsí.

l'Administració hi acaba arribant. Si el primer dia, quan l'arquitecte municipal ens va dir que no, no haguéssim insistit, no estaríem aquí.

Quan la necessitat real de regulació es presenta, l'administració hi acaba arribant. Si el primer dia, quan l'arquitecte municipal ens va dir que no, no haguéssim insistit, no estaríem aquí

Centrem-nos en la mateixa construcció de les barraques. La tècnica de la pedra seca s'ha de conèixer per poder construir una barraca, i no hi ha tanta gent que les pugui fer. Les heu fet vosaltres directament o heu contractat algú?

Bé, jo hi estava familiaritzat perquè ajudava el meu avi quan feia marges dintre la finca, i almenys un marge sabia com fer-lo. De barraques en tenia nocions però no n'havia fet mai cap i vaig haver de documentar-me molt. Hi ha un llibre que em va ajudar molt: *La pedra seca. Evolució, arquitectura i restauració*.¹ I, per un tema de seguretat, vam haver d'adaptar la tècnica a l'ús i les dimensions que li donem aquí. Nosaltres sempre parlem de barraques de pedra.

Entrem ja en l'experiència. Com descriuríeu la sensació de dormir dintre d'una barraca de pedra? Què m'aportaria si jo hi anés?

Per a mi és un luxe. Poder despertar-se en una barraca de pedra... Jo vaig anar a provar-ho per veure què és això, si et fa por o no et fa por, si sents claustrofòbia, etc., però res d'això, el que sents és l'austeritat amb el luxe de la natura. A dalt de la barraca, on hi havia d'anar la pedra tapadora, hem posat un vidre perquè hi entri una mica de claror. Quan es fa de dia, veus que la claror entra per allà i es van perfilant totes les pedres de la cúpula, i això és molt xulo.

Tenim molta gent de l'àrea metropolitana de Barcelona que ve cansada de sentir els veïns que arrossegueu cadires, els contenidors del carrer... Aquí es troba un entorn de pau. A més a més, el poble també és molt tranquil, és un poble de 170 habitants, tot és tranquil·litat. A dintre d'una barraca de

Figura 19 | Barraca Rossellet nevada. | © Lluís Carsí.

pedra només sents la teva respiració, no se sent res més, és quan estàs fora que sents el cant dels ocells, sents les olors de la primavera, de la farigola, del romaní i de tot el que hi ha al voltant. I en època de verema, el mateix. Cada barraca està a 10 o 15 metres a peu de la vinya i tens sensacions vinculades amb la viticultura úniques.

Veig que és una experiència holística. Deus experimentar diferents sensacions amb una gran intensitat.

Exactament, és per això que expliquem el que vius aquí a partir de tres paraules que sempre repetim: experiències, sensacions i emocions. Amb aquestes paraules s'expressa tot el que hi vius. I un altre aspecte al qual donem molta importància és a la història d'aquest patrimoni. Si saps per què es feien aquestes barraques també hi estableixes un vincle emocional.

Doneu molta importància a la sostenibilitat. Com es concreta aquesta preocupació en el projecte?

Ja des de la mateixa construcció, la immensa majoria de les pedres estan venen a les nostres vinyes, formaven part, algunes, de marges desfets, són pedres del paisatge del Garraf.

Les tres barraques estan situades a peu de vinya i al costat del bosc, ubicades estratègicament perquè no es vegin entre si, de manera que no impacta visualment. Estranyaria veure tres barraques juntes, això no es feia. Al principi, quan hi havia gent que ens plantejava que volien estar junts sent quatre (les cabanes són de dos),

vam dubtar si fer-ne dues juntes, però vam decidir que no, que ara passen desapercebudes, semblen originàries i volem que continuïn així, totalment integrades en l'entorn.

Un altre aspecte és que el luxe el posa la natura, perquè la barraca és totalment austera, no hi ha ni aigua corrent ni electricitat. Estaríem dintre del mercat del *glamping*.

Som conscients que tota activitat humana té un impacte. Per exemple, si pels camins hi passen molts cotxes, com més n'hi passin més es degraden els camins, i hi ha la fauna que viu allà, hi ha conills, perdius, guineus, senglars... Si massifiquem la zona, els animals agafen estrès i marxen i això és el que no volem que passi. I per més net que tothom sigui, sempre hi ha algú que llença coses, i aquest és un espai molt cuidat i el volem mantenir així. I, com vam dir al principi, això és un complement a una altra activitat i ho ha de continuar sent.

Com veieu el futur?

Veiem moltes possibilitats a estendre la iniciativa, però no pas fent més barraques a les nostres vinyes. Volem, per exemple, obrir l'experiència a acollir clients d'altres cellers per fer sentir aquestes experiències. Creiem molt en el nostre projecte i continuarem apostant per les barraques i per la pedra seca.

¹ A.A.V.V. (2010). *La pedra seca. Evolució, arquitectura i restauració*. Figueres: Brau Edicions.

Projecte

Espai d'interpretació patrimonial

Centro de Visitantes de la Piedra en Seco

Centro de Visitantes de la Piedra en Seco

Barrio la Puente del Valle, 12
39250 La Puente del Valle
Cantàbria (Espanya)

900 649 009 - 648 19 17 63

cvlapuente@medioambiente
cantabria.es
cima.cantabria.es/centros-de-
visitantes

Figura 20 | Centro de Visitantes de la Piedra en Seco. | © CIMA

Presentació

El Centro de Visitantes de la Piedra en Seco és un dels cinc centres que constitueixen la Red de Centros de Visitantes, gestionada pel Centro de Investigación del Medio Ambiente (CIMA),⁴⁰ organisme pertanyent a la Conselleria d'Universitats i Recerca, Medi Ambient i Política Social del Govern de Cantàbria. Està situat a La Puente del Valle, un petit poble del terme municipal de Valderredible al sud de Cantàbria, a 5 km de Polientes, la seva capital.

La gestió dels centres de visitants (La Pedra en Seco, a La Puente del Valle, i El Monte Hijedo, a Riopanero, ambdues a Valderredible; El Río Ebro, a Fontibre; Los Caminos de la Harina, a Pesquera, i l'Embalse del Ebro, a Cor-

El Centro de Investigación del Medio Ambiente (CIMA)

És un organisme autònom del Govern de Cantàbria. En els últims anys ha vist com les seves funcions augmentaven fins a constituir-se actualment en el departament de la Conselleria de Medi Ambient que aglutina les àrees de participació pública, educació i informació ambiental, qualitat ambiental i responsabilitat ambiental de les empreses.

El CIMA té per objectius contribuir al desenvolupament sostenible de Cantàbria i a la qualitat de vida dels seus ciutadans mitjançant el coneixement científic i tecnològic, aportar els mitjans necessaris per assegurar la participació i la conscienciació ciutadanes respecte dels diferents problemes ambientals, gestionar i realitzar cursos i activitats de divulgació en matèria mediambiental, difondre informació ambiental, facilitar l'accés a les fonts documentals i al patrimoni bibliogràfic ambiental de la Comunitat Autònoma de Cantàbria i executar programes específics d'educació ambiental, a més de campanyes de sensibilització i conscienciació ambientals.

conte) s'engloba en l'àrea de participació en matèria ambiental i d'educació i informació ambientals del CIMA.

El Centro de Visitantes de la Piedra en Seco pretén reflectir un aspecte relacionat amb com era la vida dels

habitants de la vall i de com aquests habitants han sabut utilitzar els recursos naturals dels quals disposaven en abundància.

Vinculació

El Centro de Visitantes de la Piedra en Seco mostra les diferents tècniques de construcció de la pedra seca basant-se en una tècnica molt comuna a la vall.

El centre de visitants està dedicat a la difusió de l'arquitectura tradicional amb predominança de la pedra seca com a bé d'interès cultural, incidint especialment en les tipologies arquitectòniques presents a la comarca de Campoo-Los Valles,⁺ concretament, les cabanes d'habitatge temporal associades al pasturatge extensiu, com també el paisatge associat.

La comarca de Campoo-Los Valles

És la comarca més meridional de Cantàbria (Espanya). Amb poc més de 1.000 km², és la més gran de la comunitat autònoma, ja que ocupa gairebé el 20% de la seva extensió, però només hi viu al voltant del 3,5% de la població total de la comunitat. La seva densitat de població és d'uns 20 habitants per km².

A mitjan 1970, la comarca va patir un despoblament i un envelliment demogràfic, a causa especialment del declivi de l'empresa nacional La Naval (Forjas y Aceros de Reinos), indústria antigament florent i amb un acreditat prestigi internacional en el sector de la construcció naval i l'armamentística.

A l'exposició permanent es poden observar diferents tècniques de construcció de murs: tècnica del tascó travat, tècnica dues sobre una, una sobre dues tècniques de parets *codoner*, tècnica de parets *losiegas*...

A més de murs construïts amb pedres, també s'explica la tipologia de barraques que hi ha a la zona, els anomenats *chozos*. En una altra secció de l'exposició s'hi pot trobar també una mostra de maquetes dels diversos tipus de barraques que es poden trobar a altres indrets de l'Estat, d'Europa i de la resta del món.

D'altra banda, al centre es poden veure diverses referències al patrimoni cultural d'aquesta vall, lligada eminentment al mitjà rural. Això ens permet donar un cop d'ull al principal mitjà de vida dels habitants de la vall durant molts anys: la ramaderia i l'agricultura.

Motivació

Una de les motivacions principals del Centro de la Piedra en Seco és mostrar als visitants la tècnica de construcció que ha estat utilitzada des d'antany tant per la població que al llarg dels anys ha habitat Valderredible com per altres comunitats d'arreu del món. Alhora que es mostra la tècnica de la pedra seca, es pretén conscienciar els visitants sobre la utilització responsable dels recursos naturals.

D'altra banda, un dels objectius fonamentals quan es va plantejar la ubicació dels centres que componen la xarxa, entre els quals hi ha el Centro de la Piedra en Seco, va ser promoure la dinamització d'una de les zones menys poblades de Cantàbria atraient turisme, principalment nacional, a la comarca.

Un dels objectius fonamentals va ser promoure la dinamització d'una de les zones menys poblades de Cantàbria atraient turisme, principalment nacional, a la comarca

Reptes

Parlem d'una zona remota en paràmetres de l'Europa occidental, que sovint queda aïllada a l'hivern i que lluita contra el despoblament i l'envelliment. L'estacionalitat afecta no tan sols els visitants, sinó també els mateixos habitants de les poblacions més allunyades, que deixen casa seva durant els mesos més durs.

Un altre handicap és que és una zona molt desconeguda pel públic general.

Articular qualsevol iniciativa turística topa amb la dificultat de la falta de serveis suficients per assumir una ocupació mitjanament important.

Resultats

El fet que un poble d'escassos habitants pugui disposar d'un recurs com el centre de visitants, que representa una infraestructura important i que ajuda a combatre el despoblament de la zona, es pot considerar com a èxit en si mateix.

Ofereix ocupació de qualitat i de perfil professionals qualificats a població jove vinculada a la xarxa de centres de visitants.

Aporta un recurs pedagògic a les escoles i ajuda a establir vincles entre els més petits i el patrimoni rural.

La innovació d'algunes de les iniciatives realitzades ha despertat l'interès de la premsa i ha tingut una bona acollida entre els visitants, com és el cas del *geocaching*⁺ «Los tesoros de La Puente del Valle» i l'*escape room* Reto Riopanero, un joc d'escapada en viu que consisteix en una prova d'enginy en la qual un grup de participants (d'entre dues i sis persones) es tanca en un espai físic i ha de sortir resolent els enigmes plantejats en un temps màxim de 60 minuts.

Què és el geocaching?

El *geocaching* o *geocerca* és un joc de cerca de "tresors" o *caches* al món real amb l'ajuda de *smartphones* o dispositius GPS. Catalogat dins l'àmbit de la realitat augmentada, el *geocaching* ha esdevingut els darrers anys una tendència en el sector de la gamificació per a la descoberta patrimonial, permetent al públic conèixer espais d'una manera activa i lúdica.

El conjunt de la xarxa de centres de visitants gestionada pel CIMA va rebre gairebé 11.000 visitants durant el 2016.

Entrevista

Beatriz Díez

Educadora ambiental i guia del Centro de Visitantes de la Piedra en Seco.

Com vas arribar a treballar com a guia del Centro de Visitantes de la Piedra en Seco?

Fa dotze anys vaig venir a viure a la zona, portada per una altra feina d'educació ambiental, que és allò a què em dedico, a banda de ser guia del Centro de Visitantes de la Piedra en Seco. El centre està en un poble molt petit de tan sols uns cinc veïns durant l'hivern que pertany a un municipi, Valderredible, que engloba 53 pobles que amb prou feines arriben als 1.000 habitants.

Així va arribar la pedra seca a la meua vida. Abans, no n'havia ni sentit a parlar, però des de llavors m'he adonat que n'estic envoltada i que n'havia vist molta al llarg de la meua vida, però que no hi havia reparat mai. Soc guia del centre des del 2012.

És interessant el teu perfil en un entorn rural i una miqueta remot. Vas arribar per treballar en patrimoni i medi ambient i ja fa temps que hi ets. Et veus establerta aquí?

El centre de visitants interpreta un recurs que està aquí, i hi continuarà estant. Mentre les administracions apostin per aquests centres, hi haurà feina i jo podré seguir al territori.

Des del punt de vista de desenvolupament rural, com valoren aquesta aposta de les administracions?

Com he dit, s'està posant en valor

un recurs que hi ha a la zona, i arran d'això ha sorgit un centre que al final em dona feina a mi i a més persones.

En què consisteix la teua feina? Pots aplicar els teus coneixements?

La veritat és que, des que vaig començar al centre, no he deixat de formar-me continuament. Sí que tenia coneixements sobre interpretació del patrimoni, i la pedra seca em semblava pintoresca, bonica, però no coneixia el valor del que implica ni la funció que fa en el medi.

Més o menys, quanta gent atens?

El problema d'aquest centre és que està en un lloc molt desconegut. És molt interessant perquè té molt patrimoni romànic, natural, rupestre, la pedra seca... Encara ve poca gent a la zona. Ara, quan arriben se sorprenden

molt i ens fan molta publicitat, però continua sent un tema minoritari. En temporada alta poden entrar al centre entre 50 i 60 persones en dies determinats, però per desgràcia això no és habitual.

Cinquanta persones per a un poble tan petit i remot són bastantes...

Molta gent ve buscant la necròpolis rupestre de San Pantaleón, entren al centre i es troben amb la pedra seca.

Explicant-los-ho aconseguim que vegin el centre, que està molt ben plantejat, i acaben contents i sorpresos. També oferim rutes per l'entorn veient les representacions de pedra seca, tancaaments d'horts, chozos de pastor, cledes de bestiar... A banda de les rutes, s'ofereixen activitats i jornades més genèriques o de temes diversos per dinamitzar el centre, com ara mico-

Figura 21 | Interior del Centro de Interpretación de la Piedra en Seco. | © CIMA.

logia, astronomia, apicultura, testings de fotografia... D'aquesta manera, aconseguim arribar a més gent i que es conegui el centre.

És un lloc que et canvia la mirada sobre una cosa que t'és familiar. Costa que els visitants arribin, però després fem que valgui la pena.

És un lloc que et canvia la mirada sobre una cosa que t'és familiar. Costa que els visitants arribin, però després fem que valgui la pena

I la feina amb nens? Tinc entès que us feu càrrec de programes pedagògics.

Sí, dediquem els caps de setmana al públic general, però entre setmana treballam amb escoles, a les quals oferim rutes per l'entorn i activitats al mateix centre, relacionades amb la pedra seca directament o indirectament.

Com a habitant de la zona, com valoren l'impacte en el poble?

Hi ha una gran diferència entre estacions. El centre roman tancat a l'hivern i el dinamisme que tenim a l'estiu no té res a veure amb els mesos freds. Ho notem tots, però sobretot ho nota l'hostaleria, els restaurants, les cases rurals... Quan estem oberts, ells

Figura 22 | Interior del Centro de Interpretación de la Piedra en Seco. | © CIMA.

ens deriven molta gent, ens pregunten activitats per oferir als seus clients, i nosaltres també deríem visitants als seus negocis. Es nota molt.

En un altre centre proper, de la mateixa xarxa, s'han plantejat experiències com les escape rooms, vinculades a un bosc de roures espectacular que hi ha a la zona, el Monte Hijedo

Com veus el futur del projecte?

Els centres estan tenint molta tirada i s'està innovant bastant. Per exemple, en un altre centre proper, de la ma-

teixa xarxa, s'han plantejat experiències com les escape rooms, vinculades a un bosc de roures espectacular que hi ha a la zona, el Monte Hijedo. A més, el tema de les rutes i les jornades dinamitzen molt i crec que el projecte està viu.

Es nota que cada vegada a la gent li agrada més anar a la muntanya a caminar, però que també volen saber què veuen i quin valor té. Aquí rau la importància de la nostra feina com a guies intèrprets.

Si es continua apostant per aquest model, hi veig molt de futur.

Projecte

Custòdia del territori i turisme

Parc Nacional de Cinque Terre

 Parc Nacional de Cinque Terre
La Spezia (Ligúria) - Itàlia

 0039 0187/762600

 info@parconazionale5terre.it
www.parconazionale5terre.it

 @ParcoCinqueTerre

 @parco5terre

Figura 23 | Treball de la vinya a Cinque Terre. | © Parc Nacional de Cinque Terre.

Presentació

El Parc Nacional de Cinque Terre es troba a la regió nord-oriental de la Ligúria, concretament a la província de La Spezia, Itàlia. Va ser reconegut com a parc el 1999.

El territori protegit pel parc s'estén al llarg d'unes 3.867 hectàrees i abasta prop de 20 km de longitud al llarg de la línia de costa que uneix la Ligúria amb la Toscana.

El Parc Nacional de Cinque Terre és un dels parcs més petits d'Itàlia i, alhora, és el més poblat, amb 4.200 habitants repartits en tres municipis, Riomaggiore, Vernazza i Monterosso, als quals també pertanyen els pobles Manarola (municipi de Riomaggiore) i Corniglia (municipi de Vernazza).

El parc nacional és un oasi que s'ha preservat fins avui amb una natura no contaminada, una orografia molt marcada i una gran varietat de microclimes. La costa, molt escarpada, retalla una línia de mar d'una gran bellesa geològica, on destaquen algunes petites platges sorrenques i rocalloses formades per l'escolament de terres portades pels cursos d'aigua.

El parc nacional va ser creat com un instrument de protecció, conservació i millora del territori, la identitat local, la biodiversitat de Cinque Terre i el seu paisatge totalment modificat per la mà de l'home al llarg dels segles. Especialment a partir del segle XV, els avantpassats de Cinque Terre van transformar un paisatge natural abrupte i rocallós en un altre altament antropitzat, de formes geomètriques,

configurat per terrasses de murets de pedra seca aptes per al cultiu de vinyes i oliveres.

Vinculació

La major part del territori de Cinque Terre està ocupat per terrasses artificials, penya-segats rocosos sobre el mar, algunes zones d'esllavissament de terres i algunes pastures i boscos situats, sobretot, a la part alta de la carena.

Les terrasses formen una banda territorial que s'estén des del nivell del mar fins a 350-400 m d'alçària. S'ha calculat que tota la zona arribaria a una extensió total de 6.729.000 metres lineals de parets de pedra seca. Un treball titànic realitzat generació rere generació i només possible gràcies

a la col·laboració entre iguals, sense l'aportació de cap capital i amb l'únic propòsit d'aconseguir terra per cultivar. Aquest esforç ha permès que avui encara es pugui produir vi de qualitat a les seves terrasses, a més d'afavorir l'estabilitat dels fluxos hídrics i un paisatge avui reconegut com a patrimoni mundial de la humanitat.

Motivació

La inconfusible fisonomia de les terrasses va ser modelada per facilitar el cultiu del raïm, que durant segles ha estat la principal activitat econòmica de la zona. Tanmateix, les condicions de treball que els camperols de la zona han patit han estat extremadament dures, a causa de la difícil, sovint impossible, mecanització del treball agrícola en aquesta àrea. Els cultius principals de la zona encara es mantenen amb molt poques innovacions tecnològiques, que sí que han proliferat en la major part del sector agrícola de la resta d'Itàlia.

La població va abandonar progressivament l'activitat agrícola per anar a treballar a centres industrials, amb la qual cosa es va iniciar un procés de pèrdua de població local. El fàcil accés a la zona que va comportar l'arribada del ferrocarril va generar una transformació de l'activitat econòmica que ha portat a substituir bona part dels habitatges per allotjaments i establiments d'hostaleria.

La conseqüència del procés descrit és l'abandonament de les vinyes i la degradació del paisatge de la pedra seca característic de Cinque Terre, provocant no només una pèrdua d'identitat paisatgística i cultural, sinó també el deteriorament del sistema hidrològic que representava el conjunt de terrasses, fet que comporta un perill real per a la població a causa del risc d'esllavissades i d'avingudes.

Per aquestes raons, l'autoritat del parc s'ha compromès a recuperar la tradició lligada a l'activitat vitivinícola a les terrasses de Cinque Terre. Avui, es treballa en una zona que té unes 100 hectàrees, de les quals es conreen 88 hectàrees de terra dividides en 23 explotacions, que, majoritàriament, produeixen el raïm de la denominació Cinque Terre DOC, i, alhora, es treballa per sintonitzar l'activitat turística amb els principis de sostenibilitat propis d'un parc nacional i els usos agrícoles tradicionals recuperats.

En conclusió, en el cas de Cinque Terre, s'imposa la necessitat d'atendre el problema de la pèrdua del paisatge de terrasses i s'ha trobat en l'agricultura local i tradicional el millor aliat per recuperar la salvaguarda que comporta el patrimoni de la pedra seca per a les cinc poblacions.

Reptes

Una de les dificultats manifestada pels gestors del parc és la distribució de la propietat de la terra. El règim hereditari a Cinque Terre permet la divisió de l'herència entre els fills del testador, fet que ha comportat una important fragmentació de les finques.

Cinque Terre és un minifundi on, en termes generals, els propietaris de finques molt petites (de mitjana, tenen uns 300 m²), no tenen prou incentius per vendre o llogar, però tampoc no es poden ocupar de mantenir-hi l'activitat agrícola. Aquest fet n'accelera el deteriorament i en dificulta la gestió.

Altres dificultats són les comunes a moltes zones de la costa mediterrània, associades a la pressió turística i la seva derivada habitual, l'especulació immobiliària, que afegeix tensions a conseqüència dels interessos creats.

Resultats

Les iniciatives que la direcció del parc ha posat en marxa es poden explicar en dos grans eixos. D'una banda, l'estímul de la recuperació de l'activitat agrícola i la seva relació amb la pedra seca i, de l'altra, la vinculació del paisatge agrícola amb el turisme, motor econòmic de Cinque Terre.

L'eix orientat a l'agricultura i al manteniment del territori per la mitigació del risc hidrogeològic es divideix en dues grans estratègies, una relacionada amb la recerca i l'altra amb el foment de l'agricultura.

En relació amb la recerca, el parc ha creat el Centre d'Estudis de Risc Geològic amb els objectius de monitoritzar l'estat dels camins, analitzar les instabilitats dels terrenys i desenvolupar estratègies i accions adreçades a la prevenció de riscos, així com concedir beques d'estudi en col·laboració amb la Universitat de Gènova per a la recerca, el control del sòl i de les dinàmiques hidrogeològiques del territori i

organitzar jornades de sensibilització i educació.

Pel que fa a les accions de suport a l'agricultura, el parc destina importants recursos econòmics al manteniment d'un sistema de monorails, essencial per al transport de càrregues a la zona agrícola, a la compra i transport de pedra per a la reconstrucció de murs, que es concedeix gratuïtament als propietaris o arrendataris de terres agrícoles, a la compra i cessió a propietaris o arrendataris de varietats de vinyes autòctones i altres materials per al conreu, a la construcció de tanques per contenir els danys provocats per la fauna als cultius, i la compensació dels danys causats.

Destaca també la Banca del Lavoro, un projecte global que inclou projectes com ara camps de treball per a escolars, noves vies de formació professional i inserció laboral, projectes que aposten els universitaris a la recerca i l'experimentació en l'agricultura i la viticultura, la creació d'una etiqueta de compromís social per als productes comercialitzats i la constitució d'una borsa de professionals de la pedra seca a disposició dels propietaris per a la reconstrucció dels murets bonificada pel parc.

En quant a l'eix de vinculació del paisatge agrícola amb el turisme, destaca especialment el programa per establir un segell de qualitat ambiental, un instrument per a la creació d'una *cistella* de productes agrícoles i vinícoles locals posada a disposició del sector turístic, de manera que la restauració pot aprofitar els productes d'una agricultura posada en valor i comunicada als seus clients. Es crea així una sinergia en l'economia local que genera activitat i riquesa tot tancant el cercle.

Entre les produccions que el sistema de segells de qualitat ambiental vol promocionar trobem el vi, amb sis etiquetes de la denominació d'origen Cinque Terre DOC, i productes com ara l'oli, la mel, el safrà, les herbes aromàtiques i els cítrics, tots reconeguts com a productes d'alta qualitat i comercialitzats amb la garantia d'una cadena de distribució curta (km 0).

Entrevista

Patrizio Scarpellini

Director del Parc Nacional de Cinque Terre, La Spezia (Itàlia).

Vist amb la perspectiva del temps, a Cinque Terre s'han implementat una sèrie d'estratègies combinades, com ara la creació de diversos segells de qualitat dels productes de la zona (Marchio di Qualità Ambientale) i el projecte Banca del Lavoro, que han abordat els diversos problemes i han aportat solucions d'una manera global tenint en compte paisatge, patrimoni, entorn natural, economia local... Com ha estat aquest procés d'implementació de projectes i estratègies? Obeeix a un pla dissenyat des d'un principi o a una evolució imposada pel dia a dia? Quins han estat els més importants? Es podrien identificar algunes claus (com, per exemple, el reconeixement del paisatge de Cinque Terre com a patrimoni de la humanitat per la UNESCO)?

El procés neix d'una anàlisi DAFO dels principals problemes i aspectes individualitzats a través d'una anàlisi del context intern i extern del Parc Nacional de Cinque Terre, com ara activitats turístico-receptives, turisme, governança, biodiversitat, agricultura, activitat senderista i gestió administrativa, i per a cadascun d'aquests aspectes s'han identificat fortaleeses, debilitats, oportunitats i amenaces.

D'aquesta anàlisi se'n deriven la missió i les estratègies futures de l'entitat i s'han identificat instruments i projectes.

Una vegada programat aquest recorregut, els esdeveniments (el territori de Cinque Terre es va veure afectat

per una inundació) i les dificultats posteriors, com també les confrontacions continuades amb les realitats locals, han provocat una actualització constant de les estratègies, amb la finalitat que responguin millor a les necessitats locals i al respecte de la identitat territorial i converteixin el turisme en un recurs per al manteniment de l'agricultura.

L'agricultura ha esdevingut l'eix vertebrador de les polítiques territorials, ja que mitjançant la seva recuperació gradual, com també del manteniment del paisatge i d'un equilibri entre la natura i l'home (motivació per la qual la UNESCO va reconèixer el territori com a patrimoni mundial de la humanitat), es garanteix la protecció del sòl i una correcta estructura hidrogeològica mitjançant el manteniment de parets seques que ajuden a regular els fluxos de l'aigua.

Les paraules clau d'aquest procés es poden resumir en tres conceptes principals: mantenir la pròpia identitat local en un context en evolució constant (4.300 habitants davant de 2.500.000 turistes), la integració de l'home, la natura i el paisatge, i indret UNESCO, agricultors que custodien el territori.

Específicament, pel que fa a la recuperació de terrasses, com s'ha aconseguit motivar els particulars perquè restaurin els murs de pedra seca de la seva propietat?

La motivació principal per a la recuperació dels amargenaments neix de la consciència que només mitjançant la represa de les pràctiques agrícoles s'aconseguirà crear un sistema integrat entre el paisatge, l'agricultor i aquells que duguin a terme les principals activitats relacionades amb el turisme, amb una atenció especial als restau-

Figura 24 | Terrasses de vinya a Cinque Terre. | © Parc Nacional de Cinque Terre.

Figura 25 | Manarola, al municipi de Riomaggiore. | © Parc Nacional de Cinque Terre.

radors. Tan sols mitjançant el foment de la producció de productes locals es pot generar un augment continuat de la seva demanda i estimular els negocis locals a recuperar el territori per augmentar la producció.

Educar el turisme és el concepte clau per transmetre els valors paisatgístics i historicoculturals de la pedra seca

Així, el parc ha iniciat la via de donar suport a aquest procés subministrant, a aquells que recuperen les terrasses, les pedres per als murs, els esqueixos autòctons i els pals de fusta per a les fileres de ceps, a més d'apropar la gent gran del territori a persones joves formades adequadament que, mitjançant aquesta relació, a banda d'aprendre l'art de construir una paret seca, facin menys cansat el treball d'aquestes persones que han construït la història de Cinque Terre.

Com s'han traslladat els valors del paisatge de la pedra seca al discurs d'atracció turística?

Educar el turisme és el concepte clau per transmetre els valors paisatgístics i historicoculturals de la pedra seca. El parc, per mitjà d'una campanya informativa constant, intenta fer en-

tendre que visitar el nostre territori és com entrar en un museu, on les obres d'art estan representades per aquelles obres de pedra que han fet de Cinque Terre un patrimoni mundial de la humanitat. Educar la gent a degustar els nostres vins no tan sols limitant-se a un examen olfatiu i de tast, sinó també imaginar l'esforç i l'obra de l'home que hi ha al darrere d'una copa de vi. També són importants les visites guiades continuades que organitza el parc a les finques agrícoles, per fer comprendre millor el valor que té el vi per al nostre territori.

Quins èxits s'han aconseguit i quines són les dificultats principals que hi han pendent de superar?

Els èxits assolits més importants han estat, en primer lloc, les accions dels particulars que han donat voluntàriament les seves terres a una fundació que va emprendre, juntament amb el parc, el procés de recuperació d'amargenaments per retornar-los al cultiu de la vinya i on, després de tres anys de feina, s'han plantat els primers esqueixos. També, compartir una marca de qualitat del parc associada a la Carta europea de turisme sostenible, que representa un instrument real de creació d'un sistema territorial entre agricultura i turisme. I, finalment, una gestió correcta de l'impacte ambiental i l'anomenada Banca del Lavoro (Banc del Treball), que representa una manera concreta d'ajudar la gent gran del territori a continuar duent a terme la seva tasca de custòdia del territori.

Una de les dificultats principals amb què ens hem trobat per a l'assoliment dels nostres objectius ha estat provocada per la parcel·lació del nostre territori i pel fet que cada peça de terra estigués associada a diferents propietaris, molts dels quals han mort o fa anys que van emigrar a l'estranger. Una altra dificultat ve donada per l'alta assistència de turistes a les activitats de restauració del territori, que per satisfer aquesta alta demanda (les cuines estan obertes des de les 11 del matí fins a les 11 de la nit) corren el risc de desnaturalitzar la qualitat dels plats més lligats a les tradicions i els productes del territori.

Quina visió del futur es té des del parc?

El futur del parc passa per esdevenir un autèntic valor afegit a les polítiques de les administracions locals que aconsegueixin percebre el parc com una oportunitat, com una taula estratègica a escala supramunicipal on cadascú manté i posa en valor les seves pròpies competències i on es comparteixen les accions sostenibles amb el territori per a un desenvolupament correcte i respectuós amb la natura i el medi ambient.

Projecte

Pedra seca des de la gestió municipal

El cas de Torrebesses

 Centre d'Interpretació de la Pedra Seca (CIPS)
Torrebesses, Lleida
Catalunya (Espanya)

 646 32 20 00

 www.turismetorrebesses.com

 @CIPSTorrebesses

 @CIPSTorrebesses

Figura 44 | Ajub del Ribot, a Torrebesses (Lleida). © CIPS Torrebesses.

Presentació

A Torrebesses, un municipi de 290 habitants al sud de la comarca del Segrià (Lleida), a la zona anomenada Segrià Sec, s'ha engegat una iniciativa de recuperació de la tècnica i la memòria de la pedra seca, que es concreta principalment en la creació d'un centre d'interpretació, el Centre d'Interpretació de la Pedra Seca (CIPS).

L'any 2011, l'Ajuntament de Torrebesses, a partir de les conclusions d'un inventari de construccions en pedra seca al municipi que va evidenciar la gran quantitat i el bon estat de conservació de part d'aquestes construccions en pedra seca al municipi, va impulsar la creació del Centre d'Interpretació de la Pedra Seca (CIPS), per facilitar la conservació d'aquest patrimoni rural i

articular-lo com a atractiu turístic.

El CIPS es va inaugurar el mateix 2011 i està ubicat a la part alta del poble, a l'anomenada Vileta i al costat del Castell-Palau de Torrebesses aprofitant dues cases antigues del poble però mantenint-ne el soterrani original, amb dues sitges reconvertides pels antics propietaris en dues estances, el celler i estable, on actualment s'exposen eines del treball en pedra. A més, el centre disposa d'un espai d'exposicions temporals on exposen artistes, principalment del territori o amb obra vinculada amb la pedra seca, l'arquitectura popular, la societat rural i la història del territori. Es tracta tant d'artistes consolidats com d'altres artistes novells que busquen oportunitats per exposar. Al primer pis podem trobar l'exposició permanent sobre la

pedra seca, un espai polivalent i una petita biblioteca i espai de consulta.

A banda d'organitzar activitats com tallers, conferències i jornades, el centre ofereix també una selecció de visites guiades pel patrimoni de Torrebesses, des d'una ruta a peu per conèixer les construccions de pedra seca de Torrebesses (cabanes de volta, aljubs, marges, etc.) fins a altres rutes on es visita el patrimoni monumental i etnològic del poble, passant per una ruta de l'oli que interpreta el patrimoni de la pedra seca en clau oleoturística i inclou la visita del molí del Bep del Canut. Datat del 1840 i restaurat el 2015, aquest era un dels cinc molins del municipi a l'època. Es tracta d'un trull de grans dimensions que aprofitava la confluència de dos corrents d'aigua i emmagatzemava l'aigua en

una gran cisterna subterrània, capaç de moure dues línies de producció que, ajudades per la tracció animal, tenien dues premses de seixantè de 12 m de llargària. El molí dona testimoni de la gran importància de la tradició de la producció d'oli a Torrebesses.

Vinculació

Torrebesses és un municipi de 27,45 km² de relleu esglaonat amb una vall que travessa el municipi d'un extrem a l'altre, anomenada vall Major, nascuda a la serra de la Llena. Les terrasses que donen aquesta orografia característica estan delimitades i protegides amb marges de pedra seca (o *espones*, com es coneixen a la zona), amb què es guanyen bancals per al conreu d'olivera, el conreu principal a Torrebesses, a molta distància del segon conreu en importància, la fruita seca. El càlcul total estimat de marges de pedra seca és de més de 500 km.

Enmig d'aquest paisatge trobem també altres construccions de pedra seca i d'arquitectura rural. Durant la creació de l'inventari es van poder registrar més de 600 elements, entre els quals trobem 70 cabanes, la gran majoria de volta, 53 aljubs i 31 basses.

Motivació

A Torrebesses, com en bona part de les zones rurals, el principal sector econòmic és l'agricultura, fet que, sumat a l'envelliment i el descens progressius de la població, aboca el municipi a una dinàmica de manca de sortides econòmiques viables. Amb la idea d'obrir vies de diversificació i una vegada confirmada la quantitat i la qualitat d'estructures i construccions de pedra seca al terme, mitjançant l'inventari de la pedra seca, es va decidir utilitzar aquest patrimoni per dinamitzar el municipi. Aquesta iniciativa es va materialitzar en la inauguració del Centre d'Interpretació de la Pedra Seca.

La recuperació del patrimoni rural, i en concret de la pedra seca, obre una oportunitat a la diversificació de productes agrícoles, especialment de l'oli. Vinculat al seu paisatge tradicional, l'oli conserva característiques pròpies que el fan singular i li atorguen qualitat, valors que els promotors entenen vitals per a la supervivència d'aquesta activitat agrícola.

Reptes

En la tasca assumida des del Centre d'Interpretació de la Pedra Seca de Torrebesses de preservar i divulgar el patrimoni de la pedra seca i no solament les construccions de pedra seca sinó també la tècnica constructiva, una de les dificultats més importants amb què s'han trobat ha estat que la majoria d'aquestes 600 construccions documentades estan repartides per tot el terme municipal i estan ubicades en finques rústiques de titularitat privada, els propietaris de les quals, en alguns casos, no valoren prou les construccions de pedra seca, fet que comporta una manca de manteniment i sanejament, necessaris perquè aquest tipus de construccions es conservin en el futur.

La manca de prou consciència col·lectiva del valor del patrimoni, de les oportunitats que obre la seva recuperació i de la necessitat de treballar conjuntament a escala supramunicipal per a la divulgació i la dinamització d'aquest patrimoni és un dels problemes més esmentats pels responsables polítics d'aquest projecte.

Resultats

A nivell divulgatiu, Torrebesses fa una tasca diària per posar en valor el recurs patrimonial de la pedra seca mitjançant diverses iniciatives, com ara la celebració del I Congrés de la Pedra Seca de les Terres de Lleida, amb la participació de ponents i experts en pedra seca dels diferents territoris de parla catalana. Altres activitats són la celebració d'un curs de formació en pedra seca en col·laboració amb la Universitat de Lleida, que el 2018 es fa per segon any consecutiu, i la creació de diverses sinergies de treball amb

entitats del territori, entre les quals destaquen l'Associació per la Pedra Seca i l'Arquitectura Tradicional, la Fundació El Solà, la Universitat de Lleida i el Centre d'Estudis del Segrià.

A través del CIPS, Torrebesses ofereix un catàleg de recursos pedagògics i visites adaptades als diferents nivells escolars, per acostar als infants el coneixement de la tècnica de la pedra seca.

Amb relació a la cultura de l'oli, vinculada directament a la pedra seca, Torrebesses és un dels sis municipis que participen en les jornades oleoturístiques «Camins d'or líquid al Segrià Sec». Organitzades pel Consell Comarcal del Segrià en col·laboració amb els ajuntaments de la Comunitat de Municipis del Segrià Sec i les cooperatives agrícoles, les jornades es consideren un esdeveniment consolidat i el 2017 van arribar a la seva novena edició. Consisteixen en una jornada a cada poble amb activitats orientades a un públic familiar i de caràcter lúdic i divulgatiu i porten a cada municipi col·laborador entre 300 i 500 persones participants.

A banda de la tasca de divulgació del patrimoni, el municipi treballa en la línia de donar valor a aquest recurs com a producte turístic, a partir de la creació de rutes per conèixer i interpretar aquest tipus de construccions de pedra seca des del vessant turístic. Durant l'any 2017, 3.000 persones van visitar Torrebesses atretes per la pedra seca. En els darrers anys, al poble s'han començat a obrir negocis relacionats amb el turisme.

Figura 45 | Centre d'Interpretació de la Pedra Seca de Torrebesses.
© CIPS Torrebesses.

Entrevista

Mario Urrea

Alcalde de Torrebesses.

Torrebesses ha esdevingut un referent per a la recuperació de la tècnica de la pedra seca a Catalunya. Què impulsa un poble de tan sols 290 habitants a fer aquesta forta aposta per la pedra seca?

Quan vam arribar a l'Ajuntament, vam veure que calia diversificar l'economia i això passava per posar en valor el nostre patrimoni per potenciar l'arribada de turisme a aquest poble, que no és un poble amb tradició turística. Buscant quin atractiu podíem destacar per aconseguir-ho, vam veure que érem molt rics en pedra, i vam començar a treballar amb estudiosos de la pedra seca i amb l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC), que ens va ajudar a catalogar i inventariar totes les construccions. Quan vam completar aquest inventari, vam constatar que teníem unes 600 construccions en el terme i que estava justificat basar en aquest patrimoni una part de la nostra estratègia de diversificació econòmica. Tot seguit, vam crear el Centre d'Interpretació de la Pedra Seca (CIPS). A partir d'aquí vam començar a fer algunes rutes guiades, visites... En definitiva, a dinamitzar.

Com ha rebut aquesta iniciativa la població local? S'han fet seu el projecte?

Sí, la població hi està responenent bé i se l'ha fet seu, però és tot un procés que encara ha d'implicar més la gent. Podríem dir que, en una escala de l'1 al 10, estem en un 7, perquè la gent ha passat de no respectar aquest patrimoni a fer-ho i molt, la gent s'ha

fet conscient del valor que tenen les construccions de pedra seca, cosa que ha augmentat l'estima dels habitants per la pedra en tots els seus aspectes. Per exemple, en aquest moment, quan es plantegen construccions al poble, tothom entén i considera que ha de fer la façana, o almenys el primer pis de la façana, amb pedra, ja ningú no pensa a posar un totxo a cara vista. Tothom ha assumit com a pròpia la imatge de la pedra, com un fet identitari del poble.

I pel que fa a la recuperació de construccions i marges, hi ha alguna mena de dinàmica que s'hagi establert?

No, això és el que encara costa, en especial els marges. Aquest serà el pas següent. Del que estic convençut és que el dia que aconseguim que el producte local estrelli, que és l'oli, tingui un valor més elevat perquè es valori que s'hagi conreat envoltat del seu paisatge, amb marges de pedra seca, en una zona conservada patrimonialment..., el dia que aconseguim això, també hauréem aconseguit que la gent faci l'esforç de conservar i cuidar els elements de pedra seca i, fins i tot, que els recuperi.

En resum, hem de vincular el producte amb el paisatge, amb el patrimoni i amb la història. En el moment que aconseguim tot això podem dir que tenim el patrimoni salvat.

Heu detectat algun altre avantatge, des del punt de vista agrícola, que vinculi producte i paisatge?

Hem de vincular el producte amb el paisatge, amb el patrimoni i amb la història. En el moment que aconseguim tot això podem dir que tenim el patrimoni salvat

Des de l'Ajuntament s'intenta ajudar els productors a afegir valor al seu producte, i és per això que estem en algun projecte per intentar fer un fòrum de l'oli que agrupi microproductors amb molins (trulls) de produccions molt reduïdes que hagin de treballar molt la qualitat del producte i siguin capaços de trobar el valor afegit que pot aportar la pedra seca a l'oli, però encara no podem concretar. Les nostres possibilitats com a poble petit són reduïdes.

L'oli d'oliva com a producte de paisatges propis de la pedra seca encara no es valora prou?

Avui dia, en el món del vi, la gent ja té molt clar que les característiques del paisatge, les varietats de raïm i tota una sèrie de factors determinen les característiques del producte final i la qualitat del vi... En el cas de l'oli, tot això està pendent d'aconseguir. Els diferents sabors de l'oli segons les varietats, el temps de collita, el paisatge, etc., no els tenim incorporats en la cultura popular, no hem arribat a aquella fase en la qual tenim en

compte el tipus d'oliva, la zona i el moment de maduració que portem la collita a premsar, i no analitzem prou quines característiques diferenciades donen tots aquests factors a l'oli. La gent encara compra oli perquè és oli, no per les seves característiques. Estem com fa 30 anys enrere, o més, en comparació del món del vi. Per exemple, la gent creu que l'arbequina fa el millor oli del món, i això ens ha fet molt de mal, perquè és cert que l'oli d'arbequina és molt bo, però el de picual o el de la verdal no han de ser necessàriament pitjors, cada varietat té unes característiques diferents i, si fóssim capaços d'identificar les diferències i fer uns percentatges de diferents varietats d'olives, podríem diversificar la nostra oferta i arribar a satisfer diferents gustos del consumidor. En aquesta cerca de varietats i diferències, les explotacions d'oliveres de qualitat que estan en un paisatge de pedra seca tenen un avantatge.

La pedra seca contribueix a la dinàmica de diversificació de la producció d'oli?

El que veiem és que alguns productors comencen a prendre consciència que els marges els ajuden molt a mantenir els pendents adequats i que val la pena conservar-los, contràriament a la tendència anterior, que era engrandir els terrenys destruint marges, cosa que plantejava un problema per a l'ecosistema i l'ecologia dels conreus, perquè en el moment que plou s'ocasiona molta més erosió. Aquesta sensibilitat és molt important perquè en aquest territori de secà la viabilitat de l'agricultura passa per la qualitat, fent ecològic, biodinàmic..., perquè si hem de començar a lluitar per la quantitat estem perduts, el nostre terreny no ens ho permet. Aquesta idea ha de ser assumida pels productors, és una feina llarga, però a poc a poc la mentalitat va canviant. Per exemple, el 2008 vam començar a fer caminades locals de descoberta de les construccions de pedra seca i molta gent no ho entenia, considerava que anar a veure aljubs no tenia cap interès. Avui, hi ha pobles on es fan caminades de fins a 400 persones per veure patrimoni de pedra seca, nosaltres ho continuem fent de manera més local i sense molta difusió, però sí que veus que la percepció és molt diferent. Ara, deu anys després, ningú no qüestiona l'interès de la caminada per anar a veure aljubs.

L'interès per la pedra seca ha aconseguit el seu propòsit inicial d'atraure visitants?

Figura 46 | Molí del Bep de Canut. | © CIPS Torrebesses.

Bé, aquesta estratègia va funcionant, malgrat que comencem amb un hàndicap important, perquè en un poble de 290 habitants, no turístic, s'ha de començar per convèncer la població que tenim possibilitats turístiques i fer que cregui en el projecte. Un segon hàndicap és que tenim els recursos que tenim per fer difusió, i un tercer, que partiem d'una situació en què, malgrat que ja teníem els atractius turístics i el centre d'interpretació, no disposàvem d'infraestructura turística, de serveis per poder acollir visitants, només teníem un bar. Ara, ja fa un any i mig que va obrir un allotjament rural i en tenim un altre en construcció. Això indica que la gent ha començat a creure en les possibilitats. És clar que ha costat una mica, perquè cap poble de la zona no té una oferta turística, no hi ha referències on emmirallar-se, i la manca d'exemples propers ho fa més difícil. Costa convèncer de les oportunitats, però a poc a poc es va aconseguint.

L'any passat van venir al poble 5.000 visitants, 2.000 per a un esdeveniment molt concret que organitzem, una nit del Passatge del Terror, i 3.000 atrets per la pedra seca. Ara com ara, no podem fer més difusió perquè no podem assumir més visitants, però aquesta xifra, en un poble de 290 habitants, suposa una aportació econòmica considerable. De fet, no cal massificar, perquè el que necessitem és un turista

familiar, que valori el nostre patrimoni, que doni vida al poble i que ens ajudi a fixar població.

Torrebesses és un dels pobles més actius quant a col·laboracions amb entitats i altres municipis al voltant de la pedra seca. Com ho valora?

Com a alcalde, vaig ser un dels impulsors de la Comunitat de Municipis del Segrià Sec, que és una comunitat de cinc municipis —Almatret, Llardecans, Maials, Sarroca de Lleida i Torrebesses—, i crec que encara hauríem de ser més i ser capaços d'establir sinergies amb els pobles del voltant, perquè un poble de 290 habitants no pot assumir, absorbir i difondre tot aquest moviment de la pedra seca. Hem de ser capaços de treballar sense veure'ns com a competència, sinó com a complements, ens necessitem. Si ve una família a visitar Torrebesses i els podem dir que a Llardecans hi ha la farmàcia més antiga de Catalunya, o recomanar la Granadella, la seva experiència serà molt més rica, marxaran més contents i potser tornen o ens recomanen. Aquestes sinergies en què ens puguem retroalimentar ens ajudaran a reeixir com a territori, però això costa molt perquè encara som molt de parlar d'«allò meu» en comptes de parlar d'«allò nostre», en el moment que parlem d'«allò nostre» canviarà tot molt.

Projecte

Formació de margers

Unitat de Pedra en Sec i Senderisme
Consell de Mallorca

 Unitat de Pedra en Sec i Senderisme
Palma de Mallorca, Mallorca
Illes Balears (Espanya)

 971 173 700

 www.conselldemallorca.net/medi-ambient/pedra

 @pedraensecisesenderisme

 @PedraSenderisme

Figura 47 | Tasques de restauració i coberta d'una cabana. | © Unitat Pedra en sec i Senderisme del Consell de Mallorca.

Presentació

La formació de margers a Mallorca ha estat assumida per la iniciativa pública, donades les dificultats amb les quals es trobava la transmissió del coneixement de l'ofici i la necessitat de conservar l'important patrimoni de pedra seca que hi ha a l'illa.

El Consell de Mallorca confia la gestió de la recerca, la recuperació, la gestió i la divulgació del patrimoni de la pedra seca al Departament de Medi Ambient, que aglutina totes les seves actuacions sota la Unitat de Pedra en Sec i Senderisme.

La Unitat de Pedra en Sec i Senderisme s'ocupa, entre altres funcions, de planificar, executar i gestionar des de les rutes de la Pedra en Sec (GR 221) i

la d'Artà-Lluc (GR 222) fins a la xarxa de refugis que donen servei als excursionistes, el lideratge i la col·laboració en projectes europeus relacionats, la recerca i la restauració del patrimoni i les accions de formació de margers.

Vinculació

L'illa de Mallorca és la més gran de les illes Balears, amb 3.600 km² i una població de 900.000 habitants. En l'àmbit europeu, l'illa és reconeguda com un pol d'enorme atractiu turístic. Gairebé 13 milions de turistes van visitar-la el 2017. Al mateix temps, l'espai rural presenta una gran qualitat patrimonial, sobretot en termes de pedra seca, principalment a la serra de Tramuntana. Destaquen els marges bastits per crear sòls més profunds i estables als

vessants escarpats, destinats majoritàriament al conreu de l'olivera —però també de cítrics i de vinya, així com fruiters de secà— i que sumen quasi 20.000 km lineals de murs.

Amb aquesta tècnica també s'han empedrat camins de muntanya, s'han aixecat parets que delimiten propietats, s'ha ordenat l'espai agrícola i s'han canalitzat torrents per lluitar contra l'erosió. A les zones boscoses romanen els rotlos de les sitges i els forns de calç, mentre que a les parts més elevades són visibles les cases de neu, utilitzades per emmagatzemar gel amb finalitats gastronòmiques i medicinals.

L'ofici de marger té llarga tradició a l'illa, està documentat al segle XV i va assolir un alt grau d'especialització entre els segles XVIII i XX.

La decadència de les pràctiques agràries tradicionals va determinar l'abandó progressiu del manteniment de les estructures de pedra seca i el declivi de la professió de marger, que cap als anys vuitanta estava en perill de desaparèixer. També, com a resultat d'aquest procés, es corria el perill d'una degradació de la tècnica, de pèrdua d'una part important del patrimoni i, a escala ambiental, d'un augment de processos erosius en zones de pendent, amb l'increment consegüent del risc d'incendis i de la pèrdua de biodiversitat.

Motivació

En aquest context, i en el marc de la recerca d'una millor inserció laboral per als joves en una època amb una taxa d'atur molt elevada, l'any 1986 es va crear a l'illa la primera Escola de Margers de Mallorca, gestionada per l'Ajuntament de Sóller, amb la finalitat de formar especialistes en la tècnica de la pedra seca i de restaurar un camí emblemàtic de la serra, el del barranc de Biniraix, que presentava, com molts altres camins, un estat de degradació molt important i la recuperació del qual era una demanda veïnal.

Reptes

El primer repte va ser convèncer l'Administració central que el camí des del barranc de Biniraix era un monument. Una vegada superat aquest escull es plantejà la dificultat de captar alumnes per aprendre un ofici poc valorat i que, fins llavors, s'havia transmès a través de la pràctica. Tampoc no va ser fàcil aconseguir mestres, ni la seva adaptació al nou rol d'ensenyant, atès el seu perfil lligat principalment al món rural i d'edat avançada.

El 1988, i davant les dificultats de gestió que l'abocaven al fracàs, el Consell de Mallorca en va assumir la gestió i, amb la finalitat de millorar el procés formatiu i la inserció laboral, va treballar inicialment en la reestructuració del procés formatiu amb diverses mesures, com ara la incorporació d'un mòdul destinat a la talla i el picatge de la pedra per adaptar-se als nous requeriments del mercat laboral. Tanmateix, quan va finalitzar la primera promoció la demanda de margers era pràcticament inexistent, així que es van aprofitar els fons del programa LEADER per crear el Projecte de

rehabilitació d'antics camins, a través del qual es van restaurar un gran nombre de senders de muntanya i es va contractar una part dels alumnes, que, d'aquesta manera, van continuar la seva formació amb un contracte laboral a temps complet.

Resultats

Aquesta combinació d'acció formativa i contracte laboral posterior, finançat amb fons estatals o europeus destinats a combatre l'atur o bé a promoure iniciatives lligades a la formació, al medi ambient o al desenvolupament sostenible, va continuar durant anys i va ser una de les claus de l'èxit del programa per a la inserció laboral posterior dels alumnes.

Paral·lelament, es va iniciar un procés de divulgació per fer visible l'ofici amb el doble objectiu de captar alumnes i millorar la inserció, fent conferències, exposicions, anuncis i articles i participant en programes de televisió i ràdio.

Des de llavors, es van organitzar periòdicament escoles taller i cases d'oficis, que es van revelar molt útils en la recuperació de la tècnica i l'ofici, ja que combinaven formació teòrica i pràctica i donaven molta importància

a la feina real per a la qual es treballava en els antics camins de la serra de Tramuntana i en propietats públiques, sempre tenint present que l'objectiu principal era la formació, encara que les obres realitzades eren abundants i van contribuir a crear una bona imatge dels professionals.

A partir de la primera escola, la captació d'alumnes va deixar de ser un problema i, fins a l'arribada de la crisi, la inserció laboral va ser un èxit, ja que alguns anys va arribar al 100%.

Més endavant, a partir del 1998, va canviar el perfil de la persona en atur i la formació es va acollir al Programa de tallers d'ocupació, cursos d'un any de durada destinats a majors de 25 anys en atur.

En total, van passar pels tallers de constructors de pedra seca del Consell de Mallorca més de 260 alumnes.

Aquestes accions formatives es van perfeccionar i divulgar a través de diversos projectes amb intercanvis estatals i europeus, molts dels quals estaven finançats per la Unió Europea, especialment a partir del 2004, amb la posada en marxa de la Xarxa Europea de la Pedra Seca, relacionada amb els projectes Reps i Terrisc.⁺

Projectes europeus (accions de cooperació interregional)

Des del 1996, el Consell de Mallorca ha participat en nombrosos projectes, com ara ProTerra, que s'ocupava de la valoració del conreu sobre majades del sud d'Europa, i Reppis, en el marc del qual es creà la Xarxa Europea de Països de la Pedra en Sec. Amb Carrefour i Medstone treballà tant pel reconeixement de l'ofici de marger i del patrimoni de la pedra seca com per sensibilitzar les col·lectivitats locals envers aquest patrimoni. D'altra banda, Parcours de Pierres i Revpar-Medoccc proposaren metodologies de promoció del patrimoni amb la creació d'itineraris culturals, el projecte Patter va permetre concretar un model de catalogació per als espais marjats i Terrisc obrí la línia d'estudi i de recuperació dels espais marjats pel paper que tenen en la prevenció de riscos naturals. Més endavant, el projecte Tcast va permetre definir una metodologia per assegurar la transmissió de la tècnica de la pedra seca, mentre que el projecte Edsi es plantejà com una xarxa europea d'intercanvi d'experiències al voltant de la formació de constructors de pedra seca.

Els darrers anys, el Consell de Mallorca ha centrat les seves accions de cooperació interregional en projectes relacionats amb la creació de recursos i productes turístics sostenibles partint del patrimoni cultural i natural recuperat i revaloritzat en exercicis anteriors.

En aquesta línia, ha participat als projectes europeus Rando Pour La Culture (2007-2013), que té per finalitat la creació d'una plataforma europea de revaloració del patrimoni etnològic mitjançant els itineraris senderistes, Sustainable M-Tourism (2013-2015), amb l'objectiu d'aprofitar l'accés a la informació que permeten les noves tecnologies en el marc del turisme sostenible, i EMbleMatic (2014 – 2020), amb la vocació de reequilibrar el fluxe turístic entre mar i muntanya, per allargar la temporada i millorar el rendiment econòmic dels territoris.

Entrevista

Antoni Reynés

Coordinador de Patrimoni Etnològic a la Unitat de Pedra en Sec i Senderisme del Consell de Mallorca.

El Consell de Mallorca ha arribat a crear un ens com la Unitat de Pedra en Sec i Senderisme, cosa que fa molt evident la importància que el patrimoni i la tècnica de la pedra seca té dins l'estratègia del Consell amb una visió global on, d'una banda, inverteixen en la conservació del patrimoni i, de l'altra, faciliten infraestructures per a un turisme sostenible des d'on els arriba un retorn. Aquesta estratègia obeeix a un disseny previ?

L'aposta per la pedra seca ha arribat a fer necessària una unitat de gestió

global que inclou diferents aspectes, però no es van planificar així des d'un origen. Ha estat una evolució lògica que ens ha fet avançar al llarg de més de trenta anys. Es va iniciar el 1986, a iniciativa del municipi de Sóller, quan es van plantejar recuperar un camí amb interès patrimonial, el camí del barranc de Biniaraix, mitjançant un taller ocupacional perquè l'ofici de marger estava en perill de desaparició per l'escassa demanda i l'envelliment dels mestres margers.

Aquesta és la llavor del projecte de

l'Escola Taller de Margers i de la recuperació de camins. Dos anys després, el Consell de Mallorca es feia càrrec de la gestió de l'escola.

Quina va ser la inspiració, amb quins referents, i per on va començar?

El més urgent era conservar el coneixement i transmetre'l, o sigui, consolidar l'escola. Es va iniciar amb la creació d'un temari i un programa formatiu, ajudats per la feina de recuperació de la memòria de l'ofici. Ho vam poder fer gràcies al fet que encara hi havia

El barranc de Biniaraix

«El barranc de Biniaraix està situat a l'extrem sud-est de Sóller i constitueix una àrea ben diferenciada pels seus trets geomorfològics. És un canó càrstic orientat cap a ponent, modelat per l'acció de les aigües, i que està delimitat pels Cornadors al sud i per l'extrem occidental de la serra de Son Torrella al nord. Els vessants s'organitzen en propietats agrícoles petites, que s'han marjat per dedicar-les principalment al conreu de l'olivera, que s'alterna amb altres fruiters de secà, com ara els garrovers i els ametlers, i amb alguns horts d'extensió reduïda. Des de temps immemorials, el camí del barranc ha constituït la via principal de comunicació de la vall de Sóller amb les valls de l'Ofre, Cúber i Orient o el monestir de Lluc. [...]»

Aquest indret és un exemple de la integració del medi natural i de les construccions de pedra seca, que esdevenen essencials per a l'aprofitament agrícola i, alhora, resolen problemes de refugi, límits de propietat, proveïment d'aigua, accés, etc. Actualment, el rendiment escàs dels conreus fa inviable la rendibilitat agrària i l'ús principal és el lleure. [...]»

Consell de Mallorca. *El barranc de Biniaraix* [en línia]. http://www.consellde-mallorca.net/?id_section=4293&id_lang=0 [consulta: 23.08.2018]

margers grans amb qui es va poder comptar. L'altre recurs va ser la documentació. Llibres com ara *Paysages de terrasses*¹ ens van ajudar a pensar en clau patrimonial i a trobar vies per anar evolucionant en la recuperació de la tècnica i la valorització del patrimoni.

La formació de professionals per part del Departament de Medi Ambient del Consell de Mallorca continuà fins a l'any 2011, quan esdevingué un requisit imprescindible l'obtenció del certificat de professionalitat per a l'organització de qualsevol acció formativa homologada i que no existeix per a l'ofici de marger.

Així, ara no es formen professionals?

Reconeguts com a tals, no, però per resoldre aquest problema el Departament de Medi Ambient del Consell de Mallorca participa, amb l'Institut de les Qualificacions Professionals de les Illes Balears i professionals de l'illa, en els treballs destinats a la inclusió de l'ofici de constructor de pedra seca en el Catàleg nacional de qualificacions professionals (CNCP), passa prèvia a la creació del certificat de professionalitat. Aquesta tasca està dirigida per l'Institut Nacional de Qualificacions (INCUAL) del Ministeri d'Educació, Cultura i Esports, l'organisme competent en la matèria.

El Departament de Medi Ambient del Consell de Mallorca participa amb l'Institut de les Qualificacions Professionals de les Illes Balears i professionals de l'illa en els treballs destinats a la inclusió de l'ofici de constructor de pedra en sec en el Catàleg Nacional de Qualificacions Professionals

Aquesta passa esdevé essencial per al futur de l'ofici, ja que permetrà posar en marxa accions formatives amb titulacions oficials homologades, assegurar el reconeixement de l'ofici i dels professionals a escala estatal i europea, consolidar la transmissió dels coneixements, millorar les perspectives professionals, evitar l'intrusisme laboral i ampliar les possibilitats de mobilitat interregional.

Mentre es treballa en aquesta línia, continua la formació però adreçada a no professionals, ja que des del 2014 el Departament de Medi Ambient organitza cursos d'iniciació a la construcció de marges, que són de curta durada (quatre caps de setmana) i que tenen com a objectiu apropar la tècnica i la cultura de la pedra seca a la població local i proporcionar els coneixements bàsics per fer petits treballs de manteniment dels murs. Aquests cursos tenen una gran acceptació, el 2017 se n'organitzaren dos i a la primavera del 2018 se'n va fer la sisena edició.

Si s'analitza la documentació accessible des del web del Consell de Mallorca relacionada amb la pedra seca, destaca el gran nombre de referències a projectes europeus.

Sí, aquest ha estat un aspecte clau en l'evolució que ens ha portat fins avui: la col·laboració internacional. El Consell de Mallorca ha participat en diversos projectes europeus. Alguns han servit per elaborar manuals o llibres amb informació que després s'ha utilitzat en el procés formatiu, com és el cas del llibre *La pedra en sec. Materials, eines i tècniques tradicionals a les illes mediterrànies. Volum 2: Mallorca*.²

Aquesta participació destacable també ha convertit Mallorca en un dels màxims referents a escala internacional en pedra seca. Quina és l'aportació més important que s'extreu d'aquesta posició?

La importància de l'intercanvi, sens dubte, i tot intercanvi té dos vessants, aportes però també t'aporten molt i et permeten reflexionar sobre el que has fet. Per tant, et permet evolucionar i implementar —encara que sigui de manera experimental— coses que et proposen mitjançant el projecte o que tu tenies previst i que aprofites aquell projecte per portar-ho a la realitat. És important l'intercanvi en els dos sentits, ensenyar, aprendre i descobrir noves idees.

Considerem que ara mateix ja s'ha establert una xarxa internacional de contactes institucionals relacionats amb la pedra seca que possibilita pensar en projectes ambiciosos, com la candidatura per a la declaració de la tècnica de la pedra seca com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat per la UNESCO?

Definitivament, aquesta candidatura neix d'un teixit previ alimentat, també, per aquests intercanvis que possibiliten aspirar a aquesta declaració i a moltes altres coses futures. Actualment existeix una xarxa important.

Aturant-nos en la possible declaració de la UNESCO, en què es preveu concretar a Mallorca, sobre el terreny?

Com altres declaracions que es fan, és una marca, una marca que s'ha aprofitat per a altres accions. Diríem que, per a nosaltres, tancaria un cercle que comença amb la formació de la tècnica i acaba amb el reconeixement de l'ofici. Això per a nosaltres és importantíssim, perquè vam començar tota aquesta trajectòria amb una escola i si es reconeix, si s'aconsegueix, és a escala mundial i això donarà un prestigi a l'ofici i la seva formació i accions formatives. Com a marca és molt important.

Us dona arguments per defensar inversions, entenc.

Exacte, són arguments per continuar amb la feina i millorar-ho tot, nosaltres i tots els indrets amb qui compartim aquest patrimoni. És una gran força.

Centrant-nos en el patrimoni material, atès que el volum de patrimoni de pedra seca és ingent, se'ns planteja un gran handicap, què protegim o com ho fem? Amb quins criteris?

Aquest és un tema molt ampli, perquè, efectivament, en tenim molt i de molt variat. Per exemple, quan vam fer la catalogació de les marjades a Mallorca ja establíem una sèrie d'indrets prioritaris i altres que, per la seva degradació, consideràvem que era impossible arribar-hi, i, com insinues, s'ha de prioritzar.

Segueix a la pàgina 58. ►

¹ AAVV (1993). *Paysages de terrasses*. La Calade, Aix-en-Provence: Edisud.

² AAVV (2002). *La pedra en sec. Materials, eines i tècniques tradicionals a les illes mediterrànies. Volum 2: Mallorca*. Palma-Palerm: Consell Insular de Mallorca FODESMA- Officine Grafiche Riunite [en línia]. http://www.conselldemallorca.net/media/15169/MEDSTONE_baixa_res.pdf [consulta: 23.08.2018]

Projecte

La pedra seca com a atractiu turístic sostenible

Unitat de Pedra en Sec i Senderisme
Consell de Mallorca

 Unitat de Pedra en Sec i Senderisme
Palma de Mallorca, Mallorca
Illes Balears (Espanya)

 971 173 700

 www.conselldemallorca.net/medi-ambient/pedra

 @pedraensecisesenderisme

 @PedraSenderisme

Figura 49 | Excursionistes al Puig de Maria. | © Unitat Pedra en sec i Senderisme del Consell de Mallorca.

Presentació

La Ruta de Pedra en Sec és un itinerari senderista de gran recorregut (GR), del qual el Consell de Mallorca és l'òrgan promotor i gestor, definit per facilitar el trànsit a peu dels usuaris i el contacte amb l'entorn natural, cultural i paisatgístic de la serra de Tramuntana.

El projecte té el seu origen el 1999, a partir de la xarxa de camins públics recuperats per l'Escola de Margers i diversos programes destinats a combatre l'atur. Sorgí com un itinerari obert i gratuït apte per a tothom, dissenyat per presentar un grau de dificultat baix i adreçat a un públic el més ampli possible. Tenia, a més, la intenció d'afavorir i potenciar el desenvolupament local sostenible dels municipis de la serra de Tramuntana i recuperar

i divulgar el patrimoni cultural, arquitectònic i etnològic, especialment el de la pedra seca, lligat als camins de muntanya i el seu entorn.

El projecte preveu l'adequació i la senyalització d'una xarxa de camins de 300 km que es distribueix en vuit etapes i vuit variants, enllaçant els municipis de la comarca i la majoria dels seus nuclis de població. A cada final d'etapa està prevista l'habilitació d'un refugi per proporcionar els serveis necessaris als excursionistes. Actualment, el traçat està pendent d'acabar d'enllaçar i ja hi ha vuit refugis a disposició dels senderistes, alguns gestionats directament pel Consell de Mallorca i altres de gestió privada.

També hi ha el Pla especial d'ordenació i protecció de la Ruta de

Pedra en Sec, basat en la necessitat de disposar d'un document de caràcter jurídic que determini el traçat i reguli les actuacions i els usos permesos a la ruta. Aquest document va ser aprovat pel Ple del Consell de Mallorca el 2015

Vinculació

En el marc d'aquest projecte tenen lloc les principals accions de conservació i recuperació del patrimoni de pedra seca que preveu el Departament de Medi Ambient i que es duen a terme gràcies a un equip de margers, molts d'ells provinents dels cursos organitzats per la institució. Malgrat això, també s'aprofiten fons i programes destinats a combatre l'atur per a actuacions concretes. Aquests treballs comporten, de vegades,

actuacions de llarga durada a causa de l'estat d'algunes vies, els llargs desplaçaments necessaris i la dificultat d'utilitzar maquinària per les característiques del terreny. A tall d'exemple: la recuperació del camí conegut amb el nom de Ses Voltes d'en Galileu, de 1.200 m, que forma part de l'etapa 6 (Tossals Verds – Son Amer) i que era pràcticament intransitable a l'inici de les obres, va implicar cinc anys de feina, del 2000 al 2005.

També s'han fet treballs de restauració d'altres construccions de pedra seca, com ara la casa de neu d'en Galileu (2010) i la de Son Macip (2014), vestigis de la importància que va tenir el comerç del gel a Mallorca.

Els refugis (Sa Coma d'en Vidal, a Estel·lencs, Can Boi, a Deià, Muleta, a Sóller, Tossals Verds i Son Amer, a Escorca, Son Tries, a Esporles, S'Hostatgeria del Castell d'Alaró, a Alaró i el Pont Romà, a Pollença) se situen en antics edificis, i alguns d'ells han estat rehabilitats gràcies a projectes formatius.

Motivació

El Pla especial d'ordenació i protecció de la Ruta de Pedra en Sec detalla els objectius i les motivacions de la seva creació:

«La recuperació dels camins i la seva senyalització permetrà apropar-se als paisatges i al món rural i natural de la serra de Tramuntana des d'un posicionament respectuós i contribuirà a evitar els conflictes que genera la manca d'ordenació dels senders —usos abusius, tancaments, etc. A més a més, minimitzarà els efectes negatius que pot tenir el trànsit incontrolat en indrets d'alt valor ambiental i farà compatibles els usos recreatius amb la protecció dels valors naturalístics i patrimonials.

La Ruta de la Pedra en Sec està concebuda com una oferta de lleure i turística de qualitat basada en l'interès cultural i paisatgístic i enllaçarà els diferents nuclis de població de la serra de Tramuntana, que, d'aquesta manera, tindran la possibilitat d'aprofitar-se d'una oferta alternativa al model turístic tradicional, amb l'objectiu de promoure el seu desenvolupament sostenible. Amb aquesta proposta senderista s'ajudarà, a més, a desestacionalitzar l'activitat turística,

atès que, gràcies a les característiques climàtiques de l'illa, l'època més adequada per practicar el senderisme és la temporada baixa o mitjana d'ocupació.

La Ruta de Pedra en Sec constituirà, a més, una nova possibilitat d'oci per als residents i contribuirà a promoure la gastronomia, l'artesanía de la zona i els productes locals.»

Consell de Mallorca. *Llei de camins públics i rutes d'interès excursionista de Mallorca* [en línia]. http://www.conselldemallorca.net/media/53005/05b_PLE_Llei.pdf [consulta: 23.08.2018]

Reptes

El repte inicial que va plantejar la voluntat de recuperar camins relacionats amb la pedra seca com a patrimoni s'ha analitzat a la fitxa anterior: la manca de professionals que poguessin fer-se càrrec de la recuperació del patrimoni de la pedra seca, una mancança que va incentivar la creació de l'Escola de Margers, tal com s'ha descrit.

Una altra dificultat inicial assenyalada va ser aconseguir el reconeixement d'alguns camins de la ruta com a monument, com a bé d'interès cultural (BIC), amb l'objectiu de protegir el patrimoni i justificar més fàcilment les inversions en la seva recuperació i manteniment. En el cas del barranc de Biniaraix, això es va aconseguir l'any 1994.

En el pla executiu, el problema més important que cal resoldre és l'obstacle de traçar la ruta per camins de titularitat pública. La dificultat per recuperar drets de pas i clarificar usos ha provocat la redacció de la Llei de camins públics i rutes d'interès excursionista de Mallorca.

Resultats

L'oferta de lleure que representa la Ruta és valorada molt positivament pels mateixos mallorquins, que en gaudeixen com a primers usuaris.

Actualment, estan oberts i senyalitzats 168,4 km del traçat de la ruta, que corresponen al 56,2% de l'itinerari i que permeten recórrer íntegrament la part central i septentrional, entre els nuclis urbans de Deià i del Port de Pollença, com també un tram al sud entre Es Capdellà i Esporles, a més de cinc variants.

La ruta s'ha consagrat com un producte turístic que ofereix una experiència única basada en els valors naturals i culturals de la serra i que cada any atreu milers de persones

El desenvolupament de la xarxa d'itineraris senderistes, amb la rehabilitació d'antics camins de muntanya i la creació dels serveis apropiats per a aquesta activitat, ha estat, en els darrers anys, un factor de desenvolupament local sostenible molt important.

La ruta s'ha consagrat com un producte turístic que ofereix una experiència única basada en els valors naturals i culturals de la serra i que cada any atreu milers de persones. El nombre de senderistes ha anat pujant en els darrers anys, tant de persones que venen expressament a fer els trams oberts de la ruta com els que aprofiten les seves vacances a l'illa per caminar i descobrir la serra per un dia. Encara que no es tenen dades exactes oficials dels usuaris del GR 221, la freqüentació dels refugis de la ruta ha augmentat progressivament els darrers anys.

La majoria de municipis de la serra estaven habitualment al marge de l'activitat turística tradicional i del seu retorn econòmic i han vist en la ruta una oportunitat per contribuir a la dinamització del seu territori. Per exemple, Sóller és avui dia un centre del senderisme, on aquesta activitat assegura una ocupació molt elevada dels establiments hotelers durant la temporada mitjana, és a dir, de març a maig i de setembre a novembre, que són les dates més adequades per caminar.

Pel que fa al patrimoni de pedra seca, la Ruta de Pedra en Sec ofereix una oportunitat per continuar recuperant i restaurant el patrimoni de pedra seca, tant pel que fa als camins com a les construccions que l'envolten. Aquest fet seria difícil de justificar i dur a terme sense el retorn econòmic que produeix l'activitat turística vinculada a la ruta.

Entrevista

Antoni Reynés

Coordinador de Patrimoni Etnològic a la Unitat de Pedra en Sec i Senderisme del Consell de Mallorca.

◀ Ve de la pàgina 55.

Aquestes àrees d'actuació preferent que nosaltres definíem els ajuntaments ja les van incorporar en el seu plantejament urbanístic, però això no descarta actuar en altres indrets, perquè aquest patrimoni és un patrimoni viu i útil en gran part. Per això, cal comptar amb l'actuació de particulars i les ajudes de l'Administració a aquestes iniciatives particulars. Però això no és l'únic que es pot fer: hi ha elements que tenen un gran valor etnològic que es poden protegir declarant-los bé d'interès cultural (BIC). No es podrà arribar a tot, però tampoc no ens hem de marcar límits, és clar que a allò que estigui més degradat no s'hi podrà arribar.

Entrant ja en la creació de productes turístics derivats de la recuperació del patrimoni de la pedra seca. Què va impulsar la creació del GR221, la Ruta de la Pedra Seca?

Calia dinamitzar el desenvolupament rural dels pobles de la serra de Tramuntana, atès que alguns quedaven al marge de les dinàmiques de desenvolupament de l'illa. La recuperació del patrimoni ha ajudat a inserir laboralment població local i, alhora, articular una oferta turística sostenible que aporta una activitat econòmica.

Estan planificats 300 quilòmetres de ruta passant per tots els pobles de la

comarca amb un alberg al final de cada etapa. És un projecte ambiciós. Amb quines dificultats us heu trobat?

Tenim pendent acabar de connectar la ruta. Aquest és un objectiu prioritari. Un dels principals problemes ha estat arribar a traçar l'itinerari a causa de conflictes amb els drets de pas i la propietat de la terra per on transita la ruta. Aquest és un dels fets que han motivat la promoció de la Llei de camins públics i rutes d'interès excursionista de Mallorca, amb el Pla director sectorial de camins.⁺

Com es preveu que es concreti aquesta llei sobre el projecte del GR 221?

La llei de camins està en mans dels polítics. Com a tècnic no puc esbrinar el futur de la llei ni què pot passar amb aquesta llei, però respecte a la neces-

sitat de regular i clarificar la normativa cal començar per recordar que tant la Ruta de la Pedra Seca —GR 221— com el nou GR 222 tenen un pla especial aprovat. Aquest pla especial per si mateix ja és executiu, però la llei, si s'aprova, facilitarà una mica els tràmits per recuperar determinats camins i ajudarà a estructurar la xarxa de camins del Consell. La llei es regeix òbviament per la legislació estatal, però ajuda a concretar sobre el terreny i ha de suposar més agilitat en la gestió.

El fet que actualment s'abordi també des de l'àmbit legislatiu la qüestió dels drets de pas i dels usos dels camins evidencia la necessitat d'adaptar-se a la realitat rural que tenim avui, on els usos tradicionals estan desapareixent i els nous no acaben d'encaixar. Disposar de camins és imprescindible per al turisme sostenible, per exemple.

Figura 50 | Barranc de Biniaraix. | © Unitat Pedra en sec i Senderisme del Consell de Mallorca.

La recuperació del patrimoni ha ajudat a inserir laboralment població local i a l'hora articular una oferta turística sostenible que aporta una activitat econòmica

Sí, però no tan sols per al turisme o el senderisme; aquest interès respon a un problema real a tot Mallorca per definir quina és la xarxa viària pública, també d'ajuntaments on no tindrien cap ús senderista. Aquest problema es fa extensiu a molts altres camins i la necessitat la té tant l'Administració com el particular. Tant qui vol obrir el pas com qui defensa la seva exclusivitat de pas necessiten una norma per poder defensar-ho. Definir aquest aspecte és bàsic i, en principi, els ajuntaments, en aplicació de la llei, han d'incloure els camins en el seu inventari de béns, i aquest és un dels aspectes on incideix la nova llei, a insistir en la necessitat de catalogar els camins. Aquesta llei ha d'ajudar a saber a què atènyer-se i a donar instruments a l'Administració per crear rutes i itineraris.

Com ha estat el procés de creació d'un producte turístic com la Ruta de la Pedra en Sec?

El projecte de creació de la Ruta de Pedra en Sec ha anat precedit i acompanyat d'altres actuacions de posada en valor del patrimoni de pedra seca, tant de recerca i tasques d'inventari d'elements com de rehabilitació, protecció, revitalització i divulgació del patrimoni i de la tècnica de pedra seca.

Primerament, quant a recerca, el Consell de Mallorca ha fomentat la recerca sobre aspectes culturals, arquitectònics i ambientals de la pedra seca. En aquest sentit, entre els anys 1994 i 2004 es va dur a terme la catalogació d'espais marjats dels municipis de la serra de Tramuntana, amb l'objectiu de determinar l'extensió, l'estat de conservació i les característiques constructives de les marjades de la serra de Tramuntana, i amb la qual cosa es va posar a l'abast dels ajuntaments i del mateix Consell una eina vàlida per als planejaments urbanístics i les tasques de rehabilitació o conservació d'aquest patrimoni. Gràcies a aquest treball, se sap que més del 20% de la

serra (uns 200 quilòmetres quadrats) està ocupada per marjades.

D'aquest coneixement se'n va derivar l'interès per protegir aquest patrimoni. El Consell de Mallorca ha impulsat el reconeixement com a bé d'interès cultural (BIC) de tres espais emblemàtics des del punt de vista de la pedra seca: el camí del barranc de Biniaraix (municipi de Sóller), l'any 1994, les cases de neu i altres elements associats a l'exploració del gel del massís de Massanella (municipi d'Escorca), l'any 2004, i les marjades de ses Rotes de Caimari (municipi de Selva), l'any 2009.

Quines línies d'actuacions teniu planejades per continuar evolucionant?

Actualment, el departament és soci del projecte europeu EMbleMatic (Muntanyes Emblemàtiques de la Mediterrània com a destinacions costaneres d'excel·lència), que cerca provar una oferta de turisme basada en les singularitats d'aquestes muntanyes com a alternativa al turisme tradicional de sol i platja, mitjançant l'aplicació d'una forma de gestió més sostenible i responsable de l'afluència turística i una participació i una implicació més grans dels habitants i els actors locals. L'actuació principal serà la implementació d'un ecoitinerari al sector sud de la serra de Tramuntana.

Un altre aspecte que esperem és que aquesta ruta tingui un fort impacte en el desenvolupament d'iniciatives que recuperin productes locals com ara l'oli, per recuperar també el sentit original de les construccions de pedra seca.

Una de les actuacions més importants és la participació activa del Consell de Mallorca en l'elaboració de la candidatura multinacional que ha sol·licitat a la UNESCO la inclusió de la tècnica de pedra seca a la llista del patrimoni cultural immaterial, una iniciativa que és fruit de l'intercanvi i la cooperació mantinguts durant anys entre regions d'Europa. La candidatura està formada per vuit països: a més d'Espanya, Xipre, Grècia, França, Croàcia, Suïssa, Eslovènia i Itàlia. Actualment, la UNESCO està avaluant la documentació presentada, i la decisió final sobre la inclusió se sabrà a finals de l'any 2018.

En aquesta línia, el 2017 la tècnica de la pedra seca va ser declarada bé d'interès cultural immaterial pel Consell de Mallorca, d'acord amb l'informe del Departament de Medi Ambient.

Llei de camins públics i rutes d'interès excursionista de Mallorca

Camins públics

La llei defineix els camins públics com la infraestructura viària que permet la circulació dels ciutadans. Amb aquesta normativa, no solament les institucions podran reclamar un camí com a públic, sinó que també ho podrà fer qualsevol ciutadà o ciutadana.

D'altra banda, preveu l'elaboració de diferents catàlegs de camins que donaran informació i oferiran un control dels camins públics. Els ajuntaments hauran d'elaborar els seus catàlegs, i s'elaborarà també un catàleg insular que inclourà tots els camins de titularitat del Consell de Mallorca.

Pla director sectorial de camins

El Pla director sectorial de camins és una de les figures clau de la llei que defineix una xarxa supramunicipal complementària a la xarxa de carreteres però per a mitjans no motoritzats. El pla preveu la normativa d'aplicació i ordenances d'ús, plànols informatius, d'ordenació i d'actuació.

Rutes d'interès excursionista

A banda dels camins públics, aquesta llei també fa referència a les rutes d'interès excursionista, amb l'objectiu de recuperar, conservar i fomentar el patrimoni viari tradicional i el seu entorn, com també facilitar la pràctica d'aquest esport. És la primera vegada a la comunitat autònoma que es presenta una llei per regular-les i protegir-les.

Pel que fa al Consell de Mallorca, la llei atribuirà la competència de crear i gestionar una xarxa de rutes senderistes i vigilar, conservar, senyalitzar i mantenir rutes d'àmbit supramunicipal.

Consell de Mallorca. *Llei de camins públics i rutes d'interès excursionista de Mallorca* [en línia]. http://www.conselldemallorca.net/media/53005/05b_PLE_Llei.pdf [consulta: 23.08.2018]

Projecte

Consolidació de l'ofici de la pedra seca

Parc Natural Regional del Pirineu Català

Parc Natural Regional del Pirineu Català

La Bastide (Olette) - França

0033 468 049 760

www.parc-pyrenees-catalanes.fr

@Parc.naturel.regional.des.Pyrenees.catalanes

@pyreneescatalanes

Figura 51 | Seu del parc al municipi de La Bastide | © PNR Pirineu Català.

Presentació

El Parc Natural Regional del Pirineu Català, situat al sud-est francès, al Departament dels Pirineus Orientals, s'estén al llarg de les fronteres entre França, Espanya i Andorra. Vorejat per massissos com el del Carlit, el Puigmal i el Canigó, amb altituds properes als 3.000 m, aquest territori muntanyenc de més de 139.000 hectàrees té una diversitat ecològica única i una orografia composta per cims, altiplans i planes.

Els 23.000 habitants del territori del parc es reparteixen entre 66 municipis pertanyents a tres mancomunitats: el Capcir, la Cerdanya i el Conflent.

La zona té vuit estacions d'esquí alpí i nòrdic, un 55% de territori boscós, un 60% de territori amb alguna protec-

ció (set reserves naturals, cinc llocs naturals classificats i set llocs reconeguts dins de la Xarxa Natura 2000, dels quals tres són gestionats pel Parc Natural Regional) i dos llocs classificats dins del catàleg del Patrimoni Mundial de la Unesco: la ciutadella de Vauban, a Mont-Louis, i la de Vilafranca de Conflent.

El projecte de gestió del parc disposa d'un pla de dotze anys que es concreta en un document contractual, la *Charte*,⁺ assumit pels 66 municipis, les tres mancomunitats, la Région Occitanie Pyrénées Méditerranée i el Departament dels Pirineus Orientals. Elaborat juntament amb els actors socioeconòmics i en sintonia amb els reptes del territori, es va iniciar el 2014 i preveu actuacions fins al 2026, quan serà revisat.

Vinculació

El parc té una gran varietat de construccions de pedra seca, que donen testimoni d'una forma de vida que ha desaparegut i que és patrimoni d'avui.

A la Cerdanya, un altiplà situat a 1.200 m d'altitud, hi trobem murs de separació i feixes de pedra seca a les parts baixes i corts, orris i cabanes de pastor a zones més elevades. Al Capcir i l'Alt Conflent es van poder conrear més de 2.000 hectàrees de terres de muntanya gràcies a l'amargenament amb feixes. El Conflent, amb molta més població, conté innumerables construccions de pedra seca. Hi trobem feixes, corts o barraques per conciliar les seves activitats principals, la ramaderia extensiva i l'agricultura.

Motivació

Les accions del parc s'agrupen en tres eixos: medi ambient, societat i economia. Dins de l'eix econòmic, el parc identifica quatre sectors: silvicultura, turisme, agricultura i oficis emergents. Un d'aquests oficis emergents és el de la pedra seca. El parc ha assumit un paper d'acompanyament en la consolidació de l'ofici i, alhora, de col·laboració en la divulgació i el reconeixement de la tècnica de la pedra seca i el seu patrimoni.

L'abundància de patrimoni de pedra seca en el paisatge de la zona comporta entendre aquest element com una característica diferencial pròpia del territori que necessita la gestió pública per esdevenir un recurs per al desenvolupament local.

Un cop identificada la necessitat de transmetre la tècnica de la pedra seca, es constata que està en greu risc de desaparició. Això motiva que un dels objectius del parc sigui assegurar la divulgació de la tècnica entre la població i contribuir a la seva consolidació mitjançant l'organització d'activitats formatives i facilitant l'accés a les matèries primeres.

Reptes

Les estructures de pedra seca abandonades des de fa molt temps han estat objecte de diversos projectes impulsats pel Parc Natural Regional i els seus socis des del 2010. Quan perden la seva utilitat, aquestes construccions es deterioren, desapareixent així els testimoniatges d'una activitat agrícola i pastoral i s'obliden les tècniques de construcció.

En el moment d'abordar la recuperació del patrimoni es va fer evident la manca d'experts que poguessin dirigir amb garanties l'execució de les obres. Es va haver de recórrer a un mestre professional de la pedra de Montpel·lier, Alain Mathieu, per començar a formar, el 2011, els tècnics dels ajuntaments que participen en el parc.

Una altra de les dificultats importants detectades és l'accés a la matèria primera en l'àmbit local, especialment en tasques de nova construcció, on les pedres no es troben a l'entorn, com sí que sol passar en les tasques de restauració. Identificar les diferents pedres locals i el seu potencial econòmic i garantir que estiguin disponibles per

als professionals tot complint les lleis de reserva de pedra per a la restauració del patrimoni, és un dels objectius de l'estudi que, durant el 2018 i el 2019, es durà a terme per encàrrec del parc.

Resultats

Les formacions i els tallers per recuperar la tècnica van tenir una gran acollida, primerament entre els tècnics dels ajuntaments que es van anar desplaçant als diferents pobles per fer intervencions de restauració i construcció, fins a completar-ne més de 20. Aquests tallers han tingut una gran divulgació en l'àmbit local amb impactes continuats a la premsa, que ha tractat la pedra seca com a notícia vinculada al patrimoni, la memòria i la revalorització de la cultura rural.

D'aquests impactes s'ha derivat la demanda de la població per participar en formacions i tallers oberts al públic. El parc organitza des de llavors tallers de manera recurrent i assolix una de les fites més importants: vincular la població en la dinamització d'un dels seus recursos propis, gràcies també a la col·laboració dels municipis. Treballant en xarxa i solidàriament, aquesta estratègia ha aconseguit que els pobles participants disposin de personal capacitat per dur a terme intervencions amb pedra seca, almenys les que no requereixen un professional que les certifiqui.

Donat l'interès i com a necessitat d'oferir informació veraç d'utilitat, el parc ha publicat un dossier divulgatiu en el qual es recull la importància del patrimoni de la pedra seca, les seves característiques locals i l'aplicació bàsica de la tècnica.

El 2016, el parc va organitzar unes Trobades de la Pedra Seca, on durant tres dies el sector de la pedra seca va reunir-se per reflexionar sobre les possibilitats, els valors i el futur que ofereix la tècnica.

El parc col·labora amb altres entitats de la Regió Occitània en la recuperació del patrimoni i la tècnica de la pedra seca com a eix estratègic per a la dinamització local i amb estratègies de col·laboració transfronterera, amb entitats com l'Observatori del Paisatge i Adrinoc, a la veïna Catalunya.

Les sinèrgies creades pel parc a l'entorn de la pedra seca van fer que, a principis

del 2015, diversos professionals de la pedra i de la pedra seca, que s'havien format seguint l'itinerari oficial i que treballaven de manera aïllada i individual, s'interessessin a visitar el parc i a conèixer les seves activitats. Tècnics del parc van posar en contacte els diferents professionals i els van acompanyar en diverses reunions, on van determinar la necessitat de treballar en xarxa i com a col·lectiu professional.

Després de dur a terme una formació organitzada pel parc sobre la gestió d'un col·lectiu, el 2017 va néixer el Groupement de la Pierre Catalane (GPC), format per professionals de la pedra: paletes, talladors i picapedrers.

La Charte du parc naturel régional

Les cartes dels parcs naturals regionals són els documents de planificació que determinen les línies d'actuació i gestió del territori d'un parc natural regional per un període de dotze anys. S'hi determinen els objectius i les directrius per conservar, gestionar i millorar el parc, com també les mesures per complir-los. A més, són els documents estratègics que cal elaborar per sol·licitar la designació d'un territori com a parc natural regional per part del Ministeri d'Ecologia, Desenvolupament Sostenible i Energia francès, o bé perquè se n'aprovi la renovació passats els anys de vigència.

Un aspecte important d'aquests parcs és que són projectes de gestió col·lectiva, on la participació i la concertació dels actors del territori són clau per crear-los i gestionar-los. En aquest sentit, els ens locals representen la columna vertebral dels parcs, i els consells regionals i les diputacions en són els principals ens financers. L'òrgan de direcció dels parcs naturals regionals s'estructura en un sindicat mixt, un organisme independent que inclou representants de tots els municipis que en formen part, representants socials i professionals, associacions del territori i diferents departaments governamentals, segons el context.¹

¹ Parc Natural Regional del Pirineu Català. Charte 2014-2026 du Parc naturel régional des Pyrénées catalanes [en línia]. http://ressources.parc-pyrenees-catalanes.fr/index.php?lvl=notice_display&id=9 [consulta: 23.08.2018]

Entrevista

Jean-Luc Albert, Sébastien Barrere, Frédéric Berthommier, Pedro Lopes, David Oliete i Jérémy Tissier

Constructors de l'associació Groupement de la Pierre Catalane.

Quins són els objectius de la vostra associació?

D'entrada, promoure la pedra com a material de naturalesa local i la seva aplicació, en particular, mitjançant la tècnica de la pedra seca.

És molt important per a nosaltres sensibilitzar l'opinió pública sobre el patrimoni de la pedra seca, però també sobre les possibilitats que ofereix aquest material en construccions actuals. Finalment, com a associació de professionals, també tenim l'objectiu de compartir i intercanviar tècniques i coneixements en el nostre ofici.

Quins beneficis ofereix l'associació als seus membres i a la societat en general?

Com dèiem, per als membres és bàsic tenir un espai on compartir coneixements i, sobre aquesta col·laboració, crear una xarxa de professionals capaç d'abordar grans projectes on les diferents especialitzacions es combinen per construir junts.

La societat troba en nosaltres sobretot informació i assessorament. Com a treballadors coneixem les particularitats de la pedra i els oficis que hi estan relacionats, podem interpretar el treball de les construccions del passat i aplicar la tècnica en el present.

Com es va articular la recuperació de l'ofici de la pedra seca a França?

Més que recuperació, podem parlar de formalització. Partim del fet que hi ha constructors de pedra seca per tot arreu, al camp i a les muntanyes (especialment per treballar la vinya). El que ha passat és que la professió s'ha oficialitzat en els últims anys.

A França tenim dues associacions nacionals de professionals que es beneficien d'un CQP (certificat de qualificació professional)

A França, tenim dues associacions nacionals de professionals que es beneficien d'un CQP⁺ (certificat de qualificació professional) de nivell 2 des del 2010 i de nivell 3 des del 2015,

mitjançant un programa desenvolupat per una d'aquestes dues associacions, l'Association des Bâtisseurs en Pierre Sèche (ABPS), que va tenir per objecte professionalitzar la tècnica de la pedra seca. Aquest va ser un primer pas cap al reconeixement oficial de la professió.

L'ABPS té un centre a Lozère dedicat a la formació, la qualificació i la recerca on es cursen els estudis que et porten a la qualificació o mòduls especials (voltes, mènsules, escales...) per seguir formant-te i especialitzant-te.

L'altra gran associació, la Fédération Française des Professionnels de la Pierre Sèche (FFPPS), treballa per al reconeixement del patrimoni construït i la tècnica en si i agrupa aficionats i professionals.

Entrant en el vostre dia a dia, quin tipus de feines us sol·liciten?

Figura 52 | L'encaix de pedres, un gest essencial en la construcció en pedra seca. | © Noël Hautemanière.

Figura 53 | Marger tallant una llosa de pissarra. | © Noël Hautemanière.

Titulacions oficials per a professionals de la pedra seca a França

Actualment existeixen a França dues titulacions oficials de construcció en pedra seca reconegudes a escala nacional per al sector de la construcció i les obres públiques.:

Certificat de Qualificació Professional (CQP) de Nivell II «T treballador professional de la pedra seca»

Titulació dirigida a persones amb formació prèvia o experiència en maçoneria, tall de pedra o paisatgisme, aquesta formació de 504 hores té per objectiu proporcionar als alumnes els coneixements teòrics, pràctics i tècnics necessaris per a la construcció i restauració d'obres de pedra seca.

Certificat de Qualificació Professional (CQP) de Nivell III «Companyia professional de la pedra seca»

Aquesta segona titulació es dirigeix a persones que ja han obtingut el CQP N2 "T treballador professional de la pedra seca", aquesta formació de 511 hores té per objectiu proporcionar als alumnes els coneixements teòrics, pràctics i tècnics necessaris per a la construcció i restauració d'estructures complexes de pedra seca.

Artisans Bâtisseurs en Pierres Sèches (ABPS). Formations qualifiantes 2018 [en línia]. <http://www.pierreseche.fr/abps/ecole/formations-qualifiantes/> [consulta: 24.08.2018]

Creació i restauració de tancats, murs de contenció, revestiments de pedra natural, fonts, ponts..., i ens podem encarregar de tot el procés, des de la concepció de projecte fins al simple consell.

Col·laboreu amb altres professions? Amb quines? En què consisteix aquesta col·laboració?

Sí, el gruista, per exemple, que s'ocupa dels moviments de terra i de vegades de la instal·lació de grans blocs. Paisatgistes, picapedrers...

A més de les obres de construcció, quines altres tasques feu en relació amb la pedra seca?

Sovint, ens demanen presentacions en alguns esdeveniments i formacions per a col·lectius, particulars o tècnics de diferents administracions.

Com funciona la col·laboració entre l'associació i una organització com el Parc Natural Regional dels Pirineus Catalans?

Hi ha diferents tipus de relacions, segons els agents. Per exemple, Christelle Frau (Gerent de projectes de patrimoni, cultura i catalanitat del Parc Natural Regional del Pirineu Català) va participar activament en la trobada i l'agrupació dels nostres membres i treballa per a l'estructuració del sector de la pedra. Lucie Julien (Gerent d'urbanisme i paisatge del Parc) està interessada a

actualitzar la tècnica de la pedra seca usant pedra local. Hi ha una bona col·laboració.

Com es vincula l'associació amb el territori en el qual es troba?

A part de tot el que hem parlat ja, hi ha una cosa molt important que estableix una relació directa, l'ús de pedra local. Estudiem antigues pedreres i recorrem a micropedreres per obtenir pedres locals com la pissarra d'Évol o el marbre rosa de Vilafranca de Conflent.

Quines dificultats trobeu i què necessiteu per assegurar el futur de la vostra professió i la supervivència de les tècniques de construcció en pedra seca?

En general, topem amb la falta d'informació pública. I també amb prejudicis tècnics sobre la tècnica i la falta de diversificació en l'ofici.

Com veieu el futur de la vostra professió?

La pedra seca ha aconseguit el seu lloc avui dia. És intemporal i té una gran acceptació. I és ancestral, totalment natural i sostenible. Són valors que la fan apreciada i sempre seran necessaris professionals per cuidar d'aquest patrimoni.

Projecte

Restauració del paisatge Naturalea

Naturalea

Castellar del Vallès, Barcelona
Catalunya (Espanya)

937 301 632

www.naturalea.eu

@naturalea.eu

@NaturaleaNews

Figura 54 | Alguns treballs de restauració i construcció realitzats per Naturalea. | © Albert Sorolla

Presentació

Naturalea és una empresa especialitzada en restauració del paisatge i pionera en l'execució de tècniques de bioenginyeria. Amb seu a Castellar del Vallès, ha dut a terme més de 1.000 projectes principalment a Catalunya, però també a escala estatal, al llarg de 20 anys de trajectòria.

Els àmbits habituals de treball de Naturalea són la restauració d'espais fluvials, la creació de zones humides, la construcció de sistemes de depuració natural, la revegetació de basses i llacunes, el tractament de talussos, la restauració ambiental de zones degradades, la consolidació d'espais i elements d'interès històric, la restauració de camins i senders i els treballs en pedra seca.

L'empresa duu a terme projectes englobats en el concepte de *bioenginyeria*, gràcies a la feina de quinze treballadors fixos i diversos col·laboradors amb perfils professionals com ara ambientòlegs, enginyers de camins, paisatgistes, biòlegs i enginyers tècnics agrícoles. Des d'aquestes disciplines aborden projectes com a assessors i alhora com a executors, especialment de marges de carreteres, marges fluvials o talussos amb problemes diversos relacionats amb la degradació de l'entorn, on l'ús de la natura representa la solució clau, seguint les recomanacions de la Comissió Europea amb l'aplicació de les Nature-Based Solutions (NBS).⁺

Fruit dels compromisos assumits per la seva política empresarial, publiquen sistemàticament informes i articles sobre tècniques i sistemes de recupe-

Nature-Based Solutions (NBS)

Les solucions basades en la natura volen donar resposta a reptes com ara la urbanització insostenible i problemes relacionats amb la salut humana, la degradació i la pèrdua de capital natural, el canvi climàtic i un augment alarmant dels riscos de desastres naturals.

Les NBS són definides per la UE com a solucions inspirades i recolzades per la natura, són rendibles econòmicament i socialment i a la vegada aporten avantatges mediambientals que ajuden a generar resiliència davant dels reptes plantejats.

Comissió Europea. *Nature-Based Solutions* [en línia]. <https://ec.europa.eu/research/environment/index.cfm?pg=nbs#> [consulta: 24.08.2018]

ració del paisatge amb els resultats de les seves recerques i l'experiència aplicada. Aquests coneixements són accessibles al seu web o en xerrades i cursos que imparteixen.

Vinculació

En la tècnica de la pedra seca, Naturalea ha trobat avantatges a l'hora de dur a terme projectes de consolidació de sòls, gestió d'aigües i creació de talussos en la gestió i la recuperació de paisatges. Al marge de la mateixa gestió física i ecològica del paisatge, defensen que la pedra seca és un recurs constructiu lligat al patrimoni del paisatge mediterrani, i s'han ocupat de recuperar barraques de vinya, forns de calç, pous de gel, aljubs, etc., com a part dels projectes de recuperació dels entorns on han treballat.

Actualment, imparteixen també cursos i tallers per ajudar les persones interessades en el treball i la divulgació del coneixement de la tècnica per afavorir la conservació del patrimoni.

Motivació

Convençuts dels avantatges ambientals del mur de pedra seca a escala paisatgística, de sostenibilitat, de control de l'erosió i refugi florístic i faunístic, l'empresa reivindica el paper biològic de les parets de pedra seca com a biòtop⁺ i la seva utilitat com a element gestor del paisatge.

Biòtop

Un biòtop (*bio*, «vida»; *topo*, «lloc, espai») és un territori o espai vital on les condicions ambientals són les adequades perquè s'hi desenvolupi una determinada comunitat d'éssers vius. Darrerament aquest concepte s'ha popularitzat gràcies a propostes de creació i regeneració d'ambients naturals i ha passat a incloure zones ecològiques a petita escala integrades en la vida quotidiana. En són exemple les teulades verdes, la conservació, les zones verdes naturals al llarg d'autopistes, els jardins urbans...

Ecologia verde. Isan, A. (2018). *Biòtopo: Qué es y ejemplos* [en línia]. <https://www.ecologiaverde.com/biotopo-que-es-y-ejemplos-428.html> [consulta: 24.08.2018]

«El mur de pedra seca, convenientment dimensionat segons les terres que reculli, és del tot permeable. Aquesta característica el dota amb una llarga durabilitat».

«Els murs es fan amb pedra de la zona i, per tant, queden integrats en el paisatge. Així, presenten un cert mimetisme en zones seques amb més afloraments rocosos».

«Els murs de pedra seca han estat des del naixement de l'agricultura una tècnica molt valuosa per frenar l'erosió. Sense els murs que encara tenim distribuïts pel territori, els efectes erosius serien encara més espectaculars. Les noves zones agrícoles que han prescindit d'aquest sistema tradicional són les àrees que presenten un problema d'erosió més important».⁺

L'erosió

«L'erosió és un fenomen natural, però no en els nivells actuals. L'ús intensiu de certs espais per l'home provoca quilòmetres de tones anuals de pèrdues de sòl fèrtil. Segons Palacio (2002), cada any s'erosionen a la península Ibèrica entre 2.500 i 4.000 t/km². Això implica greus problemes ambientals i econòmics, com, per exemple, una reducció del 25% de la capacitat dels embassaments.

De fet, hi ha alguns embassaments, com ara els de Doña Aldonza (construït el 1955) i Pedro Marín (1954), que ja estan pràcticament saturats. Actualment, l'embassament d'Almansa, a la conca del Xúquer, de 28 milions de m³, està pràcticament fora d'ús a causa del seu rebliment (els sediments tenen 14 m de profunditat).»

Naturalea. Sorolla, A. (n. d.). *El papel biológico de los muros de piedra seca* [en línia]. https://www.naturalea.eu/Ntr/wp-content/uploads/2018/07/el_papel_biologico_de_los_muros_de_piedra_seca.es.pdf [consulta: 24.08.2018]

«Un dels papers més destacats, que per desgràcia encara és tècnicament poc conegut, és la gran importància dels murs de pedra seca per als éssers vius. La riquesa faunística d'una zona està directament lligada a la diversitat de nínxols. Això significa que si en

una zona hi ha bosc, prats, camps, arbres vells... i marges agrícoles amb murs de pedra seca, hi haurà una diversitat més gran d'espècies. Trobem més vida en el marge d'un prat que en un bosc».

Naturalea. Sorolla, A. (n. d.). *El papel biológico de los muros de piedra seca* [en línia].

Segons aquesta visió, un marge de pedra seca constitueix un biòtop de gran valor per a la biodiversitat.

Reptes

El desconeixement de les característiques de la tècnica de la pedra seca i dels seus valors com a estratègia per a la gestió del paisatge implica la falsa creença que un mur amb morter és més resistent. Això ha provocat una degradació accelerada de murs molt antics i les reticències de tècnics i responsables de l'administració que han d'aprovar nous projectes a construir murs amb la tècnica de la pedra seca.

La manca de prou personal format en la tècnica de la pedra seca i el seu desconeixement en general comporten un cert grau d'intrusisme, cosa que compromet la qualitat dels murs resultants i una competència real entre empreses quan el criteri bàsic que se segueix en l'atribució de concursos públics és el preu.

Resultats

En relació amb l'aplicació de la tècnica de la pedra seca es poden identificar quatre èxits destacats de la feina de Naturalea, resumits en:

- Analitzar i integrar la tècnica de la pedra seca com a part de les estratègies de gestió i recuperació d'entorns naturals, i arribar a aplicar-la efectivament a obres públiques de manera recurrent en talussos.
- Modificar la tècnica per aconseguir que les parets de pedra seca resultants esdevinguin refugi de vida més fàcilment.
- Incorporar la restauració d'elements d'arquitectura popular fets en pedra seca com a part de la recuperació de paisatges.
- Investigar i divulgar els valors de la tècnica de la pedra seca.

Entrevista

Albert Sorolla

Director tècnic de Naturalea.

La vostra empresa es dedica a la conservació i la restauració del paisatge i espais no urbans. Així, els vostres clients són administracions públiques exclusivament?

Bàsicament treballem per a administracions públiques, tot i que també fem algunes feines per a particulars, perquè el ventall de coses que fem és ampli. Per exemple, fem moltes intervencions a escala de patrimoni d'elements històrics molt relacionats amb la pedra seca, com ara forns de calç, de rajola, pous de glaç...; els hem restaurat i intentem conservar aquells elements de la història tan vinculats al paisatge. També ens ocupem de senders i camins per fer que no es degradin, de manera que fem el camí agradable i canalitzem la gent perquè circulin per on no fan mal, i en aquestes feines recorrem molt a fer murs de pedra seca. També treballem molts temes de talussos fluvials o en altres àmbits, procurem que siguin vegetables i fem servir tècniques de bioenginyeria del paisatge, i aquí també recorrem a la tècnica de la pedra seca com a element constructiu quan el pendent així ho recomana. Finalment, ens ocupem de recuperar zones degradades per abocaments o per antics usos que han degradat l'entorn.

Has indicat en quin tipus de treballs apliqueu la tècnica de la pedra seca de manera habitual. Quins avantatges hi trobeu?

Hi ha moltes raons. La primera és que

la pedra seca forma part del paisatge mediterrani. Seguidament, és una tècnica que ens permet endreçar l'espai natural, cuidar-lo, que és una cosa que considerem que cal fer. La pedra seca és una fantàstica tècnica per fer talussos i consolidar terres en pendents forts on la vegetació sola no ho aconsegueix. El mur de pedra seca és làbil, accepta petites variacions en el terreny sense esquarterar-se, té una certa elasticitat si està ben fet. Moltes vegades hem desmuntat murs de pedra amb morter que estaven fets malbé, hem substituït aquesta pedra per pedra seca i llavors sí que funcionen. Per acabar, el mur de pedra seca és un element que interacciona molt bé amb la vida, el fet de tenir forats fa que sigui un mur viu i que s'adapti a les circumstàncies de l'entorn. Ens interessa molt perquè estem creant hàbitat.

Aquesta interacció amb la vida del mur de pedra seca quines funcions fa?

Per començar, el mur normalment es fa amb la pedra que trobes a la zona, és un element del mateix ecosistema. Intentem treballar sempre amb aquesta idea, tant en això com en altres elements de bioenginyeria del paisatge. Treballem de manera eficient, però sempre que es pugui amb elements que trobes al mateix paisatge utilitzant tècniques ancestrals però tenint en compte els coneixements actuals.

L'agricultura ecològica planteja la necessitat de controlar plagues gràcies a la mateixa biodiversitat de

l'ecosistema. Podem dir que el mur de pedra seca ens ajuda a aconseguir-ho?

Exactament, és essencial. Justament un mur de pedra seca és un espai de refugi per a espècies que equilibren l'ecosistema, que és el que necessita l'agricultura ecològica, ecosistemes equilibrats. Precisament molts dels privats que ens han vingut a veure ho han fet per aquest motiu. De fet, amb aquest objectiu hem hagut de replantejar-nos algunes vegades la manera de construir, no anar a buscar tant la perfecció i la regularitat del mur, amb les pedres ben adobades i carejades, sinó que hem hagut de buscar just el contrari per facilitar aquesta funció de refugi integrat en l'ecosistema on aquests forats i juntes irregulars són interessants.

A banda dels murs vosaltres recupereu altres elements fets amb pedra seca...

Sí, tot tipus d'estructures lligades al món rural. El treball rural comporta passar tot el dia fora, sovint lluny del lloc de procedència. Així, les cabanes també eren un espai de refugi, i els pagesos que es passaven el dia a la intempèrie, a les hores de més calor havien de protegir-se per no deshidratar-se i reposar una mica a la fresca. A l'hivern, en dies de fred, també feien servir les cabanes per fer foc traient la pedra de la corona de la cabana. Pastors i agricultors, en moments de molta feina o quan el ramat estava lluny de casa, feien servir cabanes per passar-hi temporades.

Has apuntat una qüestió molt important: és una evidència que la generació que coneixia la tècnica està desapareixent i no és clar que estiguem recollint el testimoni. Com vas aprendre la tècnica i la vas adaptar a la dinàmica d'una empresa actual?

La pedra seca formava part de l'objectiu inicial quan vam crear l'empresa arran d'una experiència personal als Pirineus, on un paleta marger em va ensenyar l'ofici, i a la vegada jo vaig formar el personal de Naturalea. Després, hem fet intercanvis amb gent de Mallorca, perquè ells han fet una feina que aquí no s'ha fet encara, crear escola, i amb alguns membres vam fer uns cursos i vam intercanviar coneixements; de fet, el martell de marger que fem servir l'hem de comprar a Mallorca perquè aquí no el trobem. També hem fet cursos al Pallars, on hi havia qui ensenyava a tallar la pedra. I a partir d'aquí és qüestió d'anar-te fixant-hi molt, practicant, reproduint tècniques... Alguna vegada hem hagut de traslladar una barraca perquè estava inventariada i l'havien fet malbé en una obra, i fer aquest tipus d'exercici d'anàlisi t'aporta informació... i molts metres de paret.

Una de les constants que ens trobem quan analitzem les dificultats que té l'aplicació de la tècnica de la pedra seca per viure és el cost derivat de la mà d'obra. El fet del canvi de paradigma entre un passat rural, on el rendiment de la feina no es comptava en hores sinó en fruits, i l'actualitat, en què ho fem a base d'un sou sumat a preu per hora, planteja un handicap. Com el supereu?

Antigament, tots els pagesos feien, en algun moment, murs de pedra seca, però també estic convençut que hi havia brigades de margers que volaven i que feien feines per encàrrec, perquè si analitzes i segueixes els estils de factura de la pedra seca es pot deduir això. Per exemple, hi ha obres del segle XIX on trobes elements d'enginyeria en què per a la canalització d'aigües es van fer murs de pedra seca fabulosos, que els devien construir aquesta gent que, de sobte, van veure el seu ofici revalorat. Però el marger era com el pagès, anava a una zona per fer una feina i s'hi estava treballant de sol a sol, i avui, en la nostra realitat, això seria impossible.

Nosaltres tenim un preu per metre quadrat de mur i a vegades no és

competitiu, però el que no podem fer és deixar de pagar bé els treballadors. Per tant, hi ha feines en les quals hem fet una convocatòria de voluntariat i hem organitzat una jornada en què ensenyàvem la tècnica d'una manera més lúdica i divulgativa. I no veig una altra manera de mantenir els quilòmetres i quilòmetres que tenim de murs de pedra seca que mitjançant el voluntariat, evidentment amb la participació, en moments determinats, de professionals que ho pensin i ho preparin. Hi ha feina per a tothom i el que compta és que algú la faci; per això, sempre que podem mirem d'ensenyar el que nosaltres sabem. La nostra empresa segueix els preceptes de l'economia del bé comú i amb això tenim un compromís de revertir els beneficis, quan els tenim, al bé comú i en el nostre cas fem recerca o formacions.

Ens queda gent que coneix bé la tècnica i ens interessaria que l'ensenyessin a les pròximes generacions i que ens poguéssim dedicar com a societat a recuperar marges, com han fet els mallorquins amb una escola i generant ocupació, o com l'Escola de Pastors del Pallars, perquè no es perdi l'ofici i es mantinguin un patrimoni i un recurs que ens ajuden a gestionar el medi

Si parlem de l'aplicació de la tècnica de la pedra seca als vostres projectes, quines dificultats i reptes us planteja el futur?

Com acabem de comentar, una de les dificultats és el cost, i no tothom hi està mentalitzat. Un altre problema que ens trobem és la gent que diu que fa pedra seca i en realitat no aplica bé la tècnica, no la fa del tot, diu que en sap fer per no perdre el negoci, i això fa molt de mal quan et presentes a concursos públics que guanya algú per una qüestió de preu, que és el que més es valora ara, i després veus que algunes de les parets que van fer ja estan per terra. Seria perfecte que hi hagués un estàndard de qualitat, una certificació per treballar en igualtat de condicions amb relació a la qualitat.

Estaria molt bé que es fes algun plantejament de formació en pedra seca mínimament reglada. Ens queda gent que coneix bé la tècnica i ens interessaria que l'ensenyessin a les pròximes generacions i que ens poguéssim dedicar com a societat a recuperar marges, com han fet els mallorquins amb una escola i generant ocupació, o com l'Escola de Pastors del Pallars, perquè no es perdi l'ofici i es mantinguin un patrimoni i un recurs que ens ajuden a gestionar el medi.

Crec que en el futur la demanda d'aquests serveis s'ampliarà, perquè és la tendència a Europa. Ho veig en diverses entitats internacionals a les quals pertanyo. Tothom parla de les Nature-Based Solutions, i els ajuts europeus van encaminats cap aquí

De totes maneres, crec que en el futur la demanda d'aquests serveis s'ampliarà, perquè és la tendència a Europa. Ho veig en diverses entitats internacionals a les quals pertanyo; viatjo força i ho constato. Tothom parla de les Nature-Based Solutions, i els ajuts europeus van encaminats cap aquí. Es fa evident que les ciutats han de ser diferents, han d'integrar la natura dins seu, però les zones rurals han de ser tractades d'una altra manera. Hem d'assumir que la qualitat ambiental és salut per a tothom, encara que els beneficis triguin a veure's, però ja comença a passar que alguns tècnics conscienciats et comencen a demanar propostes per restaurar murs de pedra seca o fer talussos amb tècniques de bioenginyeria... Aquí tot va una mica més lent però hi acabarem arribant.

Projecte

La professió de marger al segle XXI

La Feixa, Pedra Seca

La Feixa, Pedra Seca

Vic, Barcelona
Catalunya (Espanya)

620584572

lafeixapedraseca@gmail.com
www.lafeixapedraseca.com

Figura 55 | Casa GG (Camallera). © Lourdes Jansana.

Presentació

Darrere del nom comercial La Feixa, Pedra Seca hi ha Roger Solé Coromina, autònom i professional marger amb una intensa trajectòria iniciada el 2009.

El quilòmetre zero de la seva activitat és Vic, però, com un gran nombre dels margers en actiu, es desplaça on se'l contracta, normalment per tot el territori de Catalunya però també a altres països. Treballa el 100% del seu temps exclusivament amb pedra seca.

Depenent de la feina, el volum i l'envergadura del projecte, en Roger compta amb la col·laboració de diversos companys professionals margers, normalment també autònoms. Alguns són catalans i altres són mallorquins, francesos, anglesos...

Gràcies a la pertinença a una associació de professionals de la pedra seca francesa, l'ABPS* (Artisans Bâisseurs en Pierres Sèches), en Roger pot abordar feines complexes aportant garanties als seus clients i els responsables tècnics, quan aquests tècnics hi participen.

Roger Solé també dedica una part del seu temps a divulgar la tècnica constructiva de la pedra seca, tant com a formador impartint cursos i tallers com des de la pàgina web de La Feixa (www.lafeixapedraseca.com).

Vinculació

El cas de Roger Solé resulta paradigmàtic d'aquelles persones que senten, més que una simple vinculació amb la tècnica de la pedra seca, una autèntica

Artisans Bâisseurs en Pierres Sèches (ABPS)

Creada el 2002, l'associació treballa conjuntament amb institucions, investigadors i representants d'associacions i sindicats per al desenvolupament del sector i la transmissió del seu saber fer.

Engloba professionals de disset departaments francesos, més dos membres a l'estranger (un a Catalunya i un a Itàlia). Tots els seus membres són professionals registrats a la Cambra de Comerç o treballen en una empresa especialitzada.

L'ABPS és reconeguda pel seu know-how i la qualitat de les seves actuacions per al desenvolupament de la indústria de la pedra seca.

ca connexió amb la pedra. Va cursar estudis d'enginyeria geològica i ha practicat escalada en grans parets de roca de tot el món en la modalitat de *big-wall* i escalada lliure en tots els tipus de pedra durant més de vint anys.

Haver fet petits treballs de jardineria fent servir pedres li va servir de tastet perquè, a partir del 2009, se centrés exclusivament en la seva feina com a marger, que, reconeix, es va convertir en una mena d'obsessió que l'ha portat a treballar en diversos països europeus i viatjar tant per feina com per assistir a congressos i trobades internacionals de margers.

El 2012 esdevé el primer membre no francès de l'ABPS en haver superat el procés de qualificació professional, amb l'apadrinament de Bruno Durand, formador i membre de l'ABPS.

Actualment, la seva relació amb la pedra seca ha esdevingut un ofici a temps complet amb el qual recull èxits i satisfaccions.

Motivació

En aquest cas ens centrem en les motivacions personals i professionals, algunes de subjectives, que impulsen Roger Solé com a exemple i representació del seu sector:

- Realitzar una feina física i a l'aire lliure amb totes les condicions climàtiques possibles, gràcies a la simplicitat de les eines de l'ofici de marger aplicades a un material net i noble com la pedra.
- Crear paisatge i treballar en obres sorgides de l'observació del terreny.
- Contribuir a la recuperació d'un ofici gairebé desaparegut.
- Reivindicar la tècnica com a vàlida per al futur de les construccions gràcies a la millora de les eines.
- La convicció tècnica que amargenar el paisatge traient les pedres de la pròpia terra per guanyar terreny de conreu representa el sistema de mur drenant òptim, ja que deixa circular l'aigua i, alhora, la frena i evita l'erosió.
- La satisfacció de treballar amb una tècnica tradicional que prové dels orígens de l'activitat humana i que durant milers d'anys s'ha anat transmetent i perfeccionant a base d'estudiar el

terreny, el clima..., fet que el motiva profundament a continuar aprenent.

Reptes

En els orígens del procés de professionalització, en Roger es va trobar amb dos problemes bàsics. Un de molt comú en qualsevol treballador que s'estableix per compte propi: haver de compaginar dues activitats mentre estableix el seu mercat o cartera de clients. El segon està més relacionat amb la manca de demanda de professionals margers. En definitiva, manca de mercat o existència d'un mercat embrionari.

En obres complexes on concorren tècnics i diversos proveïdors es fa difícil compaginar el ritme artesanal que requereix la pedra seca amb els terminis estrictes amb què es treballa en aquest tipus de projectes.

Una dificultat analitzada per les associacions de professionals de la pedra seca de diferents països que també pateixen els margers a Catalunya és la de trobar pedres amb garanties que compleixin les característiques requerides a la zona de l'obra, atès que, a les pedreres locals, desfer les pedres que serien les apropiades per fer graves i àrids és una pràctica habitual. Aquest fet implica haver de recórrer sovint a les mateixes pedreres, normalment allunyades de l'obra.

D'altra banda, el fet que durant els darrers anys els constructors hagin fet parets de pedra amb morter utilitzant vocabulari inadequat com ara *junta seca*, *pedra seca*..., ha aportat confusió al llenguatge i ha provocat que el públic general i, també, molts tècnics hagin assimilat que els murs amb morter també són pedra seca. Això afegeix una dificultat quan els professionals de la pedra seca miren de convèncer de les superiors capacitats drenants dels murs de pedra seca real respecte als murs fets amb ciment.

Resultats

Es pot considerar un èxit el simple fet de viure de l'aplicació de la tècnica de la pedra seca en el context de perill de desaparició de l'ofici. En el cas que ens ocupa, aquest èxit es compon de l'assoliment de diverses fites personals:

- La contribució individual al corrent col·lectiu que reivindica la conservació

i actualitza la tècnica.

- La feina coordinada amb tècnics i arquitectes, que s'ha concretat en l'aplicació de la pedra seca en detriment d'altres materials menys naturals, com, per exemple, al Mas Marroch, dels Germans Roca (veure pàg. següent).⁺
- El reconeixement amb el Premi d'Arquitectura de les Comarques de Girona 2014 de la Casa GG (Camallera),⁺ en la qual va participar La Feixa.
- Introduir-se com a marger (professió artesanal) en obres públiques normalment copades per grans empreses.
- Participar com a ponent en nombrosos congressos, xerrades i cursos.
- Ser el primer marger no francès a ser acceptat a l'ABPS en haver superat les proves d'accés.
- Continuar fent marges al món rural.

Casa GG (Camallera)

Casa particular de Camallera, projectada pels arquitectes Sergi Serra i Marta Adroer, guanyadora del Premi d'Arquitectura de les Comarques de Girona 2014.

Apaisada i orientada a sud, la casa és un volum senzill envoltat d'una façana gruixuda i està construïda amb pocs materials: pedra seca, vímet, fusta i formigó.

L'aplicació de la tècnica es pot definir com a pedra seca *contemporània*. La participació de La Feixa va consistir a aixecar els murs de tancament de la casa amb pedra seca, concretament amb gresos de Folgueroles, treballats a doble cara i més de 2 m d'alt i fer un gran empedrat de vora 300 m² a l'exterior. També va col·laborar en el disseny de les plaques de vímet tractat i el seu sistema de trenada, que es van col·locar en grans portes corredores que tanquen la casa.

Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (2014). *Guardons dels Premis d'Arquitectura de Girona 2014* [en línia]. <https://www.arquitectes.cat/ca/content/guardons-dels-premis-darquitectura-de-girona-2014> [consulta: 24.08.2018]

Entrevista

Roger Solé

Marger professional i director de La Feixa Pedra Seca.

Et defineixes com a marger de professió i dediques la major part del teu temps a l'aplicació de tècnica de la pedra seca, però també reserves temps per a la divulgació de la tècnica, el mateix que fan la major part dels margers que formen part d'associacions professionals a França o Suïssa. Aquesta doble activitat s'està configurant com un estàndard de la teva professió?

Sí que és habitual que això passi, però també hi ha qui només es dedica a l'aplicació. En el meu cas va ser una mica per necessitat, em trobava força sol fent això, no hi havia un mercat, gairebé no hi havia demanda per fer murs de pedra seca i vaig haver de sortir a vendre aquest producte, però sí que hi ha llocs on s'ha mantingut una mica més aquesta tradició, com a València i a Mallorca, encara que són dos casos diferents entre si. A Mallorca, els alemanys que volien arreglar la seva finca i no sabien per on començar, demanaven margers, i això va ajudar molt que l'ofici es revifés a l'illa i va contribuir que es fes l'escola de margers. El cas del País Valencià està més lligat als agricultors de tota la vida i que ara fan treballs per a particulars, molts d'estrangers també, però els costa molt viure de l'ofici. És difícil, però crec que avui has de tenir la mentalitat de voler sortir i viatjar per aprendre, veure altres realitats, i no sé si tots els margers dediquen temps a divulgar i a fer cursos.

En el teu cas, sí que has assumit aquest paper i has apuntat una clau:

la manca de demanda et va portar a haver d'obrir-te un mercat a base de divulgació...

Sí, quan vaig acabar la primera obra, que va ser una demanda concreta, em vaig dir: «I ara què? Continuem?». Doncs si havia de continuar havia d'agafar el cotxe i anar a tots els ajuntaments que es pogués, fer totes les xerrades que es pogués... I així va ser com vaig començar a conèixer gent, ajuntaments, tècnics, arquitectes...

Ara que ja t'has fet un mercat, qui són els teus clients?

Per començar, igual que a Mallorca i València, gent que es compra finques mig derruïdes i terrenys molt barats i es troba que hi havia murs de pedra seca i els vol reconstruir. El problema és que molts es fan enrere pel cost quan el volum és molt gran, perquè els murs són el resultat de la feina de molts anys i es feien sense comptar hores. Sovint, acaben per concloure que s'ho hauran de fer ells mateixos.

El mercat que sí que em funciona bé és el dels arquitectes. Arquitectes que construeixen elements arquitectònics en els quals se substitueix el formigó per la pedra seca. Si l'arquitecte et coneix i coneix una mica la tècnica és fàcil i, si no, els hi has d'explicar i els has de convèncer, però un cop els has demostrat totes les possibilitats, aconsegueixes que ho tinguin en consideració. Després, entre ells et recomanen perquè estan molt connectats. Les

xarxes socials també hi ajuden, perquè uns veuen les feines que altres han divulgat, i mentre expliquen el seu projecte també difonen la teva feina. La pedra seca encaixa molt bé amb la tendència de la bioconstrucció, i això ens va a favor.

Un altre segment del mercat són els clients amb moltes possibilitats econòmiques que es poden permetre projectes de jardineria grans, i en aquests projectes s'hi inclou la pedra seca com a element paisatgístic.

Elements arquitectònics, elements paisatgístics... Es perfilen tipologies d'aplicació?

Sí, però en definitiva és el de sempre, la millor manera de fer un mur de contenció és amb pedra seca, encara que durant molts anys s'ha substituït per morter i ara, molt a poc a poc, la tècnica torna a entendre's com la millor opció.

Has apuntat una de les dificultats per a la recuperació ingent del patrimoni de la pedra seca: el cost. Efectivament, les parets de pedra seca s'aixecaven a estones entre unes feines i altres i al llarg de generacions. Avui dia, sembla impossible mantenir aquest patrimoni sense el concurs de la mà d'obra voluntària. Per a un professional, és un problema que tantes persones treballin de manera gratuïta la mateixa tècnica que ell?

No, cap problema; hi ha tanta pedra

seca que si s'hagués de pagar a tothom seria inviable. Hi ha feina per a 500 anys, per dir una xifra, potser 1.000. Hi ha tanta feina que per a mi no és competència, i els voluntaris fan una feina important que ningú no pagaria per fer-la. En molts contextos, pagar per refer pedra seca seria un luxe. En alguns llocs com les illes Balears o França també han introduït brigades de restauració que treballen per a l'Administració i estan a sou, però ni així donen a l'abast...

De fet, de vegades, particulars que no poden assumir el cost d'una reconstrucció ho resolen organitzant una jornada amb un dinar; per exemple, convoquen amics i coneguts com a mà d'obra i et lloguen per fer un curs i explicar com ho han de fer. Seria una manera de combinar-ho.

Entrem en els aspectes més complicats del model d'empresa i del teu sector. Ets membre d'una associació francesa que agrupa un gran nombre de professionals de la pedra seca. Quins avantatges trobes a estar associat?

Molts. Jo pertanyo a una de les quatre associacions que tenen a França i entre elles es coordinen per representar tot el sector.

Al principi buscava una reafirmació de les capacitats que havia adquirit, volia demostrar-me que podia superar l'examen d'admissió que fan. És un examen que dura tres dies, exigent, i em plantejava un repte. Un cop ja ets en el procés (després de l'examen ve un procés de validació d'obres fetes que el «soci padrí» que tens assignat ha de veure i aprovar), coneixes la feina que fan, que treballen amb ar-

quitectes i enginyers, que han fet unes proves superserioses per dimensionar murs, que han provat amb murs de fins a 5 i 6 metres d'alçària. Després, fan caure els murs amb uns sensors i, a partir d'aquests experiments, elaboren uns resultats que et permeten poder aplicar la pedra seca a obra pública i obres grans. Veus que pertànyer a aquesta associació et convé molt, perquè ara em puc presentar davant d'un arquitecte una mica escèptic amb el tema de la pedra seca i, quan li parles d'aquests estudis, que normalment desconeix, queda molt sorprès.

Tens una seguretat i una garantia fins i tot a l'hora d'assumir encàrrecs, perquè, si veig que necessitaré ajuda, puc trucar a la meua associació i dir-li que necessito tants professionals que hagin passat l'examen o que ja siguin membres, i que vinguin a treballar durant alguns mesos. És clar, això et dona una seguretat molt important, perquè, si no, hi ha moltes feines que no podria assumir, i les perdria.

Es pot dir que et permet adaptar-te amb tranquil·litat a feines complexes...

Sí, em dona tranquil·litat a mi i seguretat a l'arquitecte que signa en els casos que calgui que algú signi, que normalment no cal. He passat de recuperar murs de feixes a fer murs de 4 o 5 metres sense patir perquè sé que, si es fan amb la tècnica correcta, no hi ha d'haver cap problema.

L'associació ens facilita molt la feina, perquè el seu certificat està aprovat pel Govern francès i és vàlid a escala europea. Si vas a Anglaterra amb el certificat francès ja pots accedir directament a aconseguir el seu certificat superior.

Com veus el futur? Quins consells donaries a algú que volgués ser marger?

Com a consell més important diria que doni molta importància a la seva formació, que procurés que fos una formació provinent d'altres professionals margers, d'associacions professionals o treballant com a aprenent. També, malgrat que tota formació enriqueix, aconsello sortir, viatjar i veure que de pedra seca n'hi ha a tot arreu... És una cosa ben curiosa: fins que no comences a conèixer aquest món no t'adones que hi ha tanta pedra seca, i això passa a molta gent amb qui parlo.

Respecte al futur, crec que s'ha d'anar a poc a poc. Crear una associació de professionals estaria bé, però, sobretot, cal consolidar l'ofici i formar bons margers, no fer molta feina amb una tècnica mal aplicada. Hauríem de crear una escola perquè de feina no en faltarà i, si aconseguíssim que l'Administració s'impliqués una mica destinant un pressupost a la restauració, seria definitiu per a l'ofici, estariem creant llocs de treball i, alhora, reconstruint el patrimoni paisatgístic perquè, igual que s'han de gestionar els boscos, s'han de mantenir els murs de pedra seca. Hi ha futur, però caldria veure la despesa com una inversió, igual que fan a Anglaterra, per exemple, que inverteixen en els parcs nacionals, però després recuperen la inversió amb escreix perquè els parcs fan goig i la gent els visita.

És important també fer divulgació, perquè els tècnics que prenen decisions se'n consciencien. I s'ha d'actuar ja, per evitar que l'ofici desaparegui definitivament.

Cúpula Àgora de Mas Marroch (Vilablareix)

Aquesta cúpula de 22 m de diàmetre va ser pensada com a espai per a banquets dels germans Roca i va ser projectada per l'arquitecte Oriol Roselló. La participació de La Feixa va consistir en l'aixecament de 18 pilars de pedra seca, nou de 5 m de llarg i nou de 2 m, d'1 m d'ample i d'entre 3,5 m i 4 m d'alçària des del fonament fins a dalt.

Es van utilitzar més de 650 tones de pedra calcària i, ateses les seves dimensions, és una fita important en l'aplicació de la tècnica que no s'utilitzi cap mena de morter ni formigó.

En la realització d'aquesta obra en temps rècord (el projecte complet de cúpula es va fer en un trimestre) hi van col·laborar margers francesos de l'ABPS, anglesos de la Dry Stone Walling Association (DSWA) i un de mallorquí.

Projecte

La pedra seca al món de l'art

El Forn de la Calç, Centre d'Art Contemporani i Sostenibilitat (CACiS)

CACiS - El Forn de la Calç

Calders, Barcelona
Catalunya (Espanya)

93 830 91 59

www.cacis.cat

@cacis centro de arte contemporaneo
y sostenibilidad el forn de la calç

@CACiS_

Figura 56 | Seu del Centre d'Art Contemporani i Sostenibilitat El Forn de la Calç. | © CACiS - El Forn de la Calç.

Presentació

El Centre d'Art Contemporani i Sostenibilitat (CACiS) *El Forn de la Calç* és una iniciativa privada sense ànim de lucre fundada l'any 2008. Gestionat per l'associació cultural d'Amics del CACiS, rep el suport de l'Ajuntament de Calders i, durant vuit anys, també n'ha rebut de la Generalitat de Catalunya. És un espai dedicat a l'experimentació, la recerca i la difusió de les pràctiques artísticoculturals amb la voluntat d'estimular la discussió, la crítica i la reflexió necessàries per cercar una nova visió de la realitat, fomentant la sostenibilitat com a estratègia de reforma.

El centre està al municipi de Calders, a 5 km del nucli del poble, a la comarca del Moianès, a la Catalunya Central. El

CACiS reivindica la vida rural com una forma diferent de societat i de cultura que, d'una banda, ha de mantenir la seva pròpia identitat cultural i, de l'altra, s'ha d'organitzar prestant serveis i qualitat de vida comparables als obtinguts en el medi urbà.

El centre rep el nom del conjunt d'edificacions que formen el Forn de la Calç de Calders, catalogat com a bé cultural d'interès local per l'Ajuntament de Calders. Es troba dins de la llista dels «150 elements imprescindibles del patrimoni industrial català», desenvolupada pel Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya.¹

Una de les línies d'actuació del centre es concreta en una convocatòria internacional anual de projectes amb residència que permet dur a terme

al mateix centre els projectes que han estat seleccionats, gràcies a una beca que atorga. Amb aquesta beca, el CACiS orienta els seus esforços a la creació, la difusió i l'estudi dels nous llenguatges de l'art contemporani, la natura i la sostenibilitat amb intervencions en el paisatge, exposicions temporals i formació especialitzada. L'objectiu d'aquesta convocatòria és fer del Forn de la Calç de Calders un punt de referència en els itineraris de l'estudi de l'art contemporani i la creació sobre les referències entre l'art i la natura en el context de la cultura contemporània. A mig camí entre un laboratori i un aparador del pensament contemporani, es busca en tot moment la participació i la complicitat del públic del territori i es presta una atenció especial als artistes emergents vinculats a la comarca i el context social on

està ubicat l'espai. D'aquesta manera, es presenta un model d'accessibilitat a l'art contemporani amb un exercici d'experimentació en el qual la pràctica artística genera un discurs crític al voltant de la realitat des del públic mateix i des d'una voluntat educativa com a camí d'actuació.

El centre treballa com a nou espai de relació, s'adreça a una àmplia diversitat de públics, que requereixen contextos de lectura específics, i assoleix el contacte directe amb múltiples agents, del qual es deriva un programa educatiu basat en la pràctica i en la interrelació del públic, l'artista i la seva obra, i que utilitza l'espai expositiu temporal com a base programàtica. El centre fa d'aquest espai un element d'assaig i ofereix un programa de propostes, en forma de visites guiades i tallers, que s'adrecen especialment als alumnes d'educació primària, secundària, batxillerat, d'escoles d'art i d'ensenyament d'adults, i que permeten aproximar-se al món de l'art contemporani, promoure el pensament creatiu i contribuir al desenvolupament del pensament crític.

Vinculació

Cada any, el CACiS organitza un cap de setmana de reconstrucció d'una barraca de vinya propera a les seves instal·lacions en una convocatòria oberta al públic. Relacionat amb aquestes jornades, s'ofereix un programa d'activitats per afavorir el diàleg i l'intercanvi d'experiències entre professionals del sector de les arts visuals i, dins d'aquest programa, s'aporten contactes amb altres agents de la cultura i la ciència. Aquesta relació oberta a altres camps dona com a resultat un treball més ampli i proper als objectius del centre.

El CACiS presenta també un seminari-taller de formació adreçat al sector de l'art a partir de la pedra seca cercant nous llenguatges propers a l'escultura a partir de tècniques de construcció rural.

La recuperació dels paisatges tradicionals i històrics és entesa pels promotors del centre com un factor de sostenibilitat del territori, sobretot en demarcacions com el Bages, amb extensions de territori properes a zones urbanes on la pressió demogràfica i urbana afecta antics espais rurals.

A partir del coneixement de la tècnica de la pedra seca i la recuperació de

les barraques de vinya que envolten el centre, artistes d'arreu del món arriben al CACiS per aprendre i aplicar la tècnica al seu àmbit de treball.

Motivació

Molts dels artistes contemporanis que arriben al CACiS veuen en la tècnica de la pedra seca un element natural molt atractiu i especialment adequat per a la seva obra. Aquest ha estat el cas de l'artista parisenc Aureline Roy, que va fer una *performance* dins d'una construcció feta per ella mateixa amb pedra seca. Aquesta relació directa amb la pedra també va servir d'inspiració a l'artista holandès Stefan Cools, que va fer una instal·lació, enmig del bosc, de plantes aromàtiques dins del seu treball *Autoretrats*, amb un dibuix del seu propi contorn en posició fetal, pensant en el naixement de la vida dins de la natura, en un homenatge a la tècnica de la pedra seca.

Un altre exemple és Géraldine Laurendeau, arribada de Mont-real (Quebec, Canadà), que en el seu treball descriu com el desenvolupament del paisatge i la construcció dels espais es poden utilitzar per trobar respostes als problemes ecològics actuals i com les plantes hi tenen un paper cabdal. Inspirant-se en l'arquitectura del paisatge i les tradicions locals, aquesta artista proposa crear un model d'art a escala humana. L'estructura principal serà construïda amb pedra local d'acord amb la tècnica tradicional de la pedra seca i l'art se sumará als valors de l'activitat i a la recuperació de la tècnica de la pedra seca, que no tan sols ens aporta un recurs sostenible que pot regular i mantenir les zones humides, afavorir el creixement de vegetació i evitar la desforestació, sinó que també és un element arquitectònic estètic i de gran valor artístic, ja que dibuixa un paisatge amb marges i edificacions.

Reptes

La dificultat més important que exposen els promotors és la sostenibilitat econòmica d'iniciatives com la seva en un àmbit rural, lluny dels recursos que reben activitats del pensament, la cultura i el patrimoni a les ciutats i les àrees urbanes. Malgrat aquest gran repte, el CACiS insisteix a reivindicar un model territorial equilibrat i sostenible, igualant oportunitats de desen-

La recuperació dels paisatges tradicionals i històrics és entesa pels promotors del centre com un factor de sostenibilitat del territori, sobretot en demarcacions com el Bages, amb extensions de territori properes a zones urbanes on la pressió demogràfica i urbana afecta antics espais rurals

volupament, de cohesió territorial i de proximitat a la realitat.

Resultats

Conscients que l'abandonament de l'ús de les construccions fetes amb pedra seca en provoca la degradació i la desaparició, tot i que la tasca principal d'aquest centre no és la restauració del patrimoni de la pedra seca, al llarg dels seus deu anys de vida han recuperat diversos marges i barraques de vinya.

La programació i les activitats del centre han contribuït a aportar una visió contemporània de la tècnica de la pedra seca als artistes i els arquitectes que han fet estada al CACiS. Aquests artistes, alhora, han aportat un nou plantejament dels seus usos, cosa que ha conformat un gran recurs artístic i social que retroalimenta les propostes formatives del centre.

Finalment, un altre èxit ha estat apropar la tècnica de la pedra seca a una gran varietat de públics, des d'escolars fins a públic especialitzat en l'art i, molt especialment, proposar la pedra seca com un recurs per a l'experimentació de l'art amb la natura i el paisatge que entronca amb corrents d'expressió d'art contemporani com el *land art*².

¹ Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (2015). *Mapa del patrimoni industrial de Catalunya. 150 elements imprescindibles* [en línia]. <http://mnactec.cat/150elements/> [consulta: 26.08.2018]

² Veure pàgina 11

Entrevista

Roser Oduber

Artista i directora del Centre d'Art Contemporani i Sostenibilitat (CACiS) El Forn de la Calç.

El fet de presentar la pedra seca com un suport per a l'art crida l'atenció. Què va ser primer? Enamorar-vos de la pedra seca i en conseqüència cercar la ubicació, o el paisatge us va portar a la pedra seca?

Més aviat la segona opció. De fet, un dels motius que ens van agradar més quan vam trobar aquest espai va ser que s'havia edificat amb el mateix material que s'extreia de l'activitat minera i seguint la tècnica de la pedra seca. Era del tot sostenible perquè era material de proximitat i, a més, és molt aïllant. En un primer moment ens va seduir l'estètica i després vam trobar la resta d'avantatges, respectant l'arquitectura sostenible.

D'on surt l'interès per l'arquitectura sostenible?

Jo vinc del món de l'art, però l'artista contemporani i, en especial, les noves generacions interpreten l'art d'una manera molt transversal. L'art és per a ells un llenguatge per comunicar molts significats i ens nodrim de tot, de l'arquitectura, el paisatge, les ciències, la natura, la literatura..., i no tot són conceptes estètics, sinó que hi ha una part de manifestació, fins i tot política. S'expressen idees complexes.

Al CACiS venen artistes d'arreu del món a experimentar amb el paisatge i, entre altres coses, alguns aprenen la tècnica de la pedra seca. Com l'heu après vosaltres per arribar a poder transmetre-la?

La millor manera d'aprendre la tècnica és tenir al voltant pagesos que encara la practiquen, la transmissió oral. A partir de l'observació i la subordinació als artesans —no som colonitzadors malgrat que som nous— hem crescut com a artistes i com a individus, de la mateixa manera que els que ens ensenyaven han après nous llenguatges que els han portat a entendre allò que des de la intel·lectualitat es pensa inherent a l'art contemporani: la gent no ho entén. Hi ha com un desig que sigui així, però molts artistes contemporanis creiem que només amb la complicitat del públic podem desmuntar aquesta idea.

Molts artistes contemporanis i precursors de la pedra seca al món de l'art —com el mateix Goldsworthy, que fa *land-art*— reclamen conèixer la tècnica per adaptar-la al seu llenguatge una vegada arriben aquí i veuen el paisatge des del punt de vista escultòric i arquitectònic.

Molts artistes reclamen conèixer la tècnica per adaptar-la al seu llenguatge una vegada arriben aquí i veuen el paisatge des del punt de vista escultòric i arquitectònic

satge des del punt de vista escultòric i arquitectònic.

Una de les coses més interessants del vostre projecte és la voluntat de superar el divorci entre àmbit urbà i àmbit rural. Us dona quelcom d'especial viure l'art contemporani apartats del centre on succeeix tot?

El fet de comprovar com es materialitza el canvi climàtic que s'esdevé

Figura 57 | Acció de recuperació d'una barraca a Calders. | © CACiS - El Forn de la Calç.

Figura 58 | Acció de recuperació d'una barraca. | © CACIS - El Forn de la Calç.

en aquest espai on vivim des de fa 34 anys, observar que els hidrants pateixen o la pressió demogràfica de les noves urbanitzacions ens fa veure que l'acció de l'home és molt més agressiva a l'hora d'explotar el medi. Aquesta realitat no es veu des de la ciutat. Aquí veiem, per exemple, que les plagues de processionària i el control d'aquestes plagues estan eliminant els pardals. Veiem que s'ha perdut l'equilibri, que passaria per assumir una sèrie de canvis de consum, canvis que ja s'estan produint, atès que la gent pateix insatisfacció perquè no arriba a assolir allò que voldria ser.

Aquesta realitat la veiem perquè hi vivim instal·lats. Ens ha canviat la visió, i hem passat de veure'ns a dalt d'una piràmide a entendre'ns formant part del món en horitzontal. Des del primer món veiem que hem de fer canvis en la manera neoliberal d'entendre el món, i això en l'art està portant a la creació de xarxes d'artistes i de persones relacionades amb moltes altres disciplines (economistes, arquitectes...) que cerquen un altre model de desenvolupament, i aquí és on entra la recuperació d'estratègies que lliguen amb la pedra seca.

La pedra seca és un element molt interessant des del punt de vista arquitectònic. És una manera més propera per treballar el medi per altres motius, com ara fer terrasses o mantenir la temperatura, i nosaltres n'interpretem el motiu estètic. És un concepte holístic.

Quines estratègies heu posat en marxa per finançar el vostre projecte?

Ara farem deu anys d'activitat i durant els vuit primers anys hem tingut el suport de la Generalitat, però a poc a poc aquest suport ha anat disminuint. Tanmateix, recórrer a subvencions et genera una dependència que et pot desestabilitzar.

Hem procurat provocar un diàleg amb generacions futures creant un programa educatiu que els posa davant del medi perquè pensin i reflexionin sobre el seu futur

A més, per la mateixa dinàmica del projecte hem procurat trobar alternatives, com ara provocar un diàleg amb generacions futures creant un programa educatiu adreçat des d'infants a universitaris i que els posa davant del medi perquè pensin i reflexionin sobre el seu futur treballant amb l'entorn de manera horitzontal. En aquesta estratègia hi té un paper important la pedra seca. Els participants fan cursos i tallers de recuperació de barraques i parets de pedra seca i, també, experimenten com es poden fer servir les tècniques de la pedra seca per respondre a necessitats actuals o futures.

La pedra seca és molt eficient per modelar l'espai, però també és molt útil per alliberar la ment i trobar altres usos. En això és on som més innovadors, treballant alhora el vessant pràctic i creatiu a partir del coneixement de la tècnica

Nosaltres creiem que la pedra seca és molt eficient per a allò per a què ha servit sempre, per modelar l'espai, però també és molt útil per alliberar la ment i trobar els altres usos que pot tenir, i en això és on som més innovadors, treballant alhora el vessant pràctic i creatiu a partir del coneixement de la tècnica. Això ens porta a parlar de les nostres beques, on acollim artistes, que no paguen per la seva estada, perquè la visió que ens donen mentre treballen aquí en les seves recerques ens aporten idees que després nosaltres traslladem als nostres programes educatius.

Projecte

Recuperació de terrasses de vinya

Espelt Viticultors

 Espelt Viticultors
Vilajuïga, Girona
Catalunya (Espanya)

 972 531 727

 www.espeltviticultors.com

 @espelt.viticultors

 @CellerEspelt

Figura 59 | Terrasses de vinya a la falda de l'Albera. | © Espelt Viticultors.

Presentació

Ubicat a Vilajuïga (Alt Empordà), al peu de l'Albera i enfilant el cap de Creus hi ha el Celler Espelt. Es va inaugurar l'any 2000, però la família Espelt atresora un vincle de generacions amb terra, sempre dedicades al conreu de la vinya i l'olivera.

Les seves vinyes es reparteixen entre quatre grans zones: des de les vinyes velles de Rabós, les vinyes de la Plana i la vinya ecològica de la Muntanya que envolten el celler fins a la vinya del Mas Marés, també de producció ecològica, en ple Parc Natural del Cap de Creus.

Com a viticultors, el vincle amb el paisatge i els seus valors és un dels fets que més inspiren i condicionen la seva

activitat. Reivindiquen l'Empordà, la seva història, cultura, natura i caràcter, i això els porta a un compromís que es va materialitzant en la transformació gradual de les seves hectàrees de vinya tradicional a vinya ecològica.

Vinculació

El paisatge de l'Albera i el cap de Creus ha estat habitat des de fa centenars de milers d'anys per l'home sense alterar substancialment l'entorn fins a l'època medieval, quan la necessitat de terra va promoure l'expansió cap a muntanya. Teresa Franquesa i Codinach, en el seu treball *El paisatge vegetal de la península del cap de Creus*,¹ recull les paraules de la desapareguda i gran estudiosa del litoral gironí, la geògrafa Yvette Barbaza:

«Els vessants de la serra de Rodes (on l'ocupació romana havia d'ésser molt limitada si hom jutja per les poques traces que hi ha deixat) eren encara cobertes de vastos boscos. Sota l'impuls dels monjos de Sant Pere de Rodes, les rompudes progressaren ràpidament. És llavors, versemblantment, quan es multiplicaren les terrasses i quan la vinya —molt més que l'olivera— va estendre el seu domini a càrrec de la selva. Llavors començaren a denudar-se els pendents esquistsos, a degradar-se els sòls pedregosos; els murets de pedra seca tingueren per objecte, a l'origen, almenys tant retenir el sòl com crear replans. Al mantell continu d'alzines i suredes, el substituí a poc a poc un paisatge humà tot retallat en una infinitat de

minúscules parcel·les per les línies geomètriques dels murets que no sols sostenien les terrasses, sinó que, a més, corrien al llarg de les carenes en dues línies paral·leles a la vora dels camins, tallaven obliquament els vessants per assegurar l'escolament i vorejaven tot ondulant el llit codolós dels torrents. És aquest paisatge que es degrada ara davant els nostres ulls com a conseqüència de l'abandó de les vinyes i els olivars».

L'enorme esforç humà que es va invertir per aconseguir fer cultivable el cap de Creus i l'Albera ha condicionat el seu paisatge des de l'època medieval. El domini de la tècnica de la pedra seca ho va fer possible. Actualment, ens queden els vestigis d'aquelles parets després que la fil·loxera, arribada el 1879, arrasés tota la vinya empordanesa i donés pas als grans estepars que avui són els ecosistemes més comuns al cap de Creus.

És en aquest paisatge on s'emmarca el projecte de vinya ecològica del Mas Marés, que consolida i integra els murs de pedra seca en la seva estratègia vitícola i contribueix a la recuperació del paisatge tradicional que avui s'inclou dins del Parc Natural del Cap de Creus.

Motivació

Segons posava de manifest Anna Espelt, directora i enòloga del celler, durant la IX Trobada d'Estudis per a la Preservació del Patrimoni de la Pedra Seca (Mura, 2017):

«La Denominació d'Origen Empordà ha estat fent, en els darrers 20 anys, un camí lent però segur cap als vins de qualitat. Aquesta cerca implica trobar els millors indrets on produir vins, on trobem la millor sinergia entre el sol, el clima i el microclima, les varietats i el treball de qui cultiva les vinyes i en fa el vi, l'anomenat *terroir*».

«Segons l'experiència dels darrers anys, els millors indrets on plantar vinyes per fer vins de gran qualitat es troben en sòls provinents de roques mare granítiques o bé esquists (similars a les licorelles del Priorat). Sòls poc profunds, tradicionalment anomenats *terrapius*. Ambdós tipus de sòls els trobem al cap de Creus».

El *terroir* o *terror*

El concepte de *terroir* o *terror* sempre ha estat relacionat amb la personalitat i la qualitat dels vins. La màgia que raïms de la mateixa varietat conreats, vinificats i envellits amb les mateixes tècniques en zones geogràfiques diferents produeixin vins diferents entre si només es pot deure a la influència del *terror*.

Definir el terme *terroir* no és senzill; és un espai concret que sota la influència de diversos factors com el clima, la situació i el tipus de sòl permet aconseguir un producte concret i identificable. És un concepte molt ampli i complex, pertany a la nostra cultura i a les nostres tradicions, ja que la influència del factor humà —la del viticultor— és decisiva.

El *terroir* és el diàleg de la planta, la terra i la natura amb l'home. És el que genera la diversitat dels vins i els dona la seva raó de ser. És el diàleg del viticultor amb el medi natural que l'envolta.

El Mundo Vino. Asenjo, Juancho (2001). '*Terroir/terruño: clave mal conocida del mejor vino* [en línia]. http://elmundovino.elmundo.es/elmundovino/noticia.html?vi_seccion=2&vs_fecha=200108&vs_noticia=998546913 [consulta: 26.08.2018]

Com es dedueix, és la cerca de la qualitat del producte el que impulsa a recuperar aquelles vinyes mortes del cap de Creus que la fil·loxera va fer abandonar. Les vinyes en terrasses de pedra seca conserven les dinàmiques entre els ingredients que componen el *terror* empordanès que s'està bastint entre els cellers de la DO Empordà.

Un altre motiu que pesa molt en la presa de decisions del Celler Espelt és la seva vinculació cultural amb el paisatge. El respecte pel passat els ha fet, a més de recuperar i mantenir les feixes que els ajuden a gestionar els sòls de la vinya, reconstruir deu barraques de vinya trobades als terrenys del Mas Marés i, fins i tot, aixecar un antic menhir tombat.

El projecte de recuperació de la vinya del Mas Marés té una dimensió afegida de compromís amb el respecte al medi ambient, atès que es troba en ple parc natural. S'ha buscat una estratègia tradicional d'equilibri entre diferents usos i conreus per afavorir la biodiversitat i, alhora, combatre l'elevat risc d'incendis que pateix la zona, molt exposada a la tramuntana; un mosaic on s'alternen

vinyes, oliveres, suros, estepes..., on la pedra seca té un paper essencial a l'hora d'endregar i articular l'espai.

Reptes

En primer lloc, els costos afegits en mà d'obra, especialment allà on s'han fet murs de pedra seca nous.

L'altre gran problema ha estat trobar professionals amb coneixements en la tècnica de la pedra seca. Això els ha dut a fer una recerca pròpia aprenent dels errors comesos, tot i que aquest procés d'assaig i error els ha permès adaptar ells mateixos alguns aspectes de la tècnica a l'actualitat de la viticultura, com, per exemple, les dimensions actuals de tractors i altres eines.

La manca de pedra, fins i tot en zones on hi havia hagut parets de pedra seca, també és un problema. S'ha de considerar que l'abandó de les vinyes va convertir el cap de Creus en un recurs local on anar a carregar pedres per a la construcció d'edificis.

Resultats

La iniciativa de recuperar el paisatge apostant per la pedra seca com un dels seus elements ha estat molt ben valorada pel Parc Natural del Cap de Creus, entitat especialment preocupada per la prevenció del risc d'incendis.

El Celler Espelt ha integrat, a la seva estratègia enoturística, la pedra seca com a element identitari. Forma part del discurs habitual que transmet als seus visitants, que explica des de la història i voluntat de recuperació d'aquest patrimoni fins a les seves qualitats naturals, paisatgístiques i constructives.

Però els tempos en viticultura són llargs, es pot dir que es mesuren per generacions, i l'aposta per recuperar o mantenir les parets de pedra seca encara no ha pogut donar fites o xifres concretes. Tot i així, els promotors del projecte consideren ja un èxit la satisfacció de fer-ho.

¹ Franquesa, Teresa (1995). *El paisatge vegetal de la península del cap de Creus*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Entrevista

Anna Espelt

Propietària i directora del Celler Espelt.

Expliques sovint que la voluntat d'expandir-vos cap a la muntanya obeeix a la conveniència de retrobar els sòls de terraprimers per fer vins d'alta qualitat. Quina és la raó?

Quan la vinya pateix una amenaça com l'estrès hídric, prova de reproduir-se tant com pot i deixa de créixer per concentrar els recursos que té en la producció de fruit. Els terraprimers que trobem als vessants del cap de Creus, i especialment els que s'han vertebrat en terrasses, regulen millor l'aportació d'aigua a l'estiu i afavoreixen que la vinya produeixi raïm de bona qualitat.

Els viticultors estem recuperant l'ús de feixes que havien estat vinyes i es van abandonar amb l'arribada de la fil·loxera. Més tard, l'arribada del turisme va iniciar un temps en què no es valorava la qualitat dels vins, sinó la quantitat, i el que va passar és que la majoria de vinyes de muntanya

van desaparèixer i la producció es va concentrar a la plana, on era més fàcil produir. El retorn a la muntanya és el que fa que puguem tornar a parlar de vins de qualitat.

És on la pedra seca es fa necessària...

Exactament. Per força has de combatre el pendent i retenir el sòl.

Quina relació hi ha entre la pedra seca i el terroir, un concepte al qual us referiu molt?

Una relació total. El cap de Creus és una zona amb pendents abruptes i l'única manera de salvar-los, amb una pluviometria com la que tenim, és fent terrasses; sinó, el sòl et desapareix. Així, al cap de Creus, la pedra seca és clau, va íntimament lligada al nostre terroir.

A Mas Marés, per exemple, el 90% de les terrasses estan fetes amb pedra

seca. Però hi ha una petita part en la qual vam haver de renunciar a utilitzar aquesta tècnica, i és en aquest 10% on ja es veu que perds moltes de les virtuts de la terrassa de pedra seca; d'una banda, la durabilitat, la pèrdua del biòtop de la pedra seca, l'empobriment del paisatge i, també, una pèrdua de sòl per erosió, que es descarna. Per a mi, la pedra seca és important. Ara, els costos també són importants...

Has parlat de biòtop...

Sí, una de les gràcies que té la viticultura ecològica és que permet que hi hagi espais on visquin depredadors naturals de les nostres plagues. És una cosa que de vegades es fa amb molta consciència, i altres vegades de manera més intuïtiva, però en general aquesta manera de fer ajuda que sigui molt més fàcil controlar les plagues. Per això, és important que els depre-

Figura 60 | Mosaïc de conreus al Parc Natural del Cap de Creus. | © Espelt Viticultors.

dadors trobin refugi on viure. La pedra seca pot ser un d'aquests espais.

Per què heu apostat per una vinya ecològica?

Al cap de Creus, treballar la vinya en ecològic és l'opció més lògica, perquè el terreny ja t'hi porta. En el nostre cas amb més motius encara, perquè estem dins del parc natural, tot i que no és una condició imposada. Igualment, crec que on no es pot cultivar una vinya de manera ecològica, simplement no hi hauria d'haver cap vinya.

En aquesta estratègia, la pedra seca és l'opció més apropiada per gestionar els pendents i la separació entre els diferents espais que conformen el mosaic de conreus mediterranis, que assegurin la biodiversitat i equilibren l'ecosistema.

Un sòl pot trigar 500 anys a formar-se, i això s'ha de tenir en compte i pensar en les properes generacions. La importància i el respecte al sòl és una de les coses que més ens han influït a l'hora d'optar per la viticultura ecològica.

Un sòl pot trigar 500 anys a formar-se, i això s'ha de tenir en compte i pensar en les properes generacions

El mercat premia el producte ecològic?

No automàticament. Un client, davant de dos productes comparables i al

mateix preu, triarà el vi ecològic, però si el preu de l'ecològic és més car..., no tothom pagarà la diferència. O sigui, que el motiu per treballar en ecològic és sobretot ètic.

Tornem a la pedra seca. Com ha estat el vostre retrobament amb la tècnica?

Quan vam fer la plantació al voltant del celler, a la nostra primera finca, pels volts de l'any 2000, ens vam trobar algunes parcel·les, amb més relleus que les altres, on hi havia restes de parets de pedra seca. Vam decidir aixecar-les i prou, perquè ens feia il·lusió. No trobàvem professionals a qui encarregar-ho i, per tant, vam estar experimentant, però al principi no acabava de funcionar i ens ho vam haver de prendre més seriosament.

No ho vam planificar, vam anar fent i cada cop les fèiem millor, però alhora també prenem consciència de l'esforç que implica.

Us ha compensat aquest esforç?

Et dona una satisfacció enorme, quan veus el paisatge que aconsegueixes i per tots els valors de què hem parlat, però no és una compensació econòmica, no ens enganyem! Però sí que és cert que, quan ensenyen la finca de Mas Marés a professionals del vi, es queden parats, els agrada molt i això et dona una gran imatge de marca que ens pot ajudar... D'això, a recuperar l'esforç econòmicament, encara no t'ho sé dir.

En aquest valor paisatgístic deu encaixar molt bé l'enoturisme...

Fa temps que estem treballant

l'enoturisme, visites al celler, allotjaments..., però també estem treballant una visita a la vinya, on explicarem el valor de la vinya ecològica i el paper de la pedra seca.

Amb vista al futur, teniu planificat incloure el patrimoni de la pedra seca en les vostres estratègies d'alguna nova manera?

Sí, és clar que hem de comunicar-ho, hem d'explicar millor allò que fem amb relació a la pedra seca, perquè no ens haviem adonat de l'interès que desperta aquest patrimoni per si mateix.

Hem d'explicar millor allò que fem amb relació a la pedra seca, perquè no ens haviem adonat de l'interès que desperta aquest patrimoni per si mateix

De fet, al nostre discurs ja parlàvem de les parets de pedra seca, perquè internament ho valoràvem molt, però pensàvem que la gent ho valoraria simplement com un element del paisatge i ho incloïem en el nostre discurs sobre la memòria del passat. Ara sabem que hi ha més gent enamorada de la pedra seca i, per tant, a les visites hem de donar més importància a la pedra seca i, potser, fer visites especialitzades.

Sense oblidar que tot això va començar perquè ens feia il·lusió...

L'associació Ceps de cap de Creus

L'any 2015, tres cellers amb vinyes ecològiques al cap de Creus —Mas Estela, Mas Perafit de Martín Faixó i Mas Marés d'Espelt— es van unir per crear una associació sense ànim de lucre, l'associació Ceps de cap de Creus.

Impulsada pel Parc Natural del Cap de Creus, que considera la viticultura ecològica un element essencial per a la sostenibilitat d'aquest paratge, l'associació té per objectius conèixer i difondre el paisatge i la biodiversitat de la terra que els acull, potenciar l'enoturisme sostenible i difondre els vins que s'hi fan així com les característiques que el fan especial.

Les principals activitats que realitza l'associació són jornades tècniques, visites a les tres finques i tast de vins i degustació de productes locals.

Projecte

Recuperació de productes relacionats amb la pedra seca

Mas Arboret

Celler Abadal

Sta. M^a d'Horta d'Avinyó, Barcelona
Catalunya(Espanya)

93 874 35 11

www.abadal.net

@bodegasabadal

@vinsabadal

Figura 61 | Veremadors trepitjant raïm a la tina. | © Celler Abadal.

Presentació

El Celler Abadal, ubicat al Bages, va ser fundat per Valentí Roqueta l'any 1983, seguint les arrels i la tradició vitivinícola de la família Roqueta, que es remunten al segle XII, en concret a l'any 1199.

L'any 2009, el celler impulsà una línia de treball en el camp de la recerca i la innovació, Paisatges 1883, anomenada així perquè fou l'any de màxim esplendor de la viticultura del Bages.

Paisatges 1883 s'inspira en el coneixement vitícola i l'herència varietal de les antigues generacions de la família fundadora. La recuperació del vi de tina de la vinya del Mas Arboret és un dels projectes en què es concreta aquesta línia de treball.

Vinculació

Les tines són construccions de pedra seca que a l'interior estan revestides de rajoles envernissades on fermenta el most, extret del trepig del raïm. Les tines de la comarca del Bages (Barcelona) van aparèixer a finals del segle XVI, es van consolidar durant el segle XVII i es van estendre àmpliament amb el creixement de la vinya durant els segles XVIII i XIX, coincidint amb el creixement de la importància de la vinya al Bages —sobretot en l'època de més demanda de vi al Bages, entre el 1860 i el 1890, quan la fil·loxera encara no havia arribat a Catalunya però sí a altres contrades d'Europa. Van sorgir perquè els terrenys de la zona eren abruptes i les comunicacions a la regió eren complicades, per la qual cosa els agricultors de la zona

van decidir plantar vinya en vessants inhòspits de les muntanyes, i van vinificar a peu de vinya gràcies a les tines de pedra seca que es van construir. Això els va permetre rebaixar costos i temps de transport del raïm dels camps a les cases.

Només als termes municipals de Mura, Talamanca i Pont de Vilomar i Rocafort es conserven més d'un centenar de tines, testimonis vius de l'època d'esplendor de la vinya i el vi al Bages. Gairebé la meitat d'aquestes tines es concentren a la vall del Flequer i la zona de Mura, i la majoria formen conjunts de gran valor històric, arquitectònic i cultural. D'aquestes, tretze conjunts de tines han estat declarades béns culturals d'interès nacional (BCIN) en la categoria de zona d'interès etnològic.

Un dels projectes en què es concreta Paisatges 1883 és el Mas Arboret, que s'inicia l'any 2012 i es desenvolupa a la vinya multivarietal del Mas Arboret, l'única a la zona on conviuen varietats autòctones amb una tina de pedra seca en la qual també es duu a terme el procés de vinificació.

Motivació

El vi, com a producte final, és capaç de recollir les característiques de les varietats de raïm, les tècniques vitivinícoles amb què es treballa, el clima, el sòl, l'entorn..., és a dir, el paisatge, amb les seves tradicions culturals vinculades al treball de la vinya.

La vinculació del vi amb el seu paisatge és definitiva i definitiva del seu caràcter, i aquest caràcter li pot aportar un argument de diferenciació en el mercat del vi de qualitat. El caràcter propi en el vi constitueix el seu valor afegit i la seva capacitat competitiva. Des del principi, el celler ha treballat la diferenciació vinculada amb la identitat i el territori. El projecte del Vi de Tina és una de les eines per dotar amb

La vinculació del vi amb el seu paisatge és definitiva i definitiva del seu caràcter, i aquest caràcter li pot aportar un argument de diferenciació en el mercat del vi de qualitat

singularitat els vins Abadal mitjançant l'experimentació i la recuperació de varietats, materials i tècniques. El projecte del Vi de Tina neix l'any 2012, amb l'objectiu de recuperar mètodes ancestrals d'elaboració propis de la zona i d'aprofundir en el coneixement dels orígens. Es tracta d'un projecte experimental pioner centrat en l'elaboració de vi a partir de varietats autòctones en tines de pedra seca.

Reptes

Amb relació a l'ús de pedra seca a les vinyes contemporànies, com a dificultat s'indica essencialment el preu de la construcció de nou de feixes per amargenar terrenys, malgrat que es reconeix com una opció òptima per

Figura 62 | Tina i vinya del Mas Arboret. | © Celler Abadal

conservar el sòl i les seves qualitats. L'evolució de les formes de vida no ha facilitat la pervivència de l'ús de la pedra seca. Els ritmes vitals i la professionalització de les tasques agrícoles compliquen el manteniment del patrimoni i la seva tècnica.

Resultats

El projecte del Mas Arboret ha permès la recuperació d'una antiga vinya de més de 70 anys i els treballs de recerca i el cultiu de més de deu varietats autòctones, entre les quals destaquen les varietats sumoll, punxó fort, garnatxot, cua de moltó, malvasia de Manresa, mandó, pansera, picapoll i dues varietats «desconegudes». L'any 2014 ja s'havien plantat 900 ceps de les diferents varietats que es van trobar i empeltar d'aquesta finca.

Recuperant aquest sistema tradicional de vinificació, el celler ha aconseguit experimentar les sensacions que aporta al vi un material menys inert que el que s'utilitza avui dia.

El Celler Abadal ha estat reconegut amb el Premi d'Enoturisme de Catalunya 2018, en la categoria de cellers, que atorga la Direcció General de Turisme de la Generalitat de Catalunya.

El jurat l'ha reconegut específicament per la seva tasca dinamitzadora del territori, vinculant-se amb la població i empreses locals, pel seu impuls a iniciatives que vinculen la cultura i l'enoturisme, com la recuperació de varietats de raïm autòctones i projectes com el "vi de tina" i la "Ruta de les barraques", i per la seva aposta pel foment i la conservació de la cultura i el paisatge com a patrimoni vinícola natural, cultural i social.

Entrevista

Miquel Palau

Enòleg de Bodegues Abadal, responsable del projecte del Mas Arboret.

La pedra seca s'ha d'entendre vinculada amb el vi, especialment a la Mediterrània. El vostre projecte no tan sols compleix aquesta constant, sinó que també és un cas molt singular. Com a enòleg, com valoreu l'ús i la recuperació de terrasses per gestionar els sòls de les vinyes?

Al final no deixa de ser la manera natural de protegir el teu sòl. Hi ha un tema bàsic des del punt de vista vitícola, que és la composició del sòl, i això és una cosa que no es veu en una generació, rarament una generació obté el resultat de les seves modificacions; és una cosa que perdura en el temps, allò que facis ajudarà o perjudicarà les properes generacions. La viticultura és un cultiu que és molt lent, els resultats es veuen amb molt de temps, és molt diferent de l'horticultura, on en un tomàquet la modificació del sòl es fa evident potser en dos mesos. En canvi, la modificació d'un sòl viu des del punt de vista vitícola és molt difícil de fer. Per això, tenir un sòl amb garantia que hi ha riquesa, que hi ha vida i que és un sòl madur contribueix entre un 50 i un 70% a la riquesa posterior del fruit que obtindrem.

I ho podem vincular amb la pedra seca, que és la tècnica que menys altera la qualitat de la terra i que ens permet adaptar-nos-hi sense fer grans trencaments del sòl. Antigament, aquestes petites terrasses permetien adaptar-se als pendents i conduir l'aigua perquè penetrés bé a la terra, amb la qual cosa s'evitava que els

La pedra seca és la tècnica que menys altera la qualitat de la terra i ens permet adaptar-nos-hi sense fer grans trencaments del sòl

terrenys es malmetessin. Per a mi, té una importància cabdal.

Avui dia tindria sentit, en una vinya nova, fer terrasses amb pedra seca en pendents?

El problema de la pedra seca és el cost que genera, però seria una opció molt vàlida. Actualment, sovint es fan servir talussos naturals, però amb el temps s'acaben malmetent a causa del pendent, la vegetació i les pluges. A banda d'això, l'aprofitament de l'espai no pot ser tan gran com amb una terrassa de pedra seca, perquè s'ha de deixar un marge més gran al pendent, no es pot salvar en vertical.

Una paret de pedra seca realment sosté el sòl i perdura moltíssim; per tant, consolides molt aquell terreny. Amb un talús de terra, en canvi, el manteniment és més alt. Però té el problema que el factor del cost inicial és molt important, i això significa un fre.

Realment el problema del preu és la barrera que trobem per mantenir la tècnica de la pedra seca com a recurs?

Antigament —i avui dia a les zones en què l'agricultura no s'ha acabat de professionalitzar del tot—, on no s'havia de garantir un benefici i una eficiència productiva estricta, la gent marxava al tros quan encara no havia sortit el sol i en tornava quan es començava a pondre. Es passaven tot el dia a la vinya, però no estaven tot el dia treballant, sinó que dedicaven molt de temps a observar, tractaven cada planta com a individu, les coneixien amb molt de detall. En aquest «estar a la vinya» hi havia temps per mirar els núvols, els vents i el vol dels ocells, per aprendre a interpretar tots aquests senyals i, també, per treballar amb les pedres.

Tenien temps i poques distraccions. Avui, la societat ha evolucionat, de manera que el temps que no dediquem a treballar el volem dedicar a altres coses. Ara, si volguessis fer una paret de pedra, aquest temps té un cost que s'ha d'imputar com a inversió i s'hauria de poder recuperar en el preu del raïm.

Actualment hi ha algunes denominacions d'origen que mantenen com un dels criteris per pertànyer-hi el fet que les vinyes conservin les seves terrasses de pedra seca. Aquesta pot ser una estratègia per garantir-ne la pervivència?

Aquesta és una de les maneres de protegir la qualitat i potenciar un paisatge quant a marca i, en definitiva, poder compensar-ho en el preu del producte i obtenir més benefici. De la mateixa manera que una denominació d'origen et limita la producció per hectàrea,

Figura 63 | Verema al Mas Arboret. © Celler Abadal.

perquè aquest és un factor qualitatiu, en les normatives cada vegada més es té en compte la protecció del paisatge.

En viticultura, no tan sols vivim del fruit de la vinya, sinó que també vivim del relat que ens dona el seu paisatge, estem obligats a acaronar, cuidar i protegir el paisatge. La normativa protegeix i garanteix que tothom parla del paisatge de la mateixa manera. Per exemple, aquí, al Bages, el bosc és molt important, i a Abadal tota aquesta massa foliar és un valor enorme i la fauna que viu en els boscos és un actiu tan important que cuidem la vinya com a cultiu de la mateixa manera que cuidem el bosc i el treballem. No ho tenim regulat, però treballem amb uns índexs de massa de bosc per massa vitícola. Ens interessa i ens agrada. De la mateixa manera, en l'àmbit de finca hem protegit les construccions de pedra seca, partint de la mateixa propietat. L'actuació, allà on havia una barraca, és restaurar-la i protegir-la.

Així, és vital identificar i preservar el que ens dona caràcter...

És clar, hi ha molts productes des del punt de vista agrícola que poden tenir un relat, però especialment en el vi la vinculació amb aquest caràcter és essencial. Al món hi ha molts vins que qualitativament són correctes, i la característica pròpia, la identitat del vi, és l'argument principal per presentar-se al món, i aquest caràcter és el resultat d'una sèrie de factors lligats al paisatge. Cadascun dels nostres vins és com

és pel seu sòl, per una climatologia concreta i perquè tenen un entorn particular, i això els defineix i els identifica. I això és el que hem de treballar amb vista al futur, tot passa per fer créixer el potencial d'identitat pròpia.

Al Mas Arboret, la pedra seca no tan sols intervé en la cura de la vinya, sinó que també és clau en el procés de vinificació del raïm. Què implica això?

Ja hem ressaltat la importància que té el bosc en les sensacions dels nostres vins, balsàmics, mentolats, pel fet que les nostres vinyes estan envoltades de boscos, i que el procés de fermentació es produeix en aquest mateix entorn, que no és inert, com una tina.

El Mas Arboret és per a nosaltres un laboratori d'experimentació on no tenim un objectiu únic, sinó que de la suma d'experimentacions n'anem traient conclusions en diferents àmbits: vitícola, enològic. El primer element és l'entorn. El bosc, que és un ambient perfumat, viu, com el material que està en contacte amb el vi, que implica un risc però també és una font de matisos que ens aporten identitat. Malgrat que la finalitat d'aquest projecte no és la comercialització, compartim l'experiència amb enòlegs, prescriptors, sommeliers..., persones que mostren interès i ens ajuden a difondre-ho.

L'experiència de Mas Arboret ens ajuda a resoldre preguntes que ens fem buscant la màxima identitat, i això

enriqueix tots els vins del celler amb el coneixement, en profunditat, de la interacció amb el bosc o la fermentació en tines de pedra i caires de ceràmica.

Això seria com el vostre departament d'R+D en unes tines de fa tres segles?

Els nostres avis van deixar enrere tècniques tradicionals perquè les millores del progrés els proporcionaven un control que garantia la qualitat del producte final, i no entendrien que avui tornéssim a experimentar amb allò que ells havien deixat enrere. Gràcies a la seva feina, avui podem estudiar tota una sèrie de coneixements importantíssims que van des dels materials fins a la tecnologia del fred i la biotecnologia a través de llevats.

Fer vi sense defectes ja no és una dificultat, però amb això no n'hi ha prou, s'ha de fer un vi que parli del territori, i els territoris que tenim història vitícola gaudim d'un gran avantatge respecte a territoris que no en tenen, respecte al nou món, respecte a Califòrnia, Austràlia, Xile, Argentina o Sud-àfrica. Els nostres avantpassats ja feien vi, i això ens dona una gran identitat sense haver de perdre qualitat. No es tracta de fer vi com es feia abans, sinó de recuperar coses del passat que ajudin a conservar identitat i a parlar del territori sense fugir del que hem avançat tecnològicament. D'aquí a uns quants anys, la pròxima generació tindrà una altra part de la feina feta. És un procés lent, parlem d'història viva.

La pedra seca

com a motor de desenvolupament
econòmic i social

Amb el finançament de:

Generalitat de Catalunya
Departament d'Agricultura,
Ramaderia, Pesca i Alimentació

Fons Europeu Agrícola de
Desenvolupament Rural:
Europa inverteix en les zones rurals

